

ՀԱՅ – ՌՈՒՍԱԿԱՆ (ՍԼԱՎՈՆԱԿԱՆ) ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԴԱՎԻԹ ԱՆԴՐԱՆԻԿԻ ԴԻԼԱՆՅԱՆ

**ԴՐԱՄԱՎԱՐԿԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ՝ ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ԻՆՏԵԳՐՄԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ**

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅՈՒՆ

Ը.00.06 «միջազգային տնտեսագիտություն» մասնագիտությամբ
տնտեսագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման համար

**Գիտական ղեկավար՝ Էդվարդ Սանդոյան,
տնտեսական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր**

ԵՐԵՎԱՆ 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	3
ԳԼՈՒԽ 1. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԻՆՏԵԳՐՈՒՄԸ ԵՎ ԴՐԱՄԱՎԱՐԿԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ.....	12
1.1. Դրամավարկային քաղաքականության առանձնահատկությունները տնտեսական ինտեգրման պայմաններում.....	12
1.2 Դրամավարկային քաղաքականության համակարգումը՝ ԵՄ օրինակով.....	31
ԳԼՈՒԽ 2. ԴՐԱՄԱՎԱՐԿԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԻՆՏԵԳՐՄԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ	39
2.1. Դրամավարկային քաղաքականությունների համեմատությունը ԵՏՄ անդամ երկրներում և դրանց ներդաշնակեցման մարտահրավերները.....	39
2.2. Դրամավարկային քաղաքականությունների զուգամիտման հիմնահարցերը ԵՏՄ համատեքստում	58
2.3. ԵՏՄ շրջանակներում արժույթային ինտեգրման հեռանկարները.....	75
ԳԼՈՒԽ 3. ՀՀ ԴՐԱՄԱՎԱՐԿԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԻՆՏԵԳՐՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ	87
3.1. ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության մրցունակությունը եվրասիական տնտեսական ինտեգրման պայմաններում.....	87
3.2. Եվրասիական տարածաշրջանային միասնական հաշվարկային միավորի մոդելը	105
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.....	110
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ	115
ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ	122

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հետազոտության թեմայի արդիականությունը: Հայաստանի Հանրապետության (ՀՀ) տնտեսական քաղաքականության կողմնորոշումը Եվրասիական հարացույցում ունի առանցքային նշանակություն: Եվրասիական տնտեսական միության (ԵՏՄ) անդամակցությամբ նոր որակ է հաղորդվում ՀՀ տնտեսական քաղաքականության ոլորտում տեսական ու կիրառական հետազոտությունների իրականացմանը:

Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման համատեքստում անդամ պետությունների համար առաջնային են դառնում պետությունների կողմից դրամավարկային քաղաքականությունների զուգամիտումը և ներդաշնակեցումը, ինչը հանգեցնելու է ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի և աշխատուժի շուկաների ինտեգրման: Այս նախագիծը կոչված է բարելավելու անդամ երկրների սոցիալ-տնտեսական պայմանները՝ արդիականացնելով ազգային տնտեսությունները և ռեսուրսների վերաբաշխմամբ և օպտիմալացմամբ, ինստիտուցիոնալ բարեփոխումներով բարձրացնելու այդ տնտեսությունների արդյունավետությունը և արտադրողականությունը:

Անշուշտ, ԵՏՄ անդամակցությամբ պայմանավորված մարտահրավերների հաղթահարման գործում ՀՀ դրամավարկային քաղաքականությունը առանցքային նշանակություն ունի, ինչը դրսևորվում է մի շարք հանգամանքներով՝ նպատակահարմար արժույթային քաղաքականության կազմակերպում, դրամավարկային քաղաքականության ռեժիմի ընտրություն, գների կայունության ապահովմանն ուղղված գործիքների արդյունավետության բարձրացում, ՀՀ ազգային արժույթի դիրքի ամրապնդում և այլն:

Առանձին կարևորություն ունի Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման պայմաններում ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության առկա հիմնախնդիրների վերհանմանն ու դրանց լուծմանն ուղիների բացահայտմանն ուղղված ուսումնասիրությունների ու վերլուծությունների անցկացումը՝ հաշվի

առնելով որ տվյալ թեմայի վերաբերյալ առկա է համակողմանի գիտական հետազոտությունների պակաս:

Թեմայի արդիականությունը հիմնավորվում է նաև հետևյալ հանգամանքներով.

- եվրասիական տնտեսական ինտեգրման շրջանակներում դրամավարկային քաղաքականությունների հետագա զուգամիտման անհրաժեշտությամբ պայմանավորված՝ դրանց ներդաշնակեցման և համակարգման ուղղված վերլուծությունների ու գնահատման անհրաժեշտությունը,
- դրամավարկային քաղաքականությունների միջազգային փորձի համեմատության, լավագույն փորձի ներդրման, այդ թվում՝ ներդաշնակեցման հնարավորությունների ուսումնասիրման անհրաժեշտությունը,
- տնտեսական ինտեգրման որակական զարգացման և արդի հիմնախնդիրների թիրախավորման ու համակարգման համատեքստում՝ ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության քննական վերլուծության անհրաժեշտությունը,
- եվրասիական տնտեսական ինտեգրման պայմաններում ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության մարտահրավերների ուղենշման և ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության իրավիճակի համալիր վերլուծությամբ դրանց հաղթահարմանն ուղղված առաջարկությունների ձևավորման անհրաժեշտությունը:

Հետազոտության թեմայի ուսումնասիրվածության աստիճանը:

Միջազգային տնտեսական ինտեգրացիայի պայմաններում պետությունների տնտեսական քաղաքականություններին և ինտեգրման խորացման հարցում դրանց դերի, ազգային և միջպետական մեխանիզմների համադրման և ինստիտուտների ու օրենսդրական համակարգերի ներդաշնակեցման, դրամավարկային քաղաքականության ցուցիչների կոնվերգենցիային նվիրված ընդարձակ տեսական նյութ կա թե՛ արևմտյան, և թե՛ ռուսական գրականության մեջ:

Միջազգային տնտեսական ինտեգրման հիմնահարցերին են նվիրված Ջ. Մ. Քեյնսի, Մ. Պորտերի, Դ. Սալվատորեի¹, Ջ. Սաքսի², Մ. Ֆրիդմանի³ տարբեր աշխատություններ։ Միջազգային տնտեսական ինտեգրացիայի բաղադրիչների և դասակարգման վերաբերյալ առանձնանում են Բ. Բալաշայի⁴, Ջ. Վայների⁵, Ռ. Լիփսիի⁶, Ջ. Միդի⁷, Ռ. Փոմֆրեթի⁸ աշխատությունները։ Տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրացիաների տեսության մեջ կարևոր ներդրում են ունեցել Դ. Ռոդրիկը⁹, Ս. Էդվարդսը¹⁰, Ռ. Բալդվինը, Ք. Վիպլոշը¹¹, Վ. Զույեվը¹² և այլք։ Միջազգային տնտեսական հարաբերությունների ազդեցությունը տնտեսական ինտեգրացիայի վրա ԵՏՄ շրջանակներում քննարկվել են Ե. Ավդուկուշինի¹³, Ե. Վինոկուրովի¹⁴, Ա. Սպարտակի¹⁵ աշխատություններում։ Դրամավարկային քաղաքականության տեսամեթոդաբանական հիմքերին են նվիրված Ռ.

¹ Salvatore, D., International Economics, Seventh Edition, Chapter 10, 2007

² Sachs, J. & Warner, A., Economic reform and the process of global integration, Brookings papers on economic activity, vol. no.1, pp. 1-118, 1995

³ Friedman M., The Case for Flexible Exchange Rates, in Friedman M. (ed.), Essays in Positive Economics, University of Chicago Press, Chicago, 1953

⁴ Balassa, B., The Theory of Economic Integration (Richard D. Irwin, Homewood IL). 1961

⁵ Viner, J., The Customs Union Issue (Carnegie Endowment for International Peace, New York), 1950

⁶ Lipsey, R. G., The Theory of Customs Unions: Trade Diversion and Welfare. Economica, 24 (93), pp. 40–46, 1957

⁷ Meade, James E.; The Theory of Customs Unions; Amsterdam; North-Holland, 1955

⁸ Pomfret, R., “The Economics of Regional Trading Arrangements”, Oxford University Press Inc., N. Y., 1997

⁹ Rodrik, D., How far will economic integration go?, The Journal of Economic Perspectives, vol. 14, no. 1, pp. 177-186, 2000,

¹⁰ Edwards, S., Monetary Unions, External Shocks and Economic Performance: A Latin American Perspective. NBER, Working Paper No. 12229, 2006,

¹¹ Baldwin, R. E.; Wyplosz, C.; Chapter 5: The Essential Economics of Preferential Liberalisation, The Economics of European Integration, 2012

¹² Зуев, В. Н., Методология классификации и оценки форм региональной интеграции, Евразийская Экономическая Интеграция, 3 (24), 2014

¹³ Авдокушин Е. Ф., Международные экономические отношения: Учебник.- Юрист, М., 1999

¹⁴ Винокуров Е. Ю., Либман А. М., Евразийская континентальная интеграция – Санкт-Петербург, 2012

¹⁵ Спартак А.Н. Развитие и международно-правовое регулирование процессов региональной экономической интеграции: новые тенденции и явления в начале XXI века // Российский внешнеэкономический вестник. № 7. сс. 28-36. 2010

Մանդելի¹⁶, Զ. Ֆրենկելի¹⁷, Ս. Աֆոնցեվի¹⁸, Ա. Կնոբելի¹⁹ և այլոց աշխատությունները:

Չնայած տնտեսագիտական բազմաբովանդակ մասնագիտական գրականության առկայությանը՝ եվրասիական տնտեսական ինտեգրման պայմաններում դրամավարկային քաղաքականության հիմնախնդիրները ՀՀ օրինակով բավարար չափով ուսումնասիրված չեն՝ պայմանավորված եվրասիական տնտեսական ինտեգրման գործընթացների դինամիզմով:

Հայ գիտնականներ Հ. Բագրատյանը, Ա. Դարբինյանը, Զ. Թադևոսյանը, Թ. Թորոսյանը, Ա. Թավադյանը, Է. Ա. Մաթևոսյանը, Է. Սանդոյանը անդրադարձել են ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության և տնտեսական ինտեգրացիայի տարբեր ասպեկտներին. այդ գիտական դրույթները կիրառվել են սույն հետազոտության շրջանակներում՝ ապահովելու գիտական ուսումնասիրության համակողմանիությունը:

Հետազոտության նպատակը և խնդիրները: Սույն ատենախոսության հիմնական նպատակը եվրասիական տնտեսական ինտեգրման պայմաններում ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացման ուղիների ուսումնասիրությունն է՝ հիմնված տեսական և քանակական հետազոտությունների վրա:

Նշված նպատակի իրականացման նկատառումով առաջադրված են հետևյալ հիմնական խնդիրները.

- ուսումնասիրել միջազգային տնտեսական ինտեգրման մակրոտնտեսական ազդեցությունները,

¹⁶ Mundell, R., A Theory of Optimum Currency Areas, American Economic Review, Volume 51, Issue 4, 1961

¹⁷ Frankel, J.A. , No Single Currency Regime is Right for All Countries or at All Times, NBER Working Paper, No. 7338, 1999

¹⁸ Афонцев С.А. Интеграционные дилеммы Единого экономического пространства, Вестник МГИМО, № 6. сс. 117-121. 2012

¹⁹ Кнобель А., Евразийский экономический союз: Перспективы развития и возможные препятствия. Вопросы экономики. № 3, 2015

- ուսումնասիրել դրամավարկային քաղաքականությունների համակարգման առկա փորձը ԵՄ օրինակով և դրա կիրարկումը Եվրասիական ինտեգրման շրջանակներում,
- գնահատել ԵՏՄ անդամ երկրների դրամավարկային քաղաքականությունների առանձնահատկությունները և հնարավոր զուգամիտումը,
- բացահայտել ԵՏՄ անդամ երկրների դրամավարկային քաղաքականությունների համակարգման համար առկա հնարավորություններն ու զարգացմանն ուղիները,
- բացահայտել ԵՏՄ-ում արժույթային ինտեգրման ճանապարհին առկա մարտահրավերները և հիմնահարցերը,
- վերլուծել և գնահատել Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման շրջանակներում արժույթային միության ստեղծման հնարավորությունը,
- ուսումնասիրել ԵՏՄ ընձեռած հնարավորությունները և բացահայտել ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության՝ Եվրասիական տնտեսական ինտեգրումով պայմանավորված մարտահրավերները և լուծման ուղիները,
- բացահայտել ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության այն ազդակները, որոնք կստեղծեն նոր հնարավորություններ ԵՏՄ համատեքստում:

Հետազոտության օբյեկտը և առարկան: Սույն հետազոտության *օբյեկտը* Եվրասիական տնտեսական ինտեգրումն է, իսկ *առարկան* ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության հիմնախնդիրների, դրանց լուծման մոտեցումների ամբողջությունն է, որն ուսումնասիրվում է Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման պայմաններում:

Հետազոտության տեսամեթոդաբանական և տեղեկատվական հիմքերը: Ատենախոսության *մեթոդաբանական հիմքում* ընկած են տնտեսագիտության մեջ կիրառվող հետազոտական մի շարք մոտեցումներ և մեթոդներ, որոնցից մասնավորապես կիրառվել են համեմատական, մաթեմատիկական վիճակագրության, համակարգակառուցվածքային մեթոդները, ինչպես նաև ընդհանուր գիտական (այդ թվում՝ ինդուկցիա և

դեդուկցիա, վերլուծություն և համադրում, ձևականացում, պատմական մեթոդ և այլն) և էմպիրիկ (դիտարկում, փորձի ընդհանրացում, կանխատեսում) այլ մեթոդներ: Հետազոտության հիմքում դրվել են քննականության, օբյեկտիվության, արդյունավետության և համակողմանիության սկզբունքները:

Հետազոտության *տեղեկատվական հիմք* են հանդիսացել ԵՏՄ հիմնադիր պայմանագիրը, Մաքսային միության և Միասնական տնտեսական տարածքի մասին պայմանագրերը, դրանց հետ առնչվող այլ նորմատիվ և օրենսդրական ակտեր, ԵՏՄ անդամ պետությունների միջազգային պայմանագրերը, ՀՀ և ԵՏՄ անդամ այլ պետությունների ազգային վիճակագրական ծառայությունների տվյալները, ԵՏՄ շրջանակներում կատարված վերլուծական հաշվետվությունները, Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի վիճակագրական-վերլուծական տարատեսակ տվյալները, ՀՀ և ԵՏՄ անդամ պետությունների օրենսդրությունները, Համաշխարհային բանկի (ՀԲ) և Արժույթի միջազգային հիմնադրամի (ԱՄՀ), Եվրասիական զարգացման բանկի (ԵԶԲ) և Եվրոպական կենտրոնական բանկի (ԵԿԲ) վիճակագրական տվյալները և վերլուծական տարբեր հրատարակություններ: Ատենախոսությունում օգտագործվել են նաև հայրենական և օտարերկրյա հեղինակների տարբեր գիտական հոդվածներ, մենագրություններ ու հետազոտական բնույթի այլ աշխատություններ:

Ատենախոսության գիտական նորույթը: Ընտրված հիմնախնդրի արդիականությունը և համընդգրկուն էությունը ենթադրում է Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման, և այս համատեքստում՝ ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության հիմնախնդիրների, մարտահրավերների և զարգացման հնարավոր ուղիների համակարգված ուսումնասիրություն:

Ըստ այդմ՝ արձանագրվել են գիտական նորույթ պարունակող հետևյալ արդյունքները.

- Բացահայտվել և գնահատվել են ԵՏՄ անդամ երկրներում դրամավարկային քաղաքականության հայտարարված ռեժիմներից և թիրախներից գրանցած փաստացի շեղումներն ու դրանց հետևանքները:

- Մշակվել է Եվրասիական տնտեսական միության արժույթային ինտեգրման համատեքստում ԵՏՄ անդամ երկրներում իրականացվող դրամավարկային քաղաքականության զուգամիտման աստիճանի գնահատման մեխանիզմ՝ հիմնված դրամավարկային քաղաքականությունը բնորոշող ցուցիչների համակարգի վրա:
- Առաջարկվել է «ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության մրցունակություն» եզրույթը, և այն գնահատվել է Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման համատեքստում:
- Հիմնվելով Եվրոպական արժույթային միավորի (ECU) փորձի վրա՝ կառուցվել է «Եվրասիական արժույթային միավորի» մոդել, որն արտացոլում է ԵՏՄ անդամ երկրների ազգային արժույթների տեսակարար կշիռը միասնական արժույթային զամբյուղում:

Ատենախոսության տեսական և կիրառական նշանակությունը: Սույն ատենախոսության *տեսական* նշանակությունն այն է, որ աշխատանքի շրջանակներում առաջ են քաշվել մի շարք նոր հարցադրումներ, որոնք վերաբերում են Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման պայմաններում ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության առանձին բաղադրիչներին:

Ատենախոսության *կիրառական* նշանակությունն այն է, որ կատարված վերլուծությունը կարող է օգտակար լինել դրամավարկային քաղաքականության և տնտեսական ինտեգրման հիմնահարցերով զբաղվող փորձագետների և հետազոտողների համար, ինչպես նաև լրացնել ոլորտի գիտելիքային ռեսուրսները՝ ՀՀ տնտեսական քաղաքականության մշակման և իրականացման գործում:

ԵՏՄ ինտեգրման համատեքստում ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության հիմնախնդիրների շուրջ կատարված վերլուծություններն ու ատենախոսության առանձին մասեր կարող են օգտագործվել «միջազգային տնտեսագիտություն», «ֆինանսներ և վարկ» մասնագիտությունների դասավանդման ընթացքում:

Հետազոտության արդյունքների քննարկումը և հրապարակումները:

Հետազոտության հիմնական արդյունքները և սկզբունքները քննարկվել են Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանում: Հետազոտության արդյունքներն ընդունվել և կիրառվել են Հայ-Ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի որոշ ուսումնական առարկաների դասավանդման ընթացքում՝ ներառվելով այդ առարկաների ուսումնական ծրագրերի մեջ: Մասնավորապես, ատենախոսության որոշ տարրեր տեղ են գտել «Տնտեսագիտության և բիզնեսի» ինստիտուտի «Միջազգային տնտեսագիտություն», «Համաշխարհային տնտեսություն և միջազգային տնտեսական հարաբերություններ» դասընթացների ուսումնական ծրագրերում:

Ատենախոսության արդյունքները և ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլված են հեղինակի հինգ գիտական հոդվածներում՝

1. Դիլանյան Դ.Ա., «Ֆիսկալ քաղաքականության գործիքների կողմնակի ազդեցությունը» // «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» հանդես, №9-10 (181-182), 2015թ., Երևան, 2015 թ., էջ 10-12:
2. Դիլանյան Դ.Ա., «Տարածաշրջանային ինտեգրման և մակրոտնտեսական ինտեգրման որոշ գործոնների փոխազդեցությունը» // «Ֆինանսներ և էկոնոմիկա» հանդես, №3-4 (187-188), 2016 թ., Երևան, էջ 65-67;
3. Դիլանյան Դ.Ա., «Տնտեսական ինտեգրման սոցիալ-տնտեսական արդյունքները» // Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի «Բանբեր ՀՊՏՀ» գիտական հանդես, № 1 (41), Երևան, «Բանբեր ՀՊՏՀ» գիտական հանդեսի խմբագրություն, 2016 թ., էջ 32-39:
4. Դիլանյան Դ.Ա., «Միասնական արժույթի ներմուծման հնարավորությունները Եվրասիական տնտեսական միության շրջանակներում» // «Այլընտրանք» գիտական հանդես, № 1, հունվար-մարտ, Երևան, 2016 թ., էջ 100-109:

5. Դիլանյան Դ. Ա., «Եվրասիական հաշվարկային միավորի մոդելը ԵՏՄ արժույթային ինտեգրման համատեքստում» // «Այլընտրանք» գիտական հանդես, № 2, Երևան, 2016 թ., տպագրման մեջ:

Ատենախոսության կառուցվածքը և ծավալը: Ատենախոսությունը բաղկացած է ներածությունից, երեք գլուխներից, եզրակացությունից, օգտագործված գրականության ցանկից ու 4 հավելվածից: Այն (առանց հավելվածների) շարադրված է 120 մեքենագիր էջի վրա և պարունակում է 29 գծապատկեր և 15 աղյուսակ:

ԳԼՈՒԽ 1. ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԻՆՏԵԳՐՈՒՄԸ ԵՎ ԴՐԱՄԱՎԱՐԿԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

1.1. Դրամավարկային քաղաքականության առանձնահատկությունները տնտեսական ինտեգրման պայմաններում

Արդի տնտեսական և պատմաքաղաքական բուռն զարգացումների ժամանակաշրջանում ընդհանուր արժեհամակարգ ու քաղաքակրթական միանման զարգացման մակարդակի վրա գտնվող պետությունների ազգային շահի իրացման առումով հրամայական է դարձել մասնակցությունը ինտեգրացիոն գործընթացներին, ինչն այդ պետությունների համար կարող է հանդիսանալ սոցիալ-տնտեսական զարգացման գրավական: Միջազգային սերտ տնտեսական համագործակցության արդյունքում աշխարհը դառնում է էլ ավելի շաղկապված և ինտեգրված: Առավել մեծ հաջողություն և արդյունավետություն են ցուցադրում հատկապես տարածաշրջանային ինտեգրացիոն նախագծերը (ՆԱՖՏԱ, ՇՀԿ, ՄԵՐԿՈՍՈՒՐ, Եվրամիություն և այլն):

Շուկայական տնտեսություններում պետության վարած տնտեսական քաղաքականությունը առանցքային դեր ունի, և շատ դեպքերում պետական հիմնարար որոշումների համար այն ծառայում է որպես անկյունաքար: Տնտեսական քաղաքականությունը նոր հնչեղությամբ հանրային օրակարգ վերադարձավ 2008-2009 թթ. համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի պայմաններում, երբ տնտեսական քաղաքականությունների բազմաթիվ մոդելների և գործիքների արդյունավետությունը դրվեց հարցականի տակ: Այս համատեքստում տեսաբանները փորձում են նորովի դիտարկել տնտեսական ինտեգրացիայի էությունը, ինչպես նաև ուսումնասիրել դրա ազեցությունն ու հետևանքները առանձին պետությունների վրա: Մասնավորապես, լայն անդրադարձ է կատարվում առևտրային հարաբերությունների սերտացման արդյունքում միջազգային տնտեսական

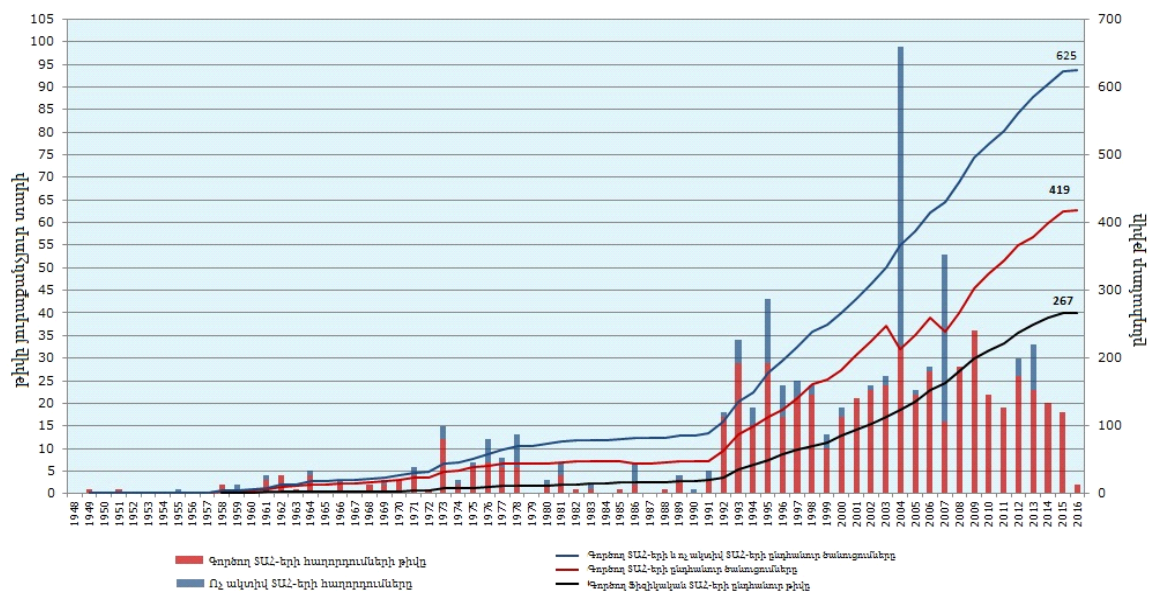
ինտեգրացիայի խորացմանը և համաշխարհայնացման գործընթացին: Վերջինն ընդգրկում է տարատեսակ հակընդդեմ ազգային և վերաբնակչական շահեր: Արդյունքում, սոցիալ-տնտեսական բարեկեցության ապահովման ուղղությամբ ազգային-քաղաքականության տարբեր գաղափարախոսական մոտեցումները համաշխարհայնացման կողքին հանգեցրել են ինտեգրացիոն մեկ այլ վեկտորի՝ տարածաշրջանային ինտեգրացիայի ի հայտ գալուն: Այս երևույթը թերևս բնականոն է՝ կապված երկրների սուվերենության աճի, երկրների տնտեսական զարգացման, ժողովրդավարացման գործընթացի հետ: Սակայն մյուս կողմից տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրացիան դիտվում է որպես խտրական երևույթ ինտեգրացիայից դուրս մնացած երկրների համար, և խտրական հարաբերությունների հաստատումը սպառնում է համաշխարհային համաչափ զարգացման գաղափարին: Ռեգիոնալիզացիան այս առումով դիտարկվում է որպես ապահովող ինտեգրացման ձև և հակադրվում է համաշխարհայնացմանը:²⁰ Ռեգիոնալիզացիայի մաս կազմող երկրներից մեծապես կախված է ինտեգրացիոն այդ ձևի կենսունակությունը և զուգամիտումը (կոնվերգենցիան) համաշխարհային տնտեսության հետ: Այսպիսով ռեգիոնալիզացիան ոչ միայն չի հակադրի ընդհանուր բարեկեցության սկզբունքին, այլ կապահովի պետությունների միջև համագործակցություն, ավելի մեծ արտադրողականություն, աշխատուժի ներգրավվածության աճ, ռեսուրսների և հնարավորությունների ավելի օպտիմալ բաշխում, ինչպես նաև մրցակցային առավելությունների վերհանում ու իրացում:

Տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրացիայի ձգտումներն ավելի են խորանում համաշխարհային տարատեսակ ճգնաժամերի համատեքստում: Կախված տնտեսության մասշտաբներից և միջազգային առևտրային հարաբերություններում ներգրավվածության աստիճանից՝ երկրներն ավելի սուր կամ թույլ են կրում են նման ճգնաժամերի բացասական ազդեցությունը: Ուստի երկրները բնականորեն ներգրավվում են տարածաշրջանային ինտեգրացիոն

²⁰ Nesadurai, H., Globalisation and Economic Regionalism: A Survey and Critique of the Literature, CSGR Working Paper No. 108/02, 2002, p. 1

գործընթացներում՝ ինտեգրացիայի ընտրված ձևաչափով դիմագրավելու համաշխարհային տնտեսության մարտահրավերներին:

Եվրոպական միության էվոլյուցիան և գրանցած հաջողություններն ապացուցեցին տնտեսական ինտեգրացիայի կարևորությունը պետությունների տնտեսական առաջընթացի և բարեկեցության համար: Զուգահեռաբար ինտեգրացիոն գործընթացները սրընթաց վերելք ապրեցին ամբողջ աշխարհում՝ հատկապես 1990-ականներին, և արդեն 2015թ. ավարտին աշխարհում հաշվվում են շուրջ 267 գործող տարատեսակ տարածաշրջանային առևտրային համագործակցության ձևեր (գծապատկեր 1.1):

Գծապատկեր 1.1 Տարածաշրջանային առևտրային համաձայնագրերի էվոլյուցիան²¹

Ինտեգրացիոն գործընթացները դիտվում են որպես պետության անվտանգության ապահովման, ազգային շահի իրացման և կայուն զարգացման ապահովման գրավական: Տնտեսական ինտեգրացիան ենթադրում է ոչ միայն շուկայական առևտրի աճ և ֆինանսական հոսքեր, այլև ինստիտուցիոնալ ներդաշնակեցում՝ կապված առևտրային քաղաքականության, օրենսդրությունների, հարկային համակարգի և այլ կարգավորչ մեխանիզմների

²¹ World Trade Organization, Regional Trade Agreements: Facts And Figures, WTO Secretariat: https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm

հետ:²² Ապրանքների և ծառայությունների շուկաները կապված են ինտեգրացիոն գործընթացների հետ, քանի որ տնտեսական ինտեգրացիայի առկայությունը զուգահեռաբար հանգեցնում է շուկաների ինտեգրացիայի: Այս առումով՝ տնտեսական ինտեգրացիայի արդյունքում ենթադրվում է, որ փոխարժեքով ճշգրտված նմանատիպ ապրանքների գները տարբեր վայրերում պետք է դառնան նույնը (մեկ գնի օրենք), կամ գոնե երկարաժամկետ հատվածում ունենան նույն միտումը: Հետևաբար, երբ շուկաները ամբողջությամբ ինտեգրված են, հաստատվում է բացարձակ կամ հարաբերական գնողունակության հավասարություն (Purchasing Power Parity):²³

Բացահայտելու համար տնտեսական ինտեգրման էությունը և առանձնահատկությունները անհրաժեշտ է այն դիտարկել շարժընթացի մեջ: Այսպես, գրականության մեջ առկա են տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրացիայի փուլերի դասակարգման մի շարք մոտեցումներ: Ընդհանուր այս փուլերը հինգն են՝ արտոնյալ առևտրային համաձայնագիր, ազատ առևտրի գոտի, մաքսային միություն, ընդհանուր շուկա, տնտեսական միություն²⁴: Տնտեսական ինտեգրացիայի այս փուլերը և բաղադրիչները մշտապես զարգանում և բարդանում են՝ դառնալով ավելի շերտավորված: Այս համատեքստում հատկանշական է, որ աշխարհում այսօր դասական տիպաբանությամբ տնտեսական ինտեգրացիայի ձևերի կողքին կան նաև այլ՝ խառնածին (hybrid) ձևեր: Այս միտումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ երկրները ձգտում են առավելագույնս օգտագործել առևտրային համաձայնության հնարավորությունները՝ միևնույն ժամանակ չմտնելով տնտեսական ինտեգրացիայի ավելի խորը ձևերի մեջ և վերաբնական մարմիններին չփոխանցելով իրենց իրավասությունների որոշ մասը: Տնտեսական ինտեգրման արդի միտումների ուսումնասիրության համատեքստում առանձին

²² Sachs, J. & Warner, A., Economic reform and the process of global integration, Brookings papers on economic activity, vol. no.1, pp. 1-118, 1995, p. 105

²³ Rodrik D., The purchasing-power parity doctrine: A reappraisal, Brookings Papers on Economic Activity, Vol.2, pp. 365-412., 2008, p. 367

²⁴ Salvatore, D., International Economics, Seventh Edition, Chapter 10, 2007, p.327

կարևորություն ունի տնտեսական ինտեգրման ավանդական և նոր ձևերի միջև տարբերությունների ուսումնասիրությունը: Այս առումով անհրաժեշտ ենք համարում դիտարկել տնտեսական ինտեգրման տեսությունը՝ նոր ռեգիոնալիզացիայի մոտեցմամբ՝ հակադրելով այն տնտեսական ինտեգրման վերոնշյալ ավանդական մոտեցումներին:

Նոր ռեգիոնալիզացիայի տեսությունը, ընդհանուր առմամբ, բնորոշվում է բազմաչափությամբ, բազմաբարդությամբ ու դինամիզմով և ընդգրկում է ֆորմալ և ոչ ֆորմալ հարաբերությունների ու ինստիտուտների ամբողջություն: Այսպես, կարելի է առանձնացնել տնտեսական ինտեգրացիոն գործընթացներին ավանդական մի քանի չափորոշիչներ, որոնք առանցքային նշանակություն ունեն ավանդական մոտեցման համար, իսկ նոր ռեգիոնալիզմի մոտեցմամբ՝ մեծ նշանակություն չունեն՝

- տնտեսությունների զարգացվածության մակարդակը²⁵,
- ընդհանուր սահմանի առկայությունը,
- որոշումների ընդունման պատվիրակումը վերաբերական մարմիններին:

Այսպես, ավանդական մոտեցմամբ ինտեգրացիայի արդյունավետության հարցում կարևոր նշանակություն ունի՝

ա) անդամ պետությունների տնտեսական զարգացվածության նմանությունը²⁶, որպեսզի ապահովվի ընդհանուր շուկայում շարժունակությունը և առևտրի մեծ ծավալները.

բ) անդամ պետությունների արտադրական ճյուղերը պետք է բավարար չափով դիվերսիֆիկացված լինեն՝ ինտեգրման շրջանակներում փոխլրացնելով միմյանց՝ արտադրական գործընթացներում սերտ համագործակցային ձևերով:²⁷

Նոր ռեգիոնալիզմի շրջանակներում տնտեսական տարածաշրջանային ինտեգրման ձևերը դուրս են գալիս վերը նշված սկզբունքներից: Ինչպես ցույց է

²⁵ Թադևոսյան Զ., Գալոյան Դ., Միջազգային տնտեսական ինտեգրացիա, 180 էջ, Երևան, 2006 թ., էջ 25

²⁶ Mundell.R., A Theory of Optimum Currency Areas, American Economic Review, Volume 51, Issue 4, 1961

²⁷ Афонцев С.А. Интеграционные дилеммы Единого экономического пространства, Вестник МГИМО, № 6. с. 117-121. 2012, с. 119

տալիս ՆԱՖՏԱ-ի փորձը, զարգացման տարբեր մակարդակներ ունեցող երկրները (ԱՄՆ, Կանադա, Մեքսիկա) կարող են համախմբվել տնտեսական ինտեգրման շրջանակներում: Սակայն, մյուս կողմից, Եվրամիության փորձը ցույց է տալիս, որ տնտեսական զարգացման առումով ԵՄ անդամ պետություններին զիջող նախկին սոցիալիստական երկրների Եվրոպական ինտեգրումը միության համար առաջ բերեց ֆինանսատնտեսական մեծաթիվ հիմնախնդիրներ: Այսպես, ընդհանուր շուկայի և չորս ազատությունների հիմնումը մեծ դժվարություններ է հարուցում զարգացած երկրների համար՝ կապված արտադրական գործոնների և հատկապես աշխատուժի շարժունակության հետ: Ինտեգրվող երկրների տեսանկյունից նույնպես առկա էին մեծաքանակ հիմնախնդիրներ՝ օրենսդրությունների և ինստիտուտների ներդաշնակեցումը, միասնական արտաքին մաքսատուրքը և այլն:

Ավանդական մոտեցումը ենթադրում է որոշակի աշխարհագրական տարածաշրջանի և անդամ պետությունների միջև ընդհանուր սահմանի առկայություն, իսկ ընդհանուր սահմանից դուրս գտնվող պետության՝ որպես միության էքսկլավի առկայությունը կարող է չեզոքացնել խորը ինտեգրացիայով պայմանավորված առավելությունները՝ կապված երրորդ երկրների տարածքով մաքսային տարանցիկ գործողությունների բարդությամբ, ապրանքների մատակարարման շղթայի երկարացմամբ, ինչպես նաև ժամանակային երկարությամբ: Նշված գործոնները ենթադրում են տնտեսական ծախսերի համախումբ: Նոր ռեգիոնալիզմի մոտեցման շրջանակներում ընդհանուր սահմանի առկայությունը որոշիչ դեր չունի. այս պարագայում մեղմացուցիչ հանգամանք է հանդիսանում էքսկլավ երկրի՝ դեպի ծով մուտքի առկայությունը:

Ավանդական մոտեցումը ենթադրում է նաև տնտեսական հարաբերությունների կարգավորման ոլորտում որոշումների ընդունման լիազորությունների որոշակի մասի փոխանցում վերպետական մակարդակ, մինչդեռ նոր ռեգիոնալիզմի շրջանակներում անդամ պետությունները ձգտում են պահպանել մակրոտնտեսական քաղաքականության ինքնուրույնությունը, իսկ վերպետական մակարդակով տնտեսական հարաբերությունների համակարգումը

ենթադրում է համաձայնությունների միջկառավարական ձևաչափ՝ առանց վերաբերական ֆորմալ ինստիտուտների ներգրավվածության²⁸:

Ինչ վերաբերում է եվրասիական տնտեսական ինտեգրմանը, ապա հեղինակների կարծիքները տնտեսական ինտեգրացիայի տարբեր սխեմաների շուրջ բավական տարբեր են: Տեսաբաններից օրինակ Ա. Սպարտակը գտնում է, որ ԱՊՀ շրջանակներում տնտեսական ինտեգրման միակ հնարավոր տարբերակը թույլ ինտեգրացիոն նախագիծն է՝ ազատ առևտրի գոտու առկայությամբ²⁹: Այս հարցի առնչությամբ մեկ այլ մոտեցում է եվրասիական տնտեսական ինտեգրման՝ բաց ռեգիոնալիզմի համատեքստում դիտարկումը, ինչը ենթադրում է Եվրասիական ինտեգրման դիտարկումը որպես բաց համակարգ, որը կարող է ներառել նոր պետություններ և մտնել սերտ կապերի մեջ այլ համակարգերի հետ: Այս մոտեցումը ընդգծում է Եվրասիական տարածաշրջանի՝ Արևմտյան և Արևելյան տարածաշրջաններում գործընկերների հետ սերտ առևտրատնտեսական հարաբերությունների կարևորությունը³⁰:

Ի մի բերելով վերոբերյալ մոտեցումները՝ հարկ ենք համարում նշել, որ տնտեսական ինտեգրացիայի դիտարկումը, պայմանավորված ՀՀ առանձնահատկություններով, պետք է իրականացնել՝ կիրարկելով թե ավանդական ինտեգրման մոտեցման, թե նոր ռեգիոնալիզմի սկզբունքները և դրույթները: Սա թույլ կտա տնտեսական ինտեգրման առկա շարժընթացի պայմաններում առավելագույնս օգտագործել ՀՀ ներուժը³¹:

Ինտեգրման տարբեր ձևերի միջև ընտրությունը պայմանավորված է այդ գործընթացի՝ երկրների վրա ունեցած հնարավոր սոցիալ-տնտեսական հետևանքներով (welfare effects): Դրանք դրսևորվում են երկրների միջև առևտրի

²⁸ Хапилин С.А. Развитие евразийской экономической интеграции в контексте модели нового регионализма, European Social Science Journal. № 12 (51), сс. 7-9. 2014., с. 8

²⁹ Спартак А. Н. Развитие и международно-правовое регулирование процессов региональной экономической интеграции: новые тенденции и явления в начале XXI века; Российский внешнеэкономический вестник. № 7. 2010, сс. 35-36

³⁰ Винокуров Е.Ю., Кулик С.А., Спартак А.Н., Чернышев С.В., Юргенс И.Ю. Конфликт двух интеграций. М.: Экон-Информ, 2015. с. 218

³¹ Նազարյան Գ., Հախվերդյան Դ., Հայաստանի համեմատական առավելությունները ԵՏՄ երկրների առևտրային հոսքերի համադրության մեջ, 21-րդ ԴԱԸ, №3 (61), 2015, էջ 79-84

ծավալների փոփոխության համատեքստում: Այս առումով գրականությունում շատ հաճախ անդրադարձ է կատարվում դեռևս նախորդ դարի կեսերին տնտեսագետ Զ. Վայների առաջարկած արտոնյալ ազատականացման (preferential liberalization) երկու հետևանքներին՝ «առևտրի ստեղծում» (trade creation) և «առևտրի շեղում» (trade diversion)³²: Առևտրի ստեղծումն ընդհանուր առմամբ հանգեցնում է անդամ երկրների բարեկեցության աճին, քանի որ այն խթանում է երկրների մասնագիտացումը՝ հիմնված երկրների հարաբերական առավելության վրա: Առևտուր ստեղծող մաքսային միությունը մեծացնում է նաև ոչ անդամ պետությունների բարեկեցությունը, քանի որ իր իրական եկամուտների աճը (մասնագիտացման շնորհիվ) նպաստում է մնացյալ աշխարհից ներմուծման աճին: Առևտրի շեղումն անշուշտ նվազեցնում է բարեկեցությունը, քանի որ այն շեղում է արտադրությունը միությունից դուրս գտնվող ավելի արդյունավետ արտադրողներից դեպի միության անդամ երկրների ավելի պակաս արդյունավետ արտադրողներ³³, վատթարացնում է միջազգային ռեսուրսների տեղաբաշխումը և շեղում արտադրությունը հարաբերական առավելությունից: Սրա արդյունքում միության անդամ չհանդիսացող երկրների բարեկեցությունը կրճատվում է: Զ. Միդը վերաձևակերպում է Արտոնյալ առևտրի համաձայնագրի սոցիալ-տնտեսական հետևանքները՝ առևտրի շեղումը և առևտրի ստեղծումը՝ բաժանելով դրանք երկու մասի՝ առևտրի ծավալային ազդեցություններ (trade-volume effects) և սահմանային գնի ազդեցություններ (border price effects): Միդը ապացուցում է, որ մաքսային միությունների սոցիալ-տնտեսական հետևանքները հարաբերականորեն ավելի բարենպաստ կլինեն երկրի համար, քան ազատ առևտրի համաձայնագրի դեպքում (տե՛ս՝ Հավելված 1): Տարածաշրջանային առևտրային համագործակցության արդյունավետությունը և նպատակահարմարությունն այլ ցուցիչների թվում այժմ էլ գնահատվում

³² Viner, J., The Customs Union Issue (Carnegie Endowment for International Peace, New York), 1950

³³ Pomfret, R., "The Economics of Regional Trading Arrangements", Oxford University Press Inc., New York, 1997. p. 180

է տնտեսական ինտեգրացիայի արդյունքում առևտրի ստեղծմամբ և առևտրի շեղմամբ:

Մաքսային միության ձևավորումը պետք է հանգեցնի արտադրության վերաբաշխման և վերակազմակերպման՝ առավելագույնի հասցնելու մաքսային միությունից օգուտները³⁴: Թերևս այս է պատճառը, որ երկրները ձգտում են ավելի խորը ինտեգրացիայի, քանի որ ընդհանուր շուկայի ստեղծման, առավել ևս տնտեսական միության դեպքում ներդաշնակեցված կամ միասնական առևտրային քաղաքականություններով անդամ երկրները առավելագույն օգուտ կստանան մաքսային միությունից:

Ինչ վերաբերում է ԵՏՄ-ին, ապա անդամ երկրների միջև առևտրի ապրանքային կառուցվածքում անհրաժեշտ բազմազանության պակասը նվազեցնում է անդամ պետությունների փոխլրացման մակարդակը՝ դարձնելով նրանց մրցակիցներ նույնատիպ ապրանքային շուկաների համար պայքարում³⁵: Ուստի կառույցի համար ռազմավարական կարևորագույն նշանակություն ունի տնտեսական քաղաքականությունների համակարգումը և ընդհանուր ռազմավարության մշակումը, որը ուղղված կլինի երկրների մասնագիտացմանը և մրցակցային առավելությունների իրացմանը:

Տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման տեսանկյունից առանցքային նշանակություն ունի մակրոտնտեսական տարատեսակ գործոնների ազդեցությունը ինտեգրացիոն գործընթացների վրա: Կախված ինտեգրացիոն ձևաչափից և ինտեգրման շրջանակներում փոխհարաբերությունների որակից՝ իրենց դերով առանձնանում են տարատեսակ փոփոխականներ, որոնք ազդում են և ազդեցություն են կրում՝ կախված ինտեգրման որակից ու արդյունավետությունից:

³⁴ Baldwin, R. E.; Wyplosz, C.; Chapter 5: The Essential Economics of Preferential Liberalisation, The Economics of European Integration, 2012, p. 15

³⁵ Մարգարյան Ա., Սոլոդովնիկով Ա., Գալոյան Դ., «Եվրասիական տնտեսական միության անդամ երկրների տնտեսությունների մրցունակության համեմատականը». Հայաստան. Ֆինանսներ և էկոնոմիկա ամսագիր. N 9-10 (171-172), 2014 թ. էջ 65

Հիմնահարցի վերաբերյալ հիմնական տեսական ուղղությունները կարելի է բաժանել երկու հիմնական խմբի՝ տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման *առևտրային էֆեկտների* և *բազմաթիվ էֆեկտների վրա հիմնված մոտեցումներ*³⁶: Առաջին մոտեցումը տնտեսությունների ներգրավվածության խորացումը հիմնականում պայմանավորում է առևտրային հոսքերի ծավալի ազդեցությամբ³⁷: Երկրորդ մոտեցմամբ դիտարկվում են այն տեսական ուղղությունները, որոնք առևտրի ծավալային ազդեցությունների հետ մեկտեղ առաջ են քաշում ինտեգրման ինտենսիվության վրա ներազդող այլ գործոններ ևս:

Ինտեգրացիայի ինտենսիվության և երկրների միջև առևտրի կապի ցուցիչներից է հանդիսանում տնտեսական բացության աստիճանը, որը ցույց է տալիս տվյալ երկրի տնտեսության ներգրավվածությունը համաշխարհային առևտրում:³⁸ Դիցուք՝ Արևմտյան Աֆրիկայի արժույթային միության ուսունասիրությունը՝ «առևտրի արտահանում/ՀՆԱ», «ներմուծում/ՀՆԱ» և «առևտուր/ՀՆԱ» փոփոխականների կիրառմամբ, ցույց է տալիս, որ անդամ պետությունների տնտեսության բացությունը ինտեգրացիայի վրա ունի զգալի ազդեցություն:³⁹ Հնդկաստանի և Չինաստանի դեպքում նույնպես, տնտեսության բացությունը դրական ազդեցություն է ունեցել նաև ՀՆԱ-ի աճի վրա (գծապատկեր 1.2):⁴⁰

Տնտեսական ինտեգրման արդյունավետությունը բացի տնտեսության բացության ցուցիչից անհրաժեշտ է չափել նաև այլ փոփոխականներով, ինչպիսիք են երկրների մեծությունը և ազգային տնտեսությունների

³⁶ «առևտրային էֆեկտների և բազմաթիվ էֆեկտների վրա հիմնված մոտեցումներ» եզրույթները հեղինակինն են

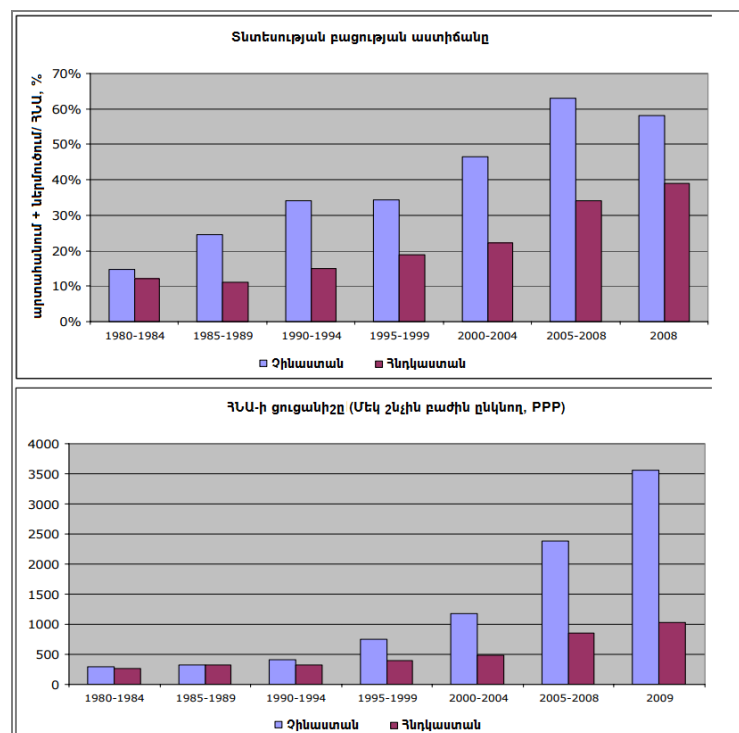
³⁷ Alesina, A. & Wziarg, R., Openness, country size and government, Journal of public economics, vol. 69, no. 3, 1998, pp. 305-321; Avelino, G., Brown, D., S., & Hunter, W., The effects of capital mobility, trade openness and democracy on social spending in Latin America 1980-1999, American Journal of Political Science, vol. 49, no. 3, pp. 625-641, 2005

³⁸ Sachs, J., Globalization and Patterns of Economic Growth. Globalization: What's New?. Ed. Michael M. Weinstein. Columbia University Press, 214-227., 2005. p. 216

³⁹ Agbetsiafa, D., Regional Integration, trade openness, and economic growth: causality evidence from the UEMOA countries., International Business and Economics Research Journal, vol. 9 no. 10, 2010

⁴⁰ Marelli, E. & Signorelli, M., , China and India: Openness, trade and effects on economic growth, The European journal of comparative economics, vol. 8, no. 1, pp. 129- 154, 2011

անկայունության աստիճանը,⁴¹ երկրների միջև հեռավորությունը, ինչը թույլ կտար տարբերություն դնել համաշխարհայնացման և ռեգիոնալիզացիայի միջև:⁴² Բազմակի էֆեկտների մոտեցման կիրառումը թույլ է տալիս համակողմանիորեն չափելու երկրների ինտեգրման աստիճանը, ներառելով նաև մի շարք էքզոգեն գործոններ: Վերջինների մեջ կարելի է առանձնացնել սահմանային գործոնները (border effects): Այսպիսի սահմանային գործոնների թվին են դասվում ընդհանուր արժույթը, լեզուն, օրենսդրական համակարգը, կրթական համակարգը, մշակույթը և այլն⁴³:

Գծապատկեր 1.2: Տնտեսության բացության աստիճանի շարժընթացը և ՀՆԱ-ի շարժընթացը Հինաստանում և Հնդկաստանում⁴⁴

Տարածաշրջանային ինտեգրացիայի սահմանային գործոնների թվում էական դեր է խաղում նաև տեղեկատվության պակասը: Չնայած արդի հաղորդակցային տեխնոլոգիաների զարգացմանը՝ տնտեսական խորը

⁴¹ Down, I., Trade Openness, Country Size and Economic Volatility: The Compensation Hypothesis Revisited, Business and Politics, vol. 9, no. 2, Article 3, 2007, p. 2

⁴² Vujakovic, P., How to Measure Globalization? A New Globalization Index (NGI), Atlantic Economic Journal, International Atlantic Economic Society, vol. 38, no. 2, 2010, p. 237

⁴³ Weinstein, M., Globalization - What's new?, New Columbia University Press, 2005, p. 201

⁴⁴ Marelli, E. & Signorelli, M., China and India: Openness, trade and effects on economic growth, The European journal of comparative economics, vol. 8, no. 1, pp. 129- 154, 2011, p. 134

հարաբերությունները պահանջում են ճշգրիտ և հավաստի տեղեկատվություն, ինչպես նաև տեղեկատվական հաղորդակցության զարգացած ուղիների առկայություն:

Տնտեսական ինտեգրումը, ինչպես արդեն նշել ենք, հանգեցնում է նաև շուկաների ինտեգրացիայի՝ ներգործելով տնտեսական տարբեր ցուցիչների վրա՝ կախված ինտեգրման խորությունից: Այս առումով կարևոր է դիտարկել տնտեսական ինտեգրման ազդեցությունն ապրանքների գների կոնվերգենցիայի վրա: Դիցուք՝ եվրոպական ավտոմոբիլային շուկայի գների զուգամիտման վրա ունեցած ազդեցության ուսումնասիրությունը բացահայտում է, որ գների կոնվերգենցիայի և տնտեսական ինտեգրացիայի աստիճանի միջև առկա է կորելացիա, ինչը հաստատում է «մեկ գնի օրենքը»:⁴⁵ Եվրոպական տարածաշրջանում տարբեր ուսումնասիրությունները նույնպես հաստատում են մասնավորապես ԵՄ անդամ պետությունների միջև առկա է գների կոնվերգենցիայի միտում:⁴⁶

Տարածաշրջանային ինտեգրացիոն գործընթացների՝ տնտեսական ցուցիչների վրա ունեցած ազդեցությունների թվում առանձնանում է ինտեգրվող պետությունների տնտեսական պարբերաշրջանների վրա, ինչը ենթադրում է, որ տնտեսական ինտեգրացիայի տարբեր մակարդակներում ինտեգրվող երկրների մոտ նկատվում է տնտեսական պարբերաշրջանների զուգամիտում:⁴⁷

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ հարկ է նշել, որ տարատեսակ գործոնների ազդեցության ուղիները պետք է հաշվի առնվեն տարբեր ինտեգրացիոն գործընթացներում: Ի մի բերելով վերը նշված գործոնների մասին վերլուծությունը՝ կարելի է դասակարգել այդ գործոնները հետևյալ կերպ.

⁴⁵ Goldberg, P. K. & Verboven, F., Market integration and convergence to the law of one price: evidence from the European car market, Journal of international economics, vol. 65, pp. 49-73, 2005, p. 72

⁴⁶ Lee K.S. & Mercurelli F., Convergence in the Core Euro Zone under the Global Financial Crisis, JEl 2014 March 29(1) pp. 20-63, 2014, p. 45

⁴⁷ Choi C., Does bilateral trade lead to income convergence? Panel Evidence, Journal of Economic Development, vol. 34, N1, pp. 71-79, 2009, p. 72

- առևտրային գործոններ
• փոխադարձ առևտրի ծավալները և տնտեսության բացության աստիճանը, • բյուջետային եկամուտներում արտաքին առևտրի նշանակությունը, • անդամ պետությունների միջև առևտրային մրցակցության առկայությունը, • անդամ պետությունների արտահանման կառուցվածքի տարբերությունները, • առևտրային հաշվեկշռի հավասարակշռվածությունը.
- սոցիալ-տնտեսական գործոններ
• անդամ պետությունների միջև տնտեսական և սոցիալական զարգացման մակարդակների տարբերությունները, • ազգային տնտեսության անկայունության աստիճանը, • տնտեսական պարբերաշրջանների տարբերությունները, • սոցիալ-մշակութային տարբերությունների առկայությունը (լեզու, կրթական մակարդակ).
- համակարգային-կառուցվածքային գործոններ
• ինտեգրացիոն կենտրոնի առկայությունը, • ինտեգրման շրջանակներում գերիշխող մեկ կամ մի քանի անդամ պետությունների շահերի գերադասումը մյուս անդամ երկրների շահերին, • անդամ պետությունների՝ միջազգային տարբեր կազմակերպությունների հանդեպ պարտավորությունները, • անդամ պետությունների պետական կառավարման և վարչատարածքային համակարգի ձևերի միջև տարբերությունները, • արտաքին տնտեսական քաղաքականության հարցում գերակայությունների տարբերությունը, • արտաքին տնտեսական քաղաքականության առանձնահատկությունները.
- աշխարհաքաղաքական գործոններ
• տարածաշրջանում և(կամ) անդամ պետության միջազգային հակամարտություններում (ակտիվ կամ պասիվ) ներգրավվածությունը, • աշխարհագրական դիրքը, • ինտեգրվող երկրների մեծությունը, • էներգետիկ ռեսուրսների առկայությունը, • դեպի ծով ելքի առկայությունը.
- դրամավարկային և հարկաբյուջետային գործոններ
• անդամ պետությունների ֆինանսական համակարգերի հասունության տարբեր մակարդակները, • միասնական արժույթի առկայությունը, • դրամավարկային, արժույթային քաղաքականության տարբերությունները, • անդամ պետությունների մաքսային, հարկային համակարգերի

գործունեության կազմակերպման տարբերությունները,

- անդամ պետությունների դրամավարկային և հարկաբյուջետային համակարգի կարգավորման և սկզբունքների տարբերությունները:

Պետական տնտեսական քաղաքականության՝ տնտեսական ինտեգրման արդյունքում կրած ազդեցության հետ մեկտեղ, առանձին կարևորություն է ձեռք բերում նաև պետության ակտիվ դերի դիտարկումը՝ տարածաշրջանային ինտեգրման պայմաններում տնտեսական քաղաքականության իրականացման տեսանկյունից: Այս առումով հարկ նշել, որ տնտեսական միության շրջանակներում պետությունների տնտեսական քաղաքականությունը կրում է օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հանգամանքների ազդեցությունը: Օբյեկտիվ հանգամանքը պայմանավորված է տնտեսական ինտեգրացիոն գործընթացներով և ինտեգրման տրամբանությամբ: Սուբյեկտիվ առումով՝ այն պետության ակտիվ կարգավորիչ դերի կարևորությունն է, ինչպես նաև տնտեսական քաղաքականության ոլորտում այն փոփոխությունները, որոնք թույլ են տալիս պետությանը նվազեցնել ինտեգրման հետ կապված ռիսկերը և առավելագույնի հասցնել օգուտները:

Տնտեսական տարբեր ցուցանիշների վրա միջազգային տնտեսական ինտեգրացիայի ազդեցության վերլուծության համատեքստում կարևորվում է պետությունների իրականացրած տնտեսական քաղաքականության, մասնավորապես դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականության վրա տնտեսական ինտեգրացիայի ունեցած ազդեցության մակարդակը⁴⁸: Այս առումով, մասնավորապես, ուսումնասիրվում է տնտեսական քաղաքականությունների արդյունավետության փոփոխությունն ինտեգրացիայի խորացման արդյունքում: Կապն այս երկու երևույթների միջև միանշանակ չէ: Դրամավարկային քաղաքականության ազդեցությունը, ըստ որոշ տեսաբանների, մեծանում է՝ կախված երկրների միջև արժույթային միության առկայությունից, ինչպես նաև ֆինանսական շուկաների ինտեգրման

⁴⁸ Sachs, J. & Warner, A. Economic reform and the process of global integration, Brookings papers on economic activity, vol. 1995, no. 1, pp. 1-118, 1995, p. 32

մակարդակից⁴⁹: Մյուս կողմից՝ տարածաշրջանային ինտեգրման պայմաններում դրամավարկային քաղաքականության արդյունավետությունը, պայմանավորված ներկայումս դիտվող ճգնաժամերով, ավելի թույլ կարող է լինել (օրինակ (բացասական սպասումներով պայմանավորված անհատների վարքի փոփոխությամբ)⁵⁰: Սա սրվում է հատկապես ինտեգրան խորացմանը զուգահեռ, երբ տնտեսական սպասումները փոխարժեքի և առևտրի խողավակներով իրենց ազդեցությունն են ունենում տնտեսական գործիքների կիրառման արդյունավետության մակարդակի վրա տնտեսական միության ողջ տարածքում:

Դրամավարկային քաղաքականության արդյունավետությունը տնտեսական ինտեգրման պայմաններում ուսումնասիրության տեսանկյունից կարելի է դիտարկել *դրամավարկային և հարկաբյուջեային մրցակցություն (monetary and fiscal competition)* հասկացությունը, որը դիտարկում է պետության վարած դրամավարկային քաղաքականությունը՝ որպես պետություններում արտադրական գործոնների, հատկապես՝ կապիտալի ներգրավման միջոց: Դրամավարկային մրցակցությունը կարելի է ուսումնասիրել ԵՄ օրինակով. այսպես, ներդրողները Եվրամիությունը դիտարկում են ոչ այնքան որպես միասնական տնտեսական միավոր, որքան առանձին պետություններ ներառող միավորում, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի առանձնահատուկ դրամավարկային, արժույթային, հարկային քաղաքականություն և ինստիտուտներ:

Այսպես՝ պետությունների կողմից հարկային բեռի ավելացումը ստիպում է տարբեր ձեռնարկությունների տեղափոխել իրենց արտադրական հնարավորությունները ավելի թեթև հարկային բեռ ունեցող երկիր: Այսպես, օրինակ Իտալիայում հարկային բարձր բեռը մի կողմից, և մյուս կողմից՝ ԵՄ այլ

⁴⁹ Frenkel, J. A. & Razin, A., Fiscal Policies, Debt, and International Economic Interdependence, NBER Working Papers 1266, National Bureau of Economic Research, Inc., 1984, p. 47

⁵⁰ Marinas, M. C., The effectiveness of fiscal policy in combating economic crisis. An analysis based on the economic literature, Theoretical and Applied Economics, vol. 17, pp. 63-78, 2010, p. 66

երկրների հարկային ավելի բարենպաստ պայմանները, հանգեցրին «Ֆիատ» ավտոկոնցեռնի կապիտալի զգալի մասի արտահոսքին⁵¹:

Հարկ է, այնուամենայնիվ, ընդգծել, որ հարկային մրցակցությունը կարող է բացասաբար ազդել ներդրումային որոշումների վրա՝ նվազեցնելով կապիտալի տեղաբաշխման արդյունավետությունը⁵²: Մյուս կողմից այն կարող է հանգեցնել հարկային դրույքների «վարընթաց մրցավազքին» (race to the bottom), որի արդյունքում կձևավորվեն ենթաօպտիմալ հարկային դրույքներ:

Տնտեսական ինտեգրման պայմաններում հարկաբյուջետային քաղաքականության կազմակերպման վերոնշյալ մոտեցումներին զուգահեռ անհրաժեշտ է ընտրություն կատարել օպտիմալ դրամավարկային քաղաքականության հարցում: Դրամավարկային քաղաքականության մրցակցության համատեքստում անհրաժեշտ է ուսումնասիրել երկրների մրցունակությունը՝ դիտարկելով ներքին և արտաքին գերակայությունները և դրանց փոխկապվածությունը: Ներքին կայունության չափումը, այս առումով, ընդգրկում է երկրի ՀՆԱ-ն, գնաճի մակարդակը, վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը: Արտաքին կայունությունը վերաբերում է ընթացիկ հաշվեկշիռի և իրական փոխարժեքին: Բաց շուկայական տնտեսություններ ունեցող երկրների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ներքին կայունության նպատակի նախընտրությունը արտաքին կայունության փոխարեն սովորաբար հանգեցնում է կապիտալի արտահոսքի և պետական պարտքի չափազանց մեծ ծավալի՝ անկախ գների կայունությունից:⁵³

Մրցունակ (օպտիմալ) դրամավարկային քաղաքականություններն ունեն գնաճի կանխատեսման ավելի ճկուն կանոններ. բացի գների կայունությունից, այդպիսի քաղաքականությունները հետապնդում են նաև այլ նպատակներ՝

⁵¹ Germano L., *Governo e grandi imprese: La Fiat da azienda protetta a global player*, il Mulino, 2013, pp. 20-27

⁵² Hines Jr. J. R., *Do Tax Havens Flourish? Tax Policy and the Economy*, Volume 19, MIT Press, 65-100, 2005, pp. 66-68

⁵³ Corsetti G., Dedola L., Leduc S. *Optimal Monetary Policy in Open Economies*. In B.M. Friedman and M. Woodford (Eds.), *Handbook of Monetary Economics*, Vol. III. Amsterdam: Elsevier., 2011, p 22

(օրինակ՝ զբաղվածության ապահովում⁵⁴): Միայն ներքին գների կայունություն հետապնդող քաղաքականությունները, ինչպես օրինակ գնաճի խիստ թիրախավորումը, կարճաժամկետ հատվածում, արդյունավետ կարող են լինել, սակայն երկարաժամկետ կտրվածքով կարող են ունենալ հակառակ էֆեկտ: Այս դեպքում, հատկապես տնտեսական ինտեգրման խորացման պայմաններում, դրանք հանգեցնում են կապիտալի արտահոսքի և փոխարժեքի իրական դրույքի աղավաղումների: Վերջինս հանգեցնում է ընթացիկ հաշվի պակասուրդի:

Ինչ վերաբերում է դրամավարկային քաղաքականության ռեժիմին, ապա տնտեսական ինտեգրման պայմաններում առաջ է գալիս Մանդել-Ֆլեմինգի «անհնարին երրորդությունը» (impossible trinity), երբ պետությունները պետք է ընտրություն կատարեն մոնետար անկախություն, դրամավարկային վերահսկողություն և ֆինանսական շուկաների ինտեգրման նպատակների միջև՝ հրաժարվելով այս նպատակներից մեկից:⁵⁵ Ֆինանսական շուկաների ինտեգրմանը զուգահեռ փոխարժեքի քաղաքականության ընտրության հարցում պետք է ընտրություն կատարել երկու մաքուր բևեռների միջև՝ կոշտ խարսխված կամ ազատ լողացող⁵⁶:

Կենտրոնական բանկի անկախության հետ լավագույնս համադրելի է «ազատ լողացող» փոխարժեքի ռեժիմը, որը թույլ է տալիս տնտեսությանը սահուն կերպով կարգավորել արտաքին շուկերի ազդեցության տակ: Սակայն դրա կիրառումը պայմանավորված է մի շարք խնդիրներով՝ կապված մոնետար իշխանությունների, ինչպես նաև արժույթի նկատմամբ վստահության պակասի (որը դրսևորվում է դոլարայնացման բարձր մակարդակով և վերաֆինանսավորման բարձր տոկոսադրույքով), ինչպես նաև գնաճային

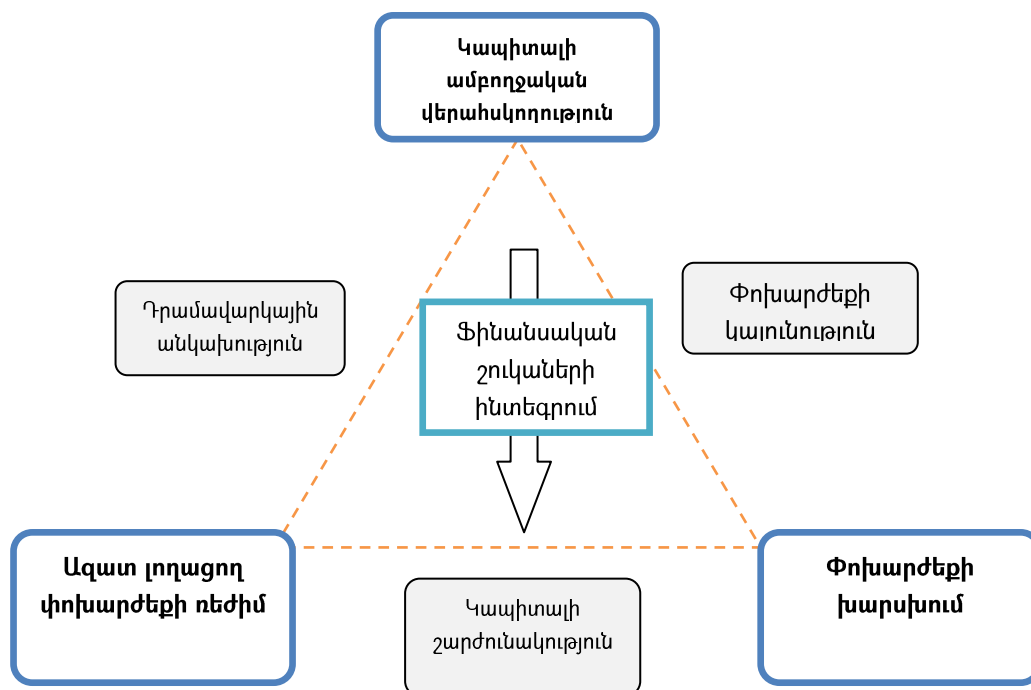
⁵⁴ Օրդուխանյան Վ., Փողի շուկան: Բանկային համակարգը և դրամավարկային քաղաքականությունը (դասախոսություններ), 80 էջ, Երևան, Տնտեսագետ, 2004թ., էջ 76

⁵⁵ Frankel, J.A. , No Single Currency Regime is Right for All Countries or at All Times, NBER Working Paper, No. 7338, 1999, p. 7

⁵⁶ Obstfeld M., Shambaugh, J.C, & Taylor, A.M, The Trilemma in History: Trade-offs among Exchange Rates, Monetary Policies, and Capital Mobility, NBER Working Paper, No. 10396, 2004, p. 17

սպասումների, հավելյալ գործարքային ծախսերի և փոխարժեքային ռիսկերի հետ:

Դրամավարկային քաղաքականության ազդեցությունը տնտեսական ինտեգրման վրա անհրաժեշտ է դիտարկել փոխարժեքի տեսանկյունից՝ պետությունների միջև փոխկապակցվածության առումով: Այսպես՝ ազգային արժույթի արժևորման դեպքում պակասում է տեղական արտադրանքի արտահանման մրցունակությունը՝ կապված ինքնարժեքի ավելացման հետ: Իսկ արժեզրկման դեպքում հանգեցնում է գնաճային երևույթների, ինչպես նաև ավելանում է արտաքին պարտքի չափը՝ կապված արտարժույթի փոխարժեքի արժևորման հետ:

Գծապատկեր 1.3. Դրամավարկային նպատակների «անհնարին երրորդությունը»⁵⁷

Կոշտ խարսխի ընտրության պարագայում ինտեգրվող երկրները խուսափում են մի շարք խնդիրներից (արժույթի հուսալիությունը, գործարքային ծախսերը, փոխարժեքային ռիսկը, ԿԲ-ի քաղաքականության ռիսկերը,

⁵⁷ Frankel, J.A. , No Single Currency Regime is Right for All Countries or at All Times, NBER Working Paper, No. 7338, 1999, Figure 1, p. 7

թափանցիկության պակասը և այլն): Սակայն մյուս կողմից այս քաղաքականության ընդունումը նույնպես առաջ է բերում մի շարք հիմնահարցեր՝

1. դրամավարկային քաղաքականության կարևոր գործիքներից մեկի՝ փոխարժեքի գործիքից հրաժարում,
2. նպատակահարմար խարսխի ընտրություն,

Այս հիմնահարցերը ունեն բազմաթիվ բաղադրիչներ, և պատահական չէ, որ ճգնաժամային հատվածներում փոխարժեքի կոշտ խարսխման քաղաքականությունը տրվել է մեծ կորուստների գնով (դիցուք՝ Բալթիկ երկրների 2008-2009 թթ. փորձը):

Դրամավարկային քաղաքականության համակարգումը տնտեսական միության համատեքստում դիտարկելու համար կարող ենք ուսումնասիրել Եվրամիության փորձը և գնահատել դրա արդյունավետությունը: Հիշյալ հիմնահարցին անդրադառնում ենք ստորև:

1.2 Դրամավարկային քաղաքականության համակարգումը՝ ԵՄ օրինակով

Վերջին շրջանում հասարակության և մասնագիտական-ակադեմիական շրջանակներում ակտիվ քննարկման առարկա է դարձել ԵՄ շրջանակներում միասնական արժույթին անցնելու հարցը: Այս առումով, բնականաբար, ճիշտ կլինի հայացք նետել համաշխարհային փորձին՝ մասնավորապես ԵՄ օրինակին, որպեսզի պարզ լինի, թե ինչ հնարավորություններ և մարտահրավերներ կարող է առաջացնել ԵՄ-ում միասնական արժույթի անցնելը:

Հակառակ ԵՄ-ի՝ որպես տնտեսական ինտեգրացիոն միության մասին նախկինում արված հոռետեսական կանխատեսումների՝ Եվրոպական ինտեգրացիոն գործընթացները վերջին տարիներին դրական արդյունքներ են արձանագրում: Ընդհանուր առմամբ, միասնական արժույթի՝ Եվրոյի ներմուծումը մեծապես խթանել է տնտեսական կոնվերգենցիոն գործընթացները ԵՄ անդամ երկրներում, և մասնավորապես՝ Եվրոգոտում: Վերջինս պայմանավորված է հետևյալ հանգամանքներով՝

- նկատվում է ԵՄ անդամ երկրների հիմնական մակրոտնտեսական ցուցանիշների զգալի մերձեցում,
- միասնական Եվրոպական արժույթը՝ Եվրոն, որպես միջազգային արժույթ, իր կարևոր տեղն է զբաղեցրել դոլարի կողքին,
- Եվրոգոտում ակտիվացել են ինտեգրացիոն տարատեսակ գործընթացները:

Այնուամենայնիվ հարկ է նշել, որ ԵՄ ինտեգրման շրջանակներում դեռևս առկա են մի շարք մարտահրավերներ, որոնց լուծմանն ուղղված ջանքերը առայժմ չեն տվել ցանկալի արդյունքը: ԵՄ շրջանակներում դրամավարկային քաղաքականությունը հանդիսանում է Եվրոպական կենտրոնական բանկի (ECB) կարգավորման առարկա: Դրամավարկային քաղաքականության առումով՝ ԵՄ-ը, որպես տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման բարձրագույն փուլին հասած միջպետական խմբավորում, կազմակերպված է Եվրոպական

տնտեսական և արժույթային միության (ՏԱՄ) համատեքստում՝ մեկ ընդհանուր արժույթի՝ եվրոյի, շրջանակներում: Այս համատեքստում՝ ԵՄ-ն իրականացնում է տնտեսական ինտեգրման նախորդ փուլերին բնորոշ գործառույթներ ևս: Ըստ այդմ՝ ԵՄ-ի՝ որպես ՏԱՄ-ի, գործառույթները, բացի դրամավարկային քաղաքականությունից, ներառում են նաև ընդհանուր մաքսային, առևտրային, մրցակցային, միասնական շուկայի կանոնակարգման, գյուղատնտեսական և ձկնորսության, տրանսպորտային, էներգետիկ, մարդկանց, կապիտալի և ծառայությունների ազատ տեղաշարժի, սպառողների շահերի պաշտպանության, տնտեսական, սոցիալական և տարածքային մերձեցման, ինչպես նաև բնապահպանության ոլորտները:

Եվրոպական ՏԱՄ-ը աշխարհում արժույթային միության լավագույն օրինակներից մեկն է, որի հիմքը դրվել է դեռևս 1991 թ.՝ Մաաստրիխտում: Այս միությունը կոչված է սերտորեն ինտեգրել անդամ պետությունների տնտեսությունները, կայունացնել տնտեսությունները, ապահովել տնտեսական աճ և աշխատատեղերի ավելացում: Միասնական արժույթին անցնելը ինտեգրացիոն խոշոր քայլ էր ԵՄ-ի համար, քանզի այն իրենից ներկայացնում է տնտեսական և հարկաբյուջետային քաղաքականությունների, համընդանուր դրամավարկային քաղաքականության և ի վերջո ընդհանուր արժույթի՝ եվրոյի կոորդինացում:

ՏԱՄ-ը հիմնված է չորս առանցքային բաղադրիչների վրա.⁵⁸

- ինտեգրված ֆինանսական շրջանակ՝ ապահովելու արժույթային միության ֆինանսական կայունությունը,
- ինտեգրված բյուջետային շրջանակ՝ ապահովելու միության ներսում ֆիսկալ քաղաքականության մշակումը,
- ինտեգրված տնտեսական քաղաքականության շրջանակ՝ ապահովելու եվրոպական քաղաքականությունների իրականացումը կապված կայուն

⁵⁸ Van Rompuy, H.; Towards A Genuine Economic And Monetary Union. Report by President of the European Council, Brussels, 2012, p. 4

աճի, զբաղվածության և մրցունակության հետ արժույթային միության պայմաններում,

- ժողովրդավարական լեգիտիմություն և հաշվետվողականություն, որն ապահովում է որոշումների ընդունման շրջանակներում միության անդամների ինքնիշխանության համատեղ իրացումը:

Տնտեսական և արժույթային միության դրամավարկային քաղաքականության հիմնական խնդիրներն են՝

- գների կայունության ապահովումը
- դրամավարկային քաղաքականության գործիքների փոխանցման խողովակների կատարելագործումը:

Համաշխարհային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը, ինչպես նաև սուվերեն պարտքի ճգնաժամը մասնավորապես ակնհայտ դարձրին, որ եվրոգոտու անդամները կախված են միմյանցից իրենց տնտեսական քաղաքականություններով: Ուստի յուրաքանչյուր անդամի ազգային շահերից է բխում, որ մյուս անդամ երկրները զարգացնեն տնտեսությունները նմանօրինակ արագությամբ: Ֆինանսատնտեսական ճգնաժամից հետո դրամավարկային քաղաքականության բարեփոխումների հիմնական ուղղությունները դարձան ԵՄ անդամ երկրների ֆինանսական քաղաքականության համաեվրոպական վերահսկողությունը, 2011 թ. «Եվրո պլյուս» հայեցակարգի ներդրումը, ինչպես նաև ֆինանսական վերահսկողության հատուկ մասնագիտացված մարմինների (ESRB, ESMA և EIOPA) ներդրումը:

«Եվրո պլյուս. Ավելի ուժեղ տնտեսական քաղաքականությունների համակարգում մրցակցության և զուգամիտման նպատակով» համաձայնագիրը բարեփոխումներին նոր թափ հաղորդեց, որը սակայն, առաժն չի կարողանում ապահովել նախանշված արդյունքները՝ դրա միջկառավարական և ոչ պարտադիր բնույթի պատճառով:

Ապագա պայմանագրերի փոխարեն ԵՄ օրենսդրության հիման վրա կոնկրետ առաջընթաց է անհրաժեշտ՝ հասնելու տնտեսական միության անդամ պետությունների բավարար աստիճանի կոնվերգենցիայի և տնտեսական աճի:

Նախատեսվում է այսպիսի զուգամիտումը պետք է հիմնված լինի հետևյալ սյուների վրա՝

- Եվրոգոտում մրցակցային (հակամենաշնորհային) իշխանությունների համակարգի ստեղծումը,
- Մակրոտնտեսական անհավասարությունների ընթացակարգի ավելի ուժեղ իրականացումը,
- Ավելի մեծ կենտրոնացում աշխատանքի և սոցիալական կատարողականի վրա
- Տնտեսական քաղաքականությունների ավելի ուժեղ համակարգում՝ ԵՄ «Եվրոպական կիսամյակ» մեխանիզմի միջոցով:

Հետազոտողները պնդում են, որ առանց հարկային ոլորտում անհրաժեշտ ներդաշնակեցման ԵՄ տարածքում տնտեսական զարգացման ցուցանիշների կոնվերգենցիան անհնար է⁵⁹: Ինչպես ցույց են տալիս ընթացիկ զարգացումները, ազգային աններդաշնակ ֆիսկալ քաղաքականությունները բերում են անցանկալի հետևանքների⁶⁰: Միության մյուս երկրները պետք է զգուշություն ցուցաբերեն, քանի որ որոշ երկրներ կարող են օգտվել այդ երկրի ընդլայնողական քաղաքականությունից առանց իրենց երկրում պակասուրդ ստեղծելու: Հարկաբյուջետային քաղաքականության բացասական կողմնակի ազդեցությունները (spillover effects) կարելի է տեսնել Եվրոգոտում, երբ յուրաքանչյուր զսպող ազգային ֆիսկալ քաղաքականություն բերում է ՀՆԱ-ի աճի նվազմանն այլ երկրներում և, արդյունքում, միության ՀՆԱ-ի ընդհանուր նվազմանը: Կողմնակի ազդեցության փոխանցման հիմնականում երկու խողովակ (transfer channel) է առանձնացվում⁶¹:

⁵⁹ Leibfritz W., Thornton J. and Bibbee A., Taxation and Economic Performance. Organization for Economic Cooperation and Development, Economics Department, Working Papers.. No 176., 1997, p. 29

⁶⁰ Barbier-Gauchard, A., Betti, T., Diana G., Spillover effects in a monetary union: Why fiscal policy instruments matter? LaRGE Research Center, Université de Strasbourg, Working Paper 2015-01, University of Strasbourg, 2015, p. 4

⁶¹ Blanchard O., Laeven L., Vesperoni E., Understanding Spillovers, iMFdirect, 2014: <<http://blog-imfdirect.imf.org/2014/11/12/understanding-spillovers/>>

Առաջինն առևտրային ճանապարհն է: Օրինակ՝ հանրային ծախսերի աճը մի երկրում բերում է ներմուծման աճի, և զուգահեռաբար աճում է արտահանումը արտասահմանյան տնտեսությունում: Եվրոգոտում այս փոխանցման ուղին բավականին ակտիվ է, քանի որ ազգային շուկաները չափազանց ինտեգրված են:

Երկրորդ փոխանցման խողովակը տոկոսադրույքն է: Երբ մի պետություն իրականացնում է ընդլայնողական քաղաքականություն, այն հակված է ճնշելու գնաճը, իսկ ԿԲ-ն արձագանքում է՝ բարձրացնելով վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը: Սա կարող է հանգեցնել մասնավոր պահանջարկի դուրսմղան ազդեցության ամբողջ միության շրջանակներում:

Բյուջետային քաղաքականությունը համարվում է արդյունավետ միջոց ՏԱՄ-ի ֆինանսների կառավարման գործում, սակայն հակասությունը կայանում է նրանում, որ բյուջետային գործընթացը մնում է եվրոգոտու անդամ-պետությունների իրավասության ներքո, որը բազմաթիվ անդամ երկրների պակասություններին բյուջեների պարագայում կարող է հանգեցնել վերաբաշխման ֆինանսական համակարգի մեծ անկայունության: Այս իմաստով առանցքային նշանակություն ունեն պետական ծախսերի և եկամուտների, բյուջետային պակասության և պետական պարտքի մակարդակն ու կառուցվածքը, ֆիսկալ դիսցիպլինը՝ որպես մակրոտնտեսական կայունության առանցքային ցուցանիշներ: Ֆիսկալ դիսցիպլինի կարիքը ավելի մեծ է հատկապես արժութային միության շրջանակներում, ինչպես եվրոգոտին է:

Եվրոպական ՏԱՄ-ում պետությունները չունեն ազգային դրամավարկային և փոխարժեքի քաղաքականություններ, որ կկարողանային զսպել տնտեսությանը հատուկ շուկերը, և ֆիսկալ գործիքները հանդես են գալիս որպես առավել ուժեղ գործիքներ, որոնք ի զորու են հարթեցնելու տնտեսական շուկերը:

ԵՄ շրջանակներում մի շարք ինստիտուցիոնալ մեխանիզմներ են համաձայնեցվել՝ նվազեցնելու գների անկայունության և կողմնակի ազդեցությունների ռիսկը: Դրանցից կարելի է առանձնացնել՝

- համախառնախառն հարկաբյուջետային նախապայմաններ, որոնք թույլ կտան խուսափել չափից ավելի պետական պակասուրդից,⁶²
- մակրոտնտեսական կայունության և մրցունակության նախապայմաններ, որոնք սահմանված են «Կայունության և աճի պայմանագրով»:⁶³

ԵՄ դրամավարկային քաղաքականության կայունությունն ապահովելու տեսակյունից հատկանշական է «գերպակասուրդի ընթացակարգը» (Excessive Debt Procedure), որը գործողությունների համախումբ է և կիրառվում է այն դեպքում, երբ չի պահպանվում Մասստրիխտի պայմանագրով՝ անդամ պետությունների մակրոտնտեսական ցուցանիշների սահմանված մակարդակը (պետական բյուջեի պակասուրդը չպետք է գերազանցի ՀՆԱ-ի 3%-ը, իսկ պետական պարտքը ՀՆԱ-ի 60%-ը): Անդամ պետությունների սահմանվածից բարձր պակասուրդի մասին զեկուցում է Եվրահանձնաժողովի իրավասության ներքո գործող տնտեսական և ֆինանսական խորհուրդը: Եթե խորհուրդը որոշում է, որ անդամ պետությունը այսպիսի իրավիճակում է, ապա գերպակասուրդի ընթացակարգը նախատեսում է կոնկրետ քայլեր՝ ընդհուպ մինչև այդ երկրի նկատմամբ արգելանքների կիրառումը:

Դրամավարկային քաղաքականության համակարգման ապահովման նպատակով Կայունության և աճի պայմանագիրը մանրամասնում է նաև ԵՄ պայմանագրի բյուջետավարման սկզբունքները: Այն սահմանում է բազմակողմանի բյուջետային ստուգման ընթացակարգեր՝ (կանխարգելիչ մեխանիզմ), ինչպես նաև պայմաններ, որոնց դեպքում պետք է կիրառել գերպակասուրդի ընթացակարգը՝ (կարգավորիչ մեխանիզմ):

«Մակրոտնտեսական անհավասարակշռության ընթացակարգը» ստեղծվել է Կայունության և աճի պայմանագրով: Այն ծառայում է որպես գործիք՝ կանխելու

⁶² Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Part Three: Union Policies And Internal Actions - Title VIII: Conomic And Monetary Policy - Chapter 1: Economic policy - Article 126 (ex Article 104 TEC) <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12008E126>>

⁶³ Սա ենթաօրենսդրական ակտ է, որը հիմնված է ԵՄ Պայմանագրի հոդվածներ 121-ի և 126-ի դրույթների վրա:

և կարգավորելու անհավասարությունները՝ մինչև դրանց անկառավարելի դառնալը՝ կանխելու, օրինակ, անշարժ գույքի շուկայում անհամաչափ երևույթները, հայտնաբերելու մրցունակության անկումը, մասնավոր և պետական պարտքի աճող մակարդակը և ներդրումների պակասը:

Կայունության և աճի պայմանագրի մեխանիզմներից «Եվրոպական կիսամյակը» (European Semester), որը ենթադրում է կիսամյակային զեկույցներ տնտեսական քաղաքականությունների ընթացիկ իրավիճակի մասին և դրանց վրա ներկայացնում է առաջարկություններ: Այնուամենայնիվ, բազմաթիվ փաթեթները, նախագծերը, ընթացակարգերը և բազմամակարդակ զեկույցներն առայժմ մեծ արդյունավետություն ցույց չեն տալիս:

ՏԱՄ-ի առջև ծառացած են նաև ֆինանսների ինտեգրման հետ կապված խնդիրներ՝ ընդհանուր ֆինանսական քաղաքականության իրականացում՝ միասնական արժույթի կայունացման և միասնական ֆինանսական շուկայի բարեհաջող գործունեության նպատակով:

Եվրոպական միությանը նոր պետությունների անդամությունը՝ տնտեսական զարգացման տարբեր մակարդակներով, առաջնային պլան է մղում տարածաշրջանային քաղաքականությունը: Այս համատեքստում հարկ է նշել, որ ԵՄ անդամ պետությունների տնտեսական և սոցիալական զարգացման մակարդակները էապես տարբերվում են, որը պայմանավորված է տարբեր տարածաշրջաններում եկամուտների անհամաչափությամբ և գործազրկության մակարդակով: Միության ընդլայնումով այս անհամամասնությունները կտրուկ կերպով սրվեցին՝ նոր անդամ պետությունների ցածր տնտեսական զարգացման մակարդակի պատճառով: ԵՄ տարածաշրջանային քաղաքականության հիմնական գործիքները հիմնադրամներն են՝ Տարածաշրջանային զարգացման եվրոպական հիմնադրամը, Եվրոպական սոցիալական հիմնադրամը, Գյուղատնտեսության ապահովագրական եվրոպական հիմնադրամը և Համայնքային զարգացման եվրոպական գյուղատնտեսական հիմնադրամը:

Հարկ է փաստել, որ դրամավարկային և հարկաբյուջետային տարբեր գործիքներ հարուցում են բավականին տարբեր կողմնակի ազդեցություններ:

Ուստի տնտեսական քաղաքականությունը իրականացնելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել տարբեր գործիքների կիրառության ազդեցությունների շրջանակը և դրանց հնարավոր մեկտեղմամբ արդյունավետության բարրաձրացման հնարավորությունը: Տնտեսական ինտեգրման պայմաններում կարևորվում են հատկապես այնպիսի միջոցառումները, որոնք ունեն դրական կողմնակի ազդեցություններ բոլոր անդամ պետությունների գործիքների վրա՝ հասնելու ավելի լայն ազդեցության տնտեսական միության մակարդակով:

Եվրոպական միության դրամավարկային քաղաքականությունների համակարգման ուսումնասիրությունը կարևոր հետևություններ կարող է տալ տնտեսական այլ ինտեգրացիոն միավորումների՝ մասնավորապես ԵՏՄ-ի միության համար: Վերջինը օգտագործում է ԵՄ տնտեսական քաղաքականությունների համակարգման, օրենսդրական բազայի և ինիստիտուցիոնալ կառուցվածքների հարուստ փորձը:

ԳԼՈՒԽ 2. ԴՐԱՄԱՎԱՐԿԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԻՆՏԵԳՐՄԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿՆԵՐՈՒՄ

2.1. Դրամավարկային քաղաքականությունների համեմատությունը ԵՏՄ անդամ երկրներում և դրանց ներդաշնակեցման մարտահրավերները

Մակրոտնտեսական կայունությունը ԵՏՄ անդամ բոլոր երկրների համար լուրջ հիմնախնդիր է եղել անկախացման տարիներից ի վեր: Բոլոր այս պետություններն անցել են բարձր ինֆլացիայի կամ հիպերինֆլացիայի միջով՝ պայմանավորված դրամավարկային հատվածի տատանումներով, Խորհրդային Միության ռուբլու լուծարմամբ, ռազմական հակամարտություններով և այլն:

Երբ 1992-1993 թթ. հետխորհրդային երկրներում ներկայացվեցին նոր ազգային արժույթները, չնայած բարեփոխված հակաինֆլացիոն քաղաքականություններին, գործընթացը չէր զուգակցվում ֆիսկալ ներդաշնակ քաղաքականությամբ, և արդյունքում ռուսաստանյան տնտեսության 1998-1999 թթ. ֆինանսական ճգնաժամի տարիներին արժույթների մեծ մասը կրեցին զգալի բացասական հետևանքներ:

2000-ականների տնտեսական աճը ԵՏՄ անդամ պետություններին թույլ տվեց վերադառնալ մակրոտնտեսական կայունության՝ ավելի ուժեղ մակրոտնտեսական հիմքերով՝ ֆիսկալ և առևտրային հաշվեկշռի և միջազգային ռեզերվների առումով: Սակայն 2008-2009 թթ ֆինանսական ճգնաժամը ցույց տվեց ԵՏՄ անդամ երկրների դրամավարկային քաղաքականությունների թերությունները և արդյունքում բոլոր արժույթները ենթարկվեցին արժեզրկման:

Վերջին տարիներին մակրոտնտեսական վիճակը Եվրասիական տարածաշրջանում առանձնահատուկ էր տարբեր միջազգային գործընթացներով: Այսպես, 2014 թ-ից նավթի համաշխարհային գների անկումը,

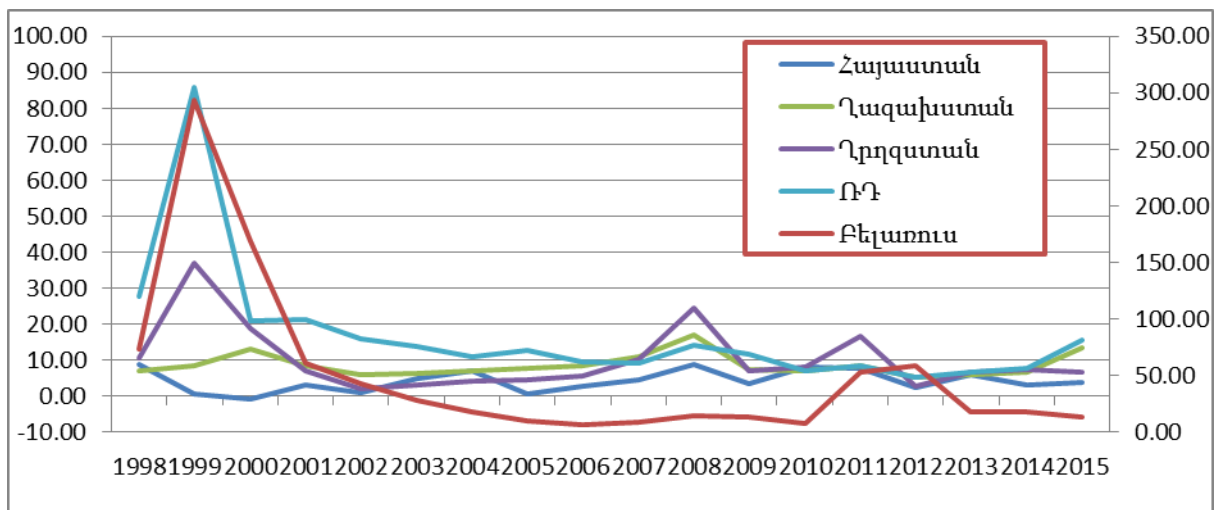
Ռուսաստանի Դաշնության հանդեպ կիրառվող պատժամիջոցները, Եվրամիության կողմից իրականացված քանակական դյուրացումը (QE) ունեցան իրենց ուղղակի և անուղղակի ազդեցությունները Եվրասիական տարածաշրջանի վրա:

Կապված միջազգային հանքահումքային շուկաներում, ինչպես նաև նավթամթերքի միջազգային գների անկումով՝ պարենամթերք և նավթ ներմուծող երկրները ցածր համաշխարհային գների արդյունքում որոշակի օգուտներ ունեցան: Սակայն երկրորդային ալիքը հարվածեց ներմուծող այն երկրներին, որոնք այս կամ այն կերպ ունեն տնտեսական մեծ կախվածություն ռեսուրս արտահանող երկրներից: ԵՏՄ շրջանակներում այս ազդեցությունը պայմանավորված էր անդամ երկրների տնտեսական զգալի կախվածությամբ (ներդրումներ, առևտուր, տրանսֆերտներ) ՌԴ տնտեսությունից:

Չնայած որ դրամավարկային քաղաքականության ուղղությունը և փոխարժեքի քաղաքականությունը տնտեսության վիճակի միակ ցուցիչները չեն, այնուամենայնիվ, դրանց ազդեցությունը ամբողջ տնտեսության մրցունակության և արդյունավետության վրա էական է: Այս նպատակով հարկ ենք համարում դիտարկել դրամավարկային քաղաքականության տարբեր նպատակները՝ գների կայունությունը, ազգային արժույթի հանդեպ վստահության ամրապնդում, ընթացիկ հաշվի հաշվեկշռվածություն, և գնահատել ԵՏՄ անդամ երկրների ընտրված դրամավարկային հոչակված ռեժիմների արդյունավետությունը ճգնաժամային և մակրոտնտեսական շոկերի հատվածներում, և փաստացի շեղումները ընտրված նպատակներից: Որպես այդպիսի ժամանակահատվածներ՝ կարող ենք դիտարկել 1998-99 թթ. ռուսական տնտեսության ճգնաժամը, 2008-2009 թթ. ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը, ինչպես նաև 2014 թ. ռուսական տնտեսության անկմամբ և համաշխարհային նավթի գների նվազմամբ զուգակցված մակրոտնտեսական շոկերը Եվրասիական տարածաշրջանի վրա:

Այսպես, *գների կայունության նպատակի առումով*, չնայած ներդրած ջանքերին ԵՏՄ անդամ հինգ երկրները, 1998-99 թթ. ռուսական տնտեսության ճգնաժամի և ֆինանսական ճգնաժամի ազդեցությամբ չկարողացան պահպանել

գնաճը ցածր մակարդակում: Ինչ վերաբերում է ֆինանսատնտեսական ճգնաժամին, ապա ԵՏՄ երկրները, չնայած 2000-ականների դրամավարկային և հարկաբյուջետային բարեփոխումներին, կրկին չկարողացան պահել սպառողական գները ցածր մակարդակում: Հարաբերականորեն ցածր սպառողական գներ արձանագրվել է ՀՀ-ում (ՍՊԻ-ի տարեկան միջին աճը 2008թ.՝ 8.95%): Ընդ որում Հայաստանը գնաճի տարեկան ցուցանիշով, բացի 2010թ., ցուցաբերել է ամենացածր մակարդակը (գծապատկեր 2.1):

Գծապատկեր 2.1: Սպառողական գների տարեկան աճը ԵՏՄ անդամ երկրներում 1998-2015 թթ: (Բելառուսի տվյալները՝ ձախ առանցքով)⁶⁴

Ինչ վերաբերում է ազգային արժույթի հանդեպ վստահությանը, ապա, ինչպես հատուկ է այլ զարգացող տնտեսություններին, ԵՏՄ անդամ պետություններում այն շարունակում է մնալ ցածր մակարդակի վրա: Վերջինը դրսևորվում է դոլարայնացման բարձր մակարդակով: Դոլարայնացման մակարդակը՝ արտահայտված արտարժույթային պարտավորություններով՝ 2007թ. համեմատ բավականին մեծ աճ է գրանցել Հայաստանում և Բելառուսում: Իսկ Ղրղզստանում և ՌԴ-ում և Ղազախստանում դիտարկվել է դոլարայնացման մակարդակի նվազում:

Դրամավարկային քաղաքականության արդյունավետությունը գնահատելու համար դիտարենք երկու ցուցանիշ՝ ֆինանսական շուկաների բացությունը և

⁶⁴ The World Bank, World DataBank/ World Development Indicators:
<<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx>>

դրամավարկային ռեժիմի արդյունավետությունը: Ընդ որում՝ այս ցուցանիշները քննարկվում են ֆորմալ և փաստացի համեմատություններով:

Տնտեսության ֆինանսական բացության աստիճանը գնահատելու համար կարելի է դիտարկել այն կարգավորումները, որոնք առչնվում են անդրսահմանային կապիտալի հոսքին, փոխարժեքի սահմանափակումներին (Աղյուսակ 2.1): Ընթացիկ հաշվի և կապիտալի հաշվի սահմանափակումների առումով՝ հարկ է նշել, որ բոլոր երկրներն ստանձնել են իրենց արժույթներով հաշվի փոխարկելիության պարտավորությունը, որը սահմանվում է ԱՄՀ Համաձայնագրի VIII հոդվածով⁶⁵: Այնուամենայնիվ ԵՏՄ անդամ երկրներում դեռևս պահպանվում են տարբեր սահմանափակումներ, ինչպես նաև ներքին վերահսկողության մեխանիզմներ՝ ընթացիկ հաշվի հետ գործարքներում, ինչը հանգեցնում է տարատեսակ փոխարժեքների, ինչպես նաև զուգահեռ փոխարժեքի շուկաների: Մասնավորապես Բելառուսը բազմիցս կիրառել է նման մեխանիզմներ սպեկուլյատիվ հարձակումներից խուսափելու համար: Դիցուք՝ 2014 թ. դեկտեմբերին կիրառվեց նման միջոցառումների շարք, այդ թվում՝ արտարժույթի փոխանակման գործարքների հարկում, և այլն:

Աղյուսակ 2.1

Ընթացիկ և կապիտալի հաշվի հետ գործարքների վերաբերյալ փոխարժեքային մեխանիզմների կարգավորումների ընդհանուր բնութագիրը⁶⁶

Երկիրը	Փոխարժեքի փոխանակման սահմանափակումներ և բազմակի փոխարժեքներ	Անտեսանելի գործարքների և ընթացիկ տրանսֆերտների վճարների վեհասկողություն	Արտահանման/անտեսանելի գործարքներից ստացված եկամտի վերահսկողություն	Կապիտալի հետ գործարքների վերահսկողություն
Հայաստան	Ոչ	Ոչ	Ոչ	Չնչին
Բելառուս	2011թ-ին բազմակի արժույթային փորձ	Այո	Այո	Զգալի
Ղազախստան	Կայունություն	Այո	Մասնակի	Զգալի

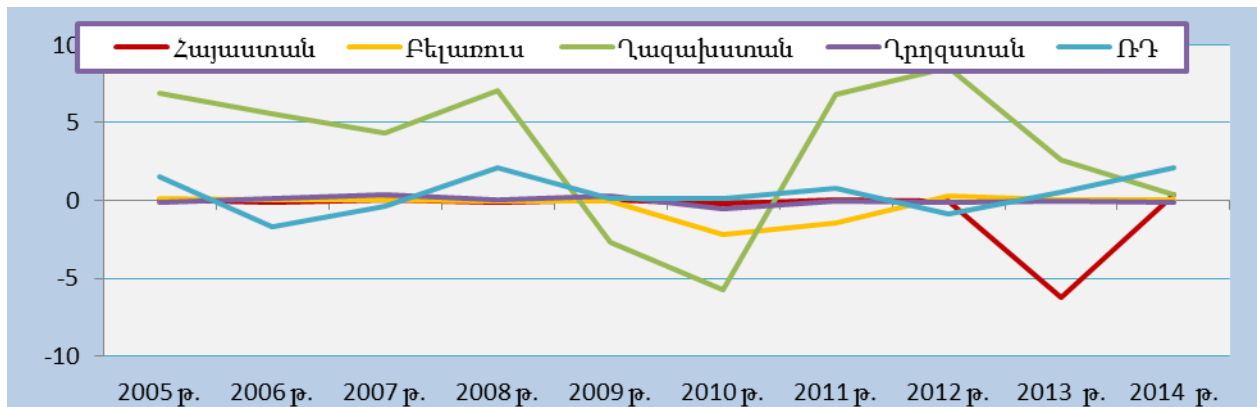
⁶⁵ Article VIII: General Obligations of Members, Articles of Agreement of the International Monetary Fund, 2016

⁶⁶ Աղբյուրը՝ Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions 2014, IMF, 2014 pp. 80-88

	դղարի հանդեպ			
Ղրղզստան	Կրկնակի փոխարժեք	Այո	Ոչ	Զգալի
Ռուսաստան	Ոչ	Ոչ	Մասնակի	Մասնակի

Հայաստանի և Ղրղզստանի դրամավարկային իրավիճակը այս առումով հարաբերականորեն ազատ է, վերահսկողության վերացումը մեծ մասմաբ հնարավոր է եղել: Ինչ վերաբերում է Ղազախստանին, Ղրղզստանին, Ռուսաստանին, այս երկրները ունեն մասնակի կապիտալի վերահսկողություն: Այստեղ առավելապես օգտագործում են փափուկ գործիքներ՝ հաղորդման պահանջներ:

Ֆինանսական բացության իրական մակարդակը գնահատելու համար, ֆորմալ սահմանափակումների կողքին, անհրաժեշտ է դիտարկել նաև այլ փաստացի սահմանափակումներ ևս, քանի որ նման սահմանափակումների բացակայությունը չի նշանակում, որ կոնկրետ տնտեսությունը հաջողությամբ ինտեգրված է միջազգային ֆինանսական շուկաներին: Մասնավորապես, մեծ դեր ունի ներդրումների համար բարենպաստ մակրոտնտեսական պայմանների առկայությունը՝ կապված տնտեսությունների չափի, ռիսկային բիզնես միջավայրի, քաղաքական և մակրոտնտեսական անկայունության հետ⁶⁷:

Գծապատկեր 2.2. ԵՏՄ անդամ երկրների զուտ մասնավոր պորտֆելային հոսքերը՝ անվանական ՀՆԱ-ի նկատմամբ (Կազմվել է հեղինակի կողմից՝ ԱՄՀ տվյալների հիման վրա):⁶⁸

⁶⁷ Сандоян Э.М., Восканян М.А., Манукян Д.Э., Отток капитала из переходных экономиках как следствие нестабильности финансовых рынков, Инновационная экономика России: проблемы и пути решения, УГЭУ, Екатеринбург, 2012

⁶⁸ IMF eLibrary Data, International Financial Statistics (IFS): <<http://data.imf.org/?sk=5dabaff2-c5ad-4d27-a175-1253419c02d1&slid=1390030109571>>

Այս առումով կարող ենք դիտարկել կապիտալի ներհոսքի շարժընթացը ԵՏՄ անդամ պետություններում: Ներկայացնելու համար անդրսահմանային կապիտալի հոսքը, կարելի է համեմատել կապիտալի զուտ մասնավոր պորտֆելային հոսքերը (գծապատկեր 2.2):

Չնայած սկզբնական շրջանում գրանցած որոշ հաջողություններին կապիտալի զուտ համախառն հոսքը ԵՏՄ տարածքում բավականին ցածր մակարդակի վրա է գտնվում և խիստ տատանողական է: Վերջինն այլ հանգամանքների թվում, կապված է նաև անբարենպաստ բիզնես միջավայրի հետ: Տարբեր տարիների ԵՏՄ կապիտալի զուտ հոսքի բացասական ցուցանիշը մեծ մասամբ պայմանավորված է Ռուսաստանի հետ, որտեղ մասնավոր կապիտալի փախուստը տնտեսության արմատական հիմնահարցերից է:

Այսպիսով, ինչպես կարելի է նկատել, ԵՏՄ երկրների ֆինանսական շուկաները բավարար չափով զարգացած և մրցունակ չեն կապիտալի ներգրավման տեսանկյունից: Ընդհանուր առմամբ ԵՏՄ ֆինանսական շուկաների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ թե ֆորմալ առումով և թե դե ֆակտո դրանք միայն մասամբ են բաց: Ֆորմալ առումով համեմատաբար բարենպաստ դիրքեր ունեն Ղրղզստանը և Հայաստանը, սակայն մյուս գործոնները՝ (տնտեսության չափը, անբարենպաստ բիզնես միջավայրը) այս երկրների ֆինանսական շուկաներն անբարենպաստ են դարձնում:

Դրամավարկային քաղաքականության ադյունավետությունը գնահատելու համար անհրաժեշտ ենք համարում դիտարկել դրամավարկային հայտարարված և իրական ռեժիմների միջև տարբերությունը:

Դրամավարկային ֆորմալ ռեժիմների մասին ամփոփ տեղեկատվությունը կարելի է ստանալ ԱՄՀ կողմից հրապարվող տարեկան զեկույցում դրամավարկային ռեժիմների և փոխարժեքային սահմանափակումների վերաբերյալ:⁶⁹ Սակայն զեկույցի մեթոդաբանությունում վերջին տասը տարիների ընթացքում փոփոխությունները սահմանափակում են դինամիկ համեմատությունների հնարավորությունը:

⁶⁹ Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions 2014, IMF, 2014

Հայաստանը մի քանի տարի՝ 2000-2005 թթ., զեկույցներում ճանաչվել է ազատ լրդացող փոխարժեքի քաղաքականություն ունեցող երկիր, իսկ դրամավարկային քաղաքականության նպատակը որակվել է որպես գնաճի թիրախավորում: Սակայն այս որակումները, կապված դրամավարկային շրջանակի և փոխարժեքի քաղաքականությունների թերությունների (ԿԲ կողմից շուկայում միջամտություններ, ինստիտուցիոնալ և քաղաքական խոչընդոտներ) հետ, Հայաստանին տրվել են որոշ վերապահումներով: Այնուհետև դասակարգման կատեգորիաների ավելացմանը զուգահեռ այս բացառությունները ստացել են փոխարժեքային քաղաքականության նոր եզրերի տեսք (մասամբ սահող, մասամբ կարգավորվող, մասամբ լրդացող և այլն) (Աղյուսակ 2.2):

Աղյուսակ 2.2

ԵՏՄ անդամ երկրների փոխարժեքի քաղաքականությունը և դրամավարկային քաղաքականության դասակարգումը (կազմված է հեղինակի կողմից՝ ըստ ԱՄՀ 2014 թ. տարեկան զեկույցի⁷⁰)

		Դրամավարկային քաղաքականության նպատակ	
		Գնաճի թիրախավորում	Այլ
Փոխարժեքի քաղաքականություն	Մասամբ սահող (crawl-like)	Հայաստան	Բելառուս
	Այլ	-	Ռուսաստանի Դաշնություն, Դոմինիկյան Հանրապետություն
	Կայուն փոխարժեք	-	Ղազախստան

Փաստացիորեն ԵՏՄ անդամ երկրները բոլորն էլ ունեցել են հիբրիդ դրամավարկային ռեժիմներ, ինչը ենթադրում է փոխարժեքի խարսխում, երբ ԿԲ փաստացիորեն կիրառում է որոշակի փոխարժեքային խարսխ՝ հիմնականում ԱՄՆ դոլարի հանդեպ, սակայն պաշտոնապես այդ մասին չի հայտարարվում:

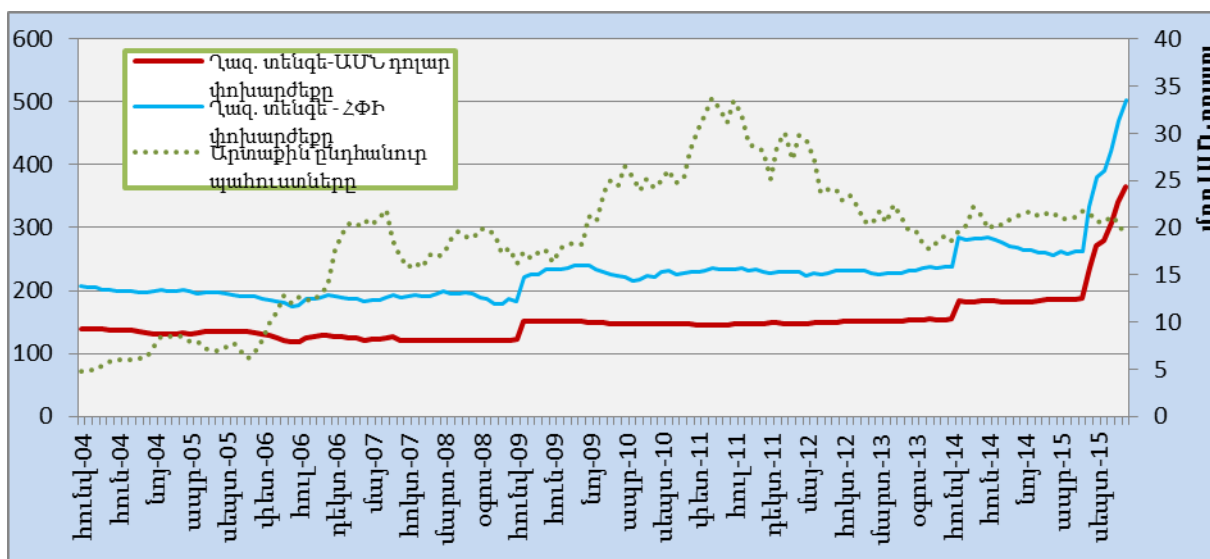
Մասնակի խարսխված ռեժիմ ունեցող առավել տիպիկ երկրների օրինակներ են Ղազախստանը, Ռուսաստանը, Դոմինիկյան Հանրապետությունը, ունենալով առավել ճկուն փոխարժեքային ռեժիմ, տարիների ընթացքում հարել է

⁷⁰ International Monetary Fund, Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions 2014; 2014, pp. 6-7

լողացող փոխարժեքի ռեժիմին: Ղրղզստանը նույնպես տարիների ընթացքում ցույց է տվել մոտարկում ազատ լողացող փոխարժեքին:

Հետաքրքիր է, որ դիտարկվող բոլոր երեք ժամանակահատվածներում արտաքին շուկերը, որ հարվածել են տարածաշրջանային միավորման այս երկրներին, ունեցել են իրենց ազդեցությունը ԵՏՄ անդամ երկրների դրամավարկային քաղաքականության ուղղությունների և կառուցվածքի փոփոխության վրա:

Այսպես, եթե 2008-2009 թթ. ճգնաժամից հետո մի շարք երկրներ սկսեցին ավելի ճկուն փոխարժեքի քաղաքականություն վարել, ապա 2014 թ. տնտեսական շուկը ստիպեց մասնավորապես Ռուսաստանին և Բելառուսին պաշտոնապես փոխել իրենց դրամավարկային քաղաքականության ռեժիմը՝ անցում կատարելով լողացող փոխարժեքին: Այսպես, Ղազախստանի ազգային բանկը 2015 թ. օգոստոսին հայտարարեց փոխարժեքի լողացող ռեժիմին անցում կատարելու մասին՝ գնաճի թիրախավորմամբ:

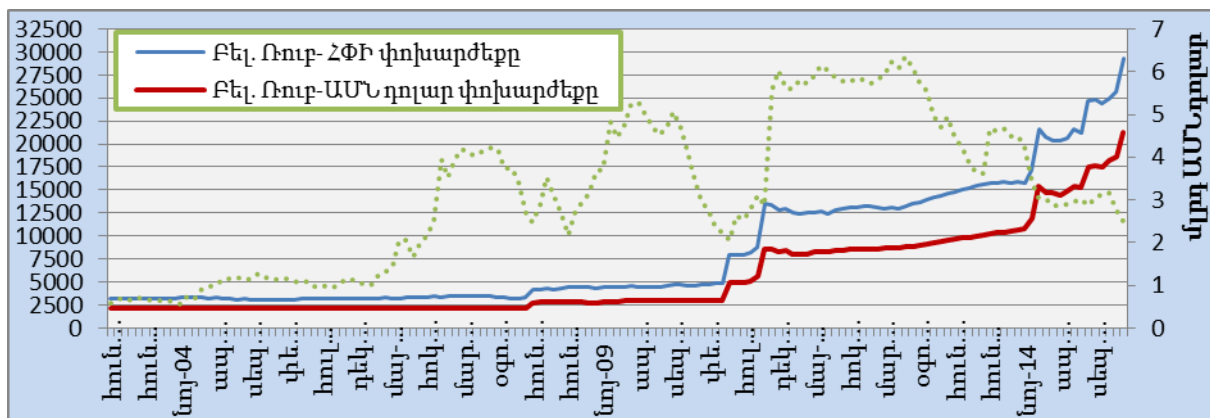

Գծապատկեր 2.3. Ղազախստանի տենգեի ամսական անվանական փոխարժեքը ԱՄՆ դոլարի և ՀՓԻ-ի նկատմամբ և արտաքին համախառն պահուստների մակարդակի շարժընթացը 2004 թ. հունվար - 2016 թ. հունվար ամիսներին (յուր. ամսվա վերջին տվյալները)⁷¹

⁷¹ Այս և ԵՏՄ այլ արժույթների փոխարժեքներին նվիրված գծապատկերները կազմվել են ՀԲ և ԱՄՀ վիճակագրական տվյալների հիման վրա. (The World Bank, World DataBank/ World Development Indicators: <<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx>>; IMF eLibrary Data,

Հասկանալու համար, թե որքանով են ԱՄՀ գնահատականները իրատեսական և թե որքանով են հայտարարված մոնետար քաղաքականությունները համապատասխանում գրանցված զարգացումներին դիտարկել ենք նշված երկրների փոխարժեքները ԱՄՆ դոլարի հետ՝ գնահատելով՝ արդյոք արժույթների միջև առկա է խարսխում թե ոչ⁷²: Համեմատությունը ցույց է տալիս, որ ոչ մի երկիր կայուն փոխարժեք չի ունեցել դիտարկվող ժամանակաշրջանում:

Հատկանշական է, որ 2008-2009 թթ. արժեզրկումից հետո որոշ երկրներում ազգային արժույթը ժամանակավորապես արժևորվել է, իսկ 2014 թ-ից ի վեր մակրոտնտեսական զարգացումների ֆոնին բոլոր արժույթները արժեզրկվել են այս կամ այն չափով:

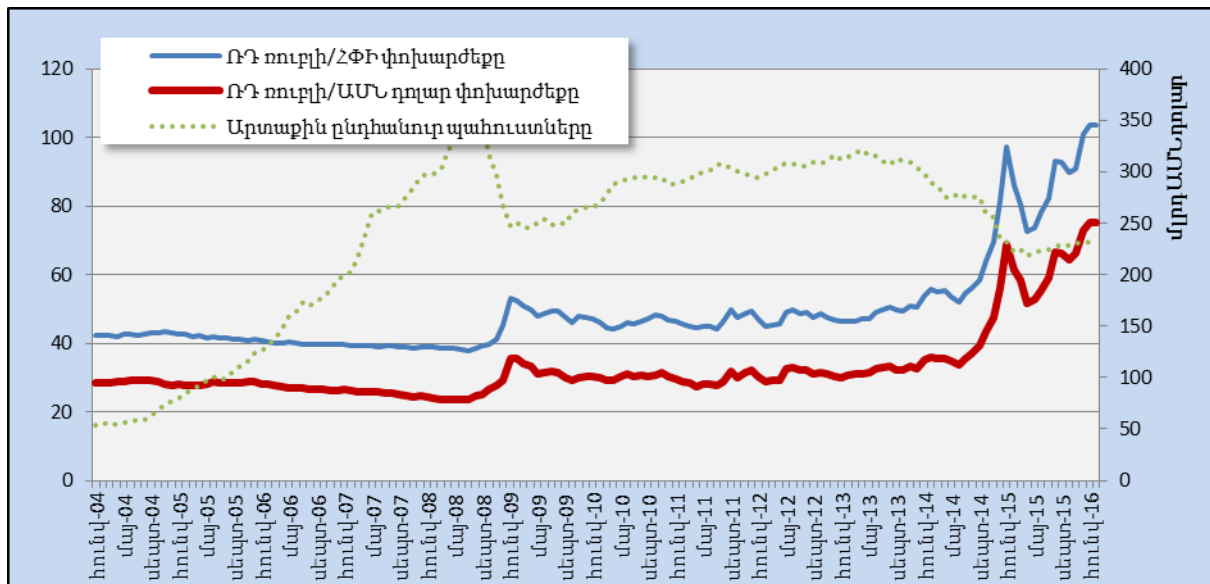

Գծապատկեր 2.4. Բելառուսական ռուբլու ամսական անվանական փոխարժեքը ԱՄՆ դոլարի և ՀՓԻ-ի նկատմամբ և արտաքին համախառն պահուստների մակարդակի շարժընթացը 2004 թ. հունվար - 2016 թ. հունվար ամիսներին (յուր. ամսվա վերջին տվյալները)

Բելառուսական ռուբլին, օրինակ դրամավարկային իշխանությունների կողմից փաստացիորեն խարսխվել է ԱՄՆ դոլարին, սակայն շուկայի զարգացումները և ԱՄՆ դոլարի քանակական դյուրացումը ստիպել են զգալի ճշգրտումներ անել, ինչի արդյունքում բելառուսական ռուբլին մի քանի անգամ արժեզրկվել է (գծապատկեր 2.4):

International Financial Statistics (IFS): <<http://data.imf.org/?sk=5dabaff2-c5ad-4d27-a175-1253419c02d1&sid=1390030109571>>

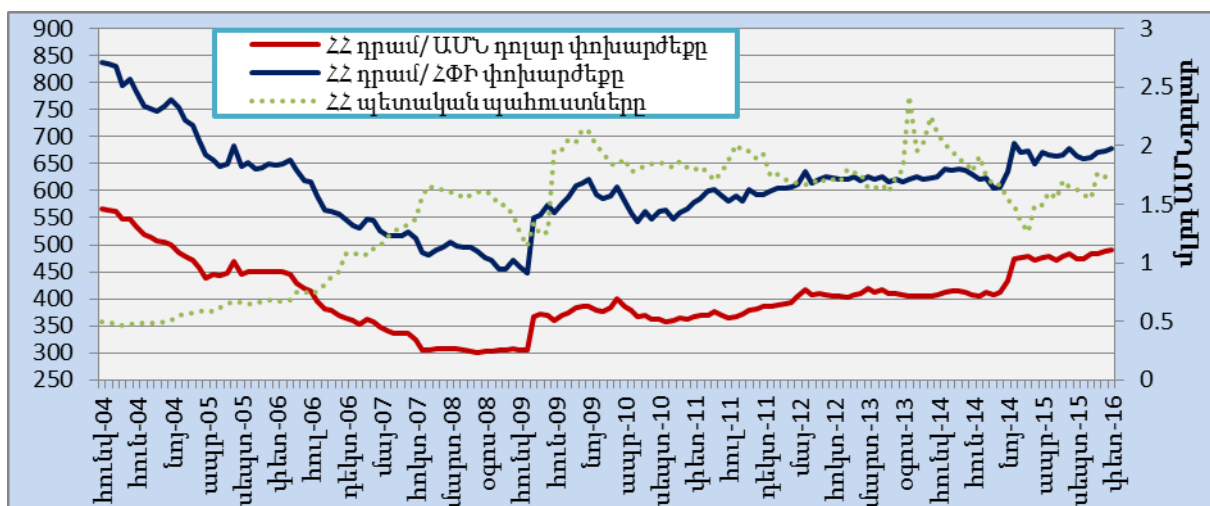
⁷² Սահմանափակելու համար ուսումնասիրության դիսկը մեր դիտարկումներում պատկերված է Հատուկ փոխառության իրավունքի (ՀՓԻ) նկատմամբ ազգային արժույթի հանդեպ շարժը նույնպես:

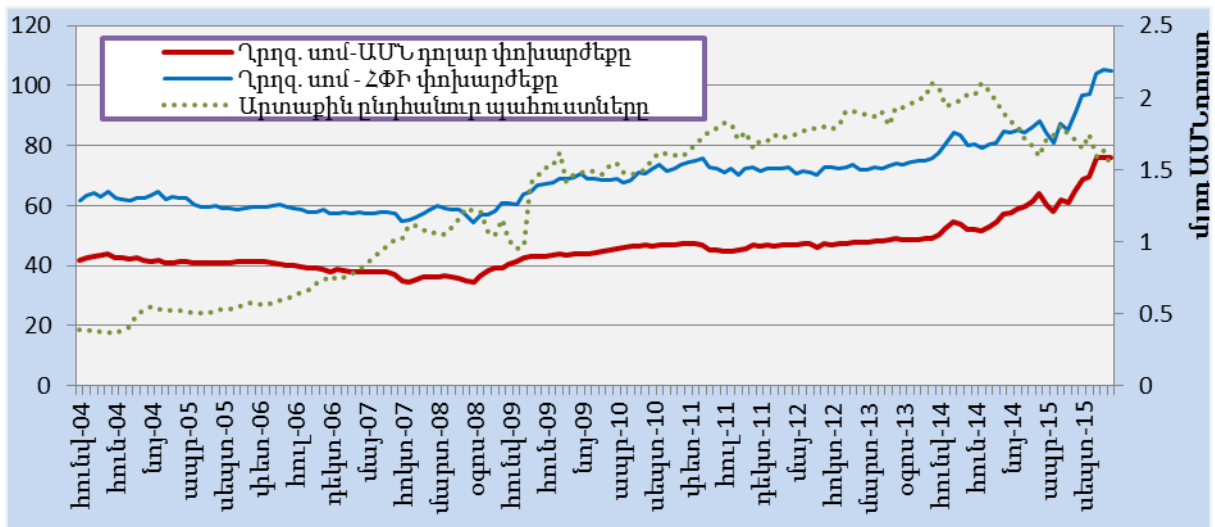
Գծապատկեր 2.5. Ռուսական ռուբլու ամսական անվանական փոխարժեքը ԱՄՆ դոլարի և ՀՓԻ-ի նկատմամբ և արտաքին համախառն պահուստների մակարդակի շարժընթացը 2004 թ. հունվար - 2016 թ. հունվար ամիսներին (յուր. ամսվա վերջին տվյալները)

Սակայն 2015 թ. հունվարից արդեն նկատվում է որոշակի ճկունություն, ինչը արտահայտված է բելառուսական ռուբլու՝ ԱՄՆ դոլարի հանդեպ կայուն արժեզրկմամբ:

Ավելի ճկուն շարժընթացներ են ցուցադրում ղազախական տենգեն և ռուսական ռուբլին: Ընդ որում՝ 2015 թ. ազատ լողացող փոխարժեքի ռեժիմին անցնելու հայտարարությունից հետո շարժընթացը զգալիորեն փոխվել է երկու երկրներում: Էլ:

Գծապատկեր 2.6. ՀՀ դրամի ամսական անվանական փոխարժեքը ԱՄՆ դոլարի և ՀՓԻ-ի նկատմամբ և արտաքին համախառն պահուստների մակարդակի շարժընթացը 2004 թ. հունվար - 2016 թ. հունվար ամիսներին (յուր. ամսվա վերջին տվյալները)

Գծապատկեր 2.7. Ղրղզական սոմի ամսական անվանական փոխարժեքը ԱՄՆ դոլարի և ՀՓԻ-ի նկատմամբ և արտաքին համախառն պահուստների մակարդակի շարժընթացը 2004 թ. հունվար - 2016 թ. հունվար ամիսներին (յուր. ամսվա վերջին տվյալները)

Ինչ վերաբերում է Ղրղզստանին և Հայաստանին, ապա երկրների ազգային արժույթները ցուցաբերել են ավելի տատանողական փոխարժեք՝ չնայած կարգավորումները և ինտերվենցիաները նկատելի են փոխարժեքի շարժընթացի վրա: Տատանողականությամբ հատկապես աչքի է ընկնում ՀՀ դրամի փոխարժեքը (գծապատկեր 2.6): Այս միտումը, սակայն, որոշակիորեն փոխվել է 2014թ-ից ի վեր, երբ արտաքին շուկի ազդեցությամբ նկատվում է որոշակի խարսխում ԱՄՆ դոլարի հանդեպ և փոխարժեքի կայունացում:

Այսպիսով, տարիների ընթացքում ԵՏՄ ազգային արժույթների փոխարժեքների շարժընթացի ուսումնասիրության արդյունքում կարող ենք փաստել, որ չնայած փոխարժեքի քաղաքականությունների տարբերությունների, փոխարժեքի տարբեր դրույքների, ԵՏՄ անդամ պետությունները, թերևս հաշվի առնելով փոխարժեքի խարսխման հետ կապված բացասական փորձը, միտվում են դեպի ավելի ճկուն փոխարժեքային քաղաքականության: Հայաստանում, Ղրղզստանում, Ղազախստանում և Ռուսաստանում ազատ լողացող փոխարժեքի քաղաքականությունն արդեն պաշտոնական բնույթ ունի: Այնուամենայնիվ ընդհանուր միտումը, ինչպես կարելի է տեսնել, ճկուն քաղաքականությունների գերադասումն է:

Գնահատելու համար իրական փոխարժեքային քաղաքականության հռչակած ռեժիմներից շեղումները կարելի է դիտարկել ԵՏՄ անդամ երկրների ԿԲ միջազգային արտաքին պահուստների շարժընթացը: Մասնավորապես, ազատ լողացող փոխարժեքային քաղաքականության դեպքում միջազգային պահուստները պետք է կայուն լինեն, և եթե պետական պահուստները մակարդակը տատանվում է, ապա նշանակում է, որ կենտրոնական բանկը տվյալ երկրում իրականացրել է շուկայական ինտերվենցիա:

Այսպես, ինչպես երևում է վերոբերյալ գծապատկերներից, ԵՏՄ որևէ երկիր դիտարկված ժամանակաշրջանում չի կարողացել պահպանել իր միջազգային պահուստների կայունությունը: Ազգային կենտրոնական բանկերը, կախված դրամավարկային քաղաքականության բնույթից, տարբեր ինտենսիվությամբ ու հաճախությամբ իրականացրել են շուկայական միջամտություններ՝ փորձելով պահպանել փոխարժեքներն արտարժույթի, այս դեպքում՝ ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ: Ընդ որում, որոշ երկրների պետական պահուստների մակարդակը չնայած տատանումներին, մեծացել է: Սա մի կողմից կանխարգելիչ քայլ է՝ բուֆերներ ստեղծելու՝ ապագա տատանումներից խուսափելու համար, մյուս կողմից՝ թերևս փոխարժեքով պայմնավորված արտաքին առևտրային մրցունակությունը պահպանելու համար՝ խուսափելով ազգային արժույթի արժևորումից:

Այնուամենայնիվ, հարկ ենք համարում ընդգծել, որ արտաքին պետական պահուստներն առանցքային դեր ունեցան բոլոր երկրների համար էլ ռուսական տնտեսության և արտաքին մակրոտնտեսական մարտահրավերների արդյունքում փոխարժեքը համեմատաբար կայուն պահպանելու առումով: Այս նպատակը հատկապես դժվարությամբ տրվեց Ղազախստանին, Բելառուսին և ՌԴ-ին, ովքեր 2013 թ-ից ակտիվորեն ինտերվենցիաներ են կատարել շուկայում՝ զսպելու արժեզրկումը: Մասնավորապես 2014 թ. հուլիսից մինչև 2016 թ հունվար ամիսներն ընկած ժամանակահատվածում Բելառուսում արտարժույթային պահուստները \$ 4.7 մլրդ ԱՄՆ դոլարից նվազել են մինչև 2.5 մլրդ ԱՄՆ դոլար մակարդակը:

[illegible]

Արդեն 2015 թ. փետրվարից կենտրոնական բանկերի ինտերվենցիաները բավականին թուլացել են, և միջազգային պահուստները պահպանել են հարաբերական կայունություն:

51

Ամփոփելով՝ կարող ենք նշել, որ միջազգային պահուստների շարժընթացի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ԵՏՄ ազգային դրամավարկային իշխանություններից ոչ մեկը չի խորշել իրականացնել շուկայական միջամտություններ՝ բացահայտ կամ չհայտարարված խարսխելով իր արժույթը ԱՄՆ դոլարին: Հետաքրքիր է, որ համեմատաբար փոքր երկրները և առավել բաց տնտեսությունները՝ Ղրղզստանը և Հայաստանը ցուցաբերել են առավել մեծ ճկունություն փոխարժեքային քաղաքականության մեջ: Ինչ վերաբերում է ԵՏՄ անդամ երկրների փոխարժեքային քաղաքականությունների մոտարկմանը, ապա նշված երեք մակրոտնտեսական շուկերի արդյունքում տեղի ունեցող զարգացումները ցույց են տալիս ճկուն փոխարժեքային քաղաքականության գերադասման միտում:

Սակայն, ինչպես արդեն նշել ենք, տնտեսական ինտեգրման պայմաններում ֆինանսական շուկաները մտնում են ինտեգրացիոն օբյեկտիվ գործընթաց: Կապված կապիտալի շարժունակության աճի հետ՝ պետությունները պետք է ընտրություն կատարեն մաքուր արժույթային քաղաքականության ընտրության հարցում:

Ազատ լողացող փոխարժեքի քաղաքականությունը խոչընդոտվում է մի շարք հանգամանքներով: Դրանցից ամենագլխավորներն են՝

- տնտեսությունների դոլարայնացման բարձր մակարդակը,
- արժույթի արժեզրկման հետևանքով փոխարժեքի էական ազդեցությունը գների վրա:

Ինչ վերաբերում է տնտեսությունների դոլարայնացման մակարդակին, ապա դրա հաշվարկումը բարդ է, քանի որ իրական մակարդակի պաշտոնական հաշվարկներ չկան: Մասնակիորեն կարելի է օգտագործել ԱՄՀ «ֆինանսական կայունության ցուցիչի» մեթոդներից մեկը՝ արտարժույթով պարտավորությունների տեսակարար կշիռը՝ ընդհանուր պարտավորությունների մեջ: 2014 թ. տվյալները ցույց են տալիս, որ այս ցուցիչի մակարդակով Հայաստանն ամենադոլարայնացված տնտեսությունն է, որին հաջորդում են Ղրղզստանը և Բելառուսը, որոնց նշված ցուցանիշը 50 տոկոսից բարձր է:

Ինչ վերաբերում է փոխարժեքի խողովակի ազդեցությանը տնտեսության և գների վրա, ապա, ինչպես ցույց են տալիս էմպիրիկ հաշվարկները, այն բավական ուժեղ է⁷⁴, ինչը մեծապես կապված է տնտեսությունների ներմուծման մեծ տեսակարար կշռի հետ՝ հատկապես պարենամթերքի ներմուծման ճանապարհով:

Ինստիտուցիոնալ-համակարգային հիմնախնդիրների թվում կարելի է նշել կենտրոնական բանկերի անկախության մակարդակը, վերլուծական ունակությունները, գործիքակազմի պակասը, ինչպես նաև փոքր տնտեսությունների դեպքում փոքր և թույլ ֆինանսական շուկաները:

⁷⁵ Աղբյուրը՝ EBRD Transition Report 2015-2016; Rebalancing Finance: (Աղբյուրը՝ EBRD Transition Report 2015-2016 <<http://2015.tr-ebrd.com/en/>>, p. 19

Թե փոխարժեքի ճանապարհով փոխանցվող գնաճային ճնշումները, թե դոլարայնացման աստիճանը հիմնարար հիմնախնդիրներ են՝ ԵՏՄ երկրներում փոխարժեքի լողացող ռեժիմին անցման համար:

Ինչ վերաբերում է դրամավարկային քաղաքականությունների կայունությանը մակրոտնտեսական շուկերի պայմաններում, ապա 1998-99 թթ. ռուսական տնտեսության ճգնաժամը, 2008-2009 թթ. համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամը, ինչպես նաև ռուսական տնտեսության անկումը 2014 թ-ից ի վեր փորձարկեցին դրամավարկային քաղաքականությունների արդյունավետությունը: ԵՏՄ անդամ բոլոր հինգ երկրներում սպառողական գների տարբեր դինամիկա են ունեցել: 1990-ականների սկզբից այս երկրները ցուցադրել են բարձր գնաճ: 2000-ականներից ի վեր առավել ցածր գնաճ են ցուցադրել գնաճային թիրախավորումը իրենց դրամավարկային քաղաքականությունը հռչակած Ղրղզստանը և Հայաստանը, ինչպես նաև փողի ագրեգատների մակարդակը թիրախավորած Ղազախստանը (Աղյուսակ 2.3):

Աղյուսակ 2.3

Սպառողական գների ինդեքսը դեկտեմբերին նախորդ տարվա դեկտեմբերի համեմատ 2009-2015 թթ և սպառողական գների 2009-2015 թթ կուտակային աճը: (Կազմվել է հեղինակի կողմից՝ ՀՀ վիճակագրական տվյալների հիման վրա)

Երկիրը	2009 թ	2010 թ	2011 թ	2012 թ	2013 թ	2014 թ	2015 թ	կուտ. աճը 2009-2015 թթ
Հայաստան	6.6	9.5	4.7	3.2	5.6	4.6	-0.1	34.1
Բելառուս	10.1	9.9	108.7	21.8	16.5	16.2	12	195.2
Ղազախստան	6.2	7.8	7.4	6.0	4.8	7.4	13.6	53.2
Ղրղզստան	0.00	19.2	5.5	7.5	4.0	10.5	3.4	50.1
ՌԴ	8.8	8.8	6.1	6.5	6.5	11.4	12.9	61

Ինչպես ցույց են տալիս տվյալները, հատկապես հետճգնաժամային տարիներին, ԵՏՄ անդամ երկրները, բացի Բելառուսից, ցուցադրել են համեմատաբար ցածր գնաճ: Լողացող փոխարժեքի ռեժիմ և գնաճի նպատակադրման քաղաքականություն վարող Հայաստանը և Ղրղզստանը համեմատաբար ցածր գնաճ են ունեցել դիտարկվող ժամանակաշրջանում: Ղազախստանը նույնպես ցուցադրել է համեմատաբար ցածր կուտակային գնաճ,

սակայն սպառողական գների տատանումներն այս երկրում առավել շատ են եղել: Բելառուսի դրամավարկային քաղաքականությունը դեռևս չի ապահովում ցանկալի արդյունքները՝ չնայած գնաճի մակարդակը զգալիորեն կրճատվել է նախորդ տարիների համեմատ:

Ամփոփելով վերը նշվածը՝ կարող ենք եզրակացնել, որ գնաճի թիրախավորման քաղաքականությունն ընտրած պետություններին (Ղրղզստան, Հայաստան) ԵՏՄ այլ երկրների համեմատությամբ, արդյունավետ է եղել գնաճի դեմ պայքարելու գործում: Սա հատկապես տեսանելի է Հայաստանի Հանրապետության օրինակով:

Սահող խարսխի (crawling peg) դեպքում (ռուբլի, տենգե) արժեզրկումները կտրուկ են տեղի ունենում, ինչը բացասաբար է ազդում գների աճի վրա: Ինչ վերաբերում է ֆիքսված խարսխին (բել. ռուբլի), ապա այն գների կայունության առումով վատագույն ցուցանիշներն է ցույց տվել:

Կարելի է նկատել, որ ԵՏՄ անդամ երկրները չնայած մինչև 1991 թ. եղել են միևնույն տնտեսական համակարգի մաս, այնուամենայնիվ իրենց տնտեսության ձևերով երբեք համասեռ չեն եղել: Դրանք տարբերվում են տնտեսության չափերով, ՀՆԱ-ի մակարդակով, արդյունաբերության կառուցվածքով, առևտրային կապերով, բնական պաշարներով, բնակչությամբ և այլն: Բոլոր երկրներում ազգային կենտրոնական բանկերի քաղաքականությունները տարբերվում են և երկրներն ունեն դրամավարկային քաղաքականության տարբեր ռեժիմներ: Ընդհանուր առմամբ դրամավարկային ռեժիմի զուգամիտման աստիճանը շատ փոքր է:

Ինչ վերաբերում է հիմնախնդիրներին, ապա այս երկրները ունեն ընդհանուր խնդիրներ՝

- Հարաբերական սահմանափակ ֆինանսական բացություն,
- Ազգային արժույթների թույլ մակարդակ,
- Թույլ զարգացած ֆինանսական շուկաներ.

Նշված խնդիրները թույլ են տալիս դրամավարկային իշխանություններին դեռևս պահպանել հիբրիդ ռեժիմները: Սակայն Մանդել-Ֆլեմինգի «անհնարին

երրորդության» համատեքստում՝ կապիտալի շարժունակության աճի հետ ԵՏՄ անդամ երկրների դրամատները դրամավարկային քաղաքականության արդյունավետությունը բարձրացնելու տեսանկյունից պետք է կողմնորոշվեն դեպի առավել «մաքուր» բևեռները: Վերջին զարգացումներով պայմանավորված՝ կարելի է ենթադրել, որ ընդհանուր միտումը դեպի ավելի կոշտ ձևերից անցումն է ճկուն ձևերի (ազատ լողացող փոխարժեքի և գնաճի թիրախավորման քաղաքականություն): Հայաստանը, ի տարբերություն ԵՏՄ մյուս անդամների՝ այսպիսի քաղաքականության հարուստ փորձ ունի և նրա փորձը ուսանելի է միության անդամ մյուս երկրների հետ:

Այնուամենայնիվ, ազատ լողացող փոխարժեքի արդյունավետությունը ենթադրում է մի քանի նախապայման, որոնք դեռ չեն բավարարվել ԵՏՄ անդամ երկրներում՝

ա) դոլարայնացման մակարդակը դեռևս էականորեն բարձր է այս երկրներում, ինչը պայմանավորված է ազգային արժույթների հանդեպ վստահության պակասով և ցածր կանխատեսելիությամբ,

բ) գործարքային ծախսերը կապված տարբեր փոխարժեքների հետ

գ) տոկոսադրույքի խողովակի բարձր բացասական հետևանքները տեղական գների վրա

դ) կենտրոնական բանկերի փորձի և հմտությունների պակասը լողացող փոխարժեքի և գնաճի թիրախավորման քաղաքականության պայմաններում:

Այս հիմնախնդիրներն առավել սուր են դրսևորվելու ԵՏՄ ինտեգրացիայի հետագա խորացմանը և ֆինանսական շուկաների ինտեգրմանը զուգահեռ:

Դրամավարկային քաղաքականության մյուս բևեռն արժույթների խարսխումն է, որի ամենաբարձր ձևը արժույթային միությունն է:

Կոշտ խարսխի դեպքում ընտրված միջազգային արժույթը պետք է կանխատեսելի լինի, և արժույթի էմիտենտը քանակական դյուրացմամբ նոր ճշգրտումների կարիք չստեղծի ազգային դրամավարկային մարմինների համար: Այս առումով միջազգային արժույթները, մասնավորապես ամերիկյան դոլարը, վերջին տասնամյակում ցույց չեն տվել կայունություն, ինչի արդյունքում ԵՏՄ

երկրները, որոնց արժույթը այս կամ այն չափով խարսխված է ԱՄՆ դոլարին, ստիպված են եղել ճշգրտումներ անել. հատկապես ծանր է եղել կոշտ խարսխ ընտրած Բելառուսի համար, որտեղ արժույթի դեվալվացիան վատթար հետևանքների է հասցրել:

Այլընտրանքն արժույթային ինտեգրացիան է, իսկ ավելի հասուն ձևում՝ միասնական արժույթի ստեղծումը: Այս հիմնախնդրին կանդիդատնանք ստորև:

Ամփոփելով դրամավարկային քաղաքականության ռեժիմների համեմատական վերլուծությունը՝ կարելի է մի քանի եզրակացություն անել: Ֆորմալ ռեժիմների զուգակցումը փաստացի էմպիրիկ տվյալների վերլուծության հետ թույլ է տալիս գնահատել ԵՏՄ դրամավարկային իշխանությունների վարած քաղաքականությունների արդյունավետությունը: Այսպես, փոխարժեքի ռեժիմների առումով ազգային կենտրոնական բանկերի հայտարարած լողացող փոխարժեքի քաղաքականությունը և արտաքին պահուստներում տեղի ունեցող տատանումները ցույց են տալիս, որ իրականում փոխարժեքները պարբերաբար կարգավորվել են՝ դրամավարկային միջամտություններով:

Այնուամենայնիվ, փոխարժեքի քաղաքականությունների զարգացման շարժընթացը ցույց է տալիս, որ ԵՏՄ անդամ պետությունները միտված են փոխարժեքի առավել ճկուն քաղաքականության ընտրությանը: Մյուս կողմից՝ ֆինանսական բացության առումով երկրների մեծ մասը ընդհանուր առմամբ ֆորմալ ֆինանսական սահմանափակումներ չունեն, սակայն կան մի շարք այլ հանգամանքներ՝ կապված երկրների մեծության, ֆինանսական համակարգի կայունության, աշխարհաքաղաքական դրույթամբ, բիզնես միջավայրի հետ, որ այս երկրներին գրավիչ չեն դարձնում կապիտալի ներգրավման համար:

2.2. Դրամավարկային քաղաքականությունների զուգամիտման հիմնահարցերը ԵՄ համատեքստում

Տնտեսական ինտեգրացիաներին միանալու հիմնահարցերը բավականին տարողունակ են և վերաբերում են երկարաժամկետ տնտեսական նպատակների իրացմանը, որոնց մշակումը հնարավոր չէ առանց համակողմանի վերուծության:

Խորհրդային Միության անկումից հետո, որպես քաղաքական-տնտեսական հետազոտությունների օբյեկտ, նախկին միության փոխարեն այլ տարբեր անվանումների շարքում սկսեց հոլովվել «հետխորհրդային տարածք» եզրը՝ բնորոշելով նախկին Խորհրդային միության տարածաշրջանը: Հետխորհրդային պետություններին պատմության նորագույն շրջանում անհրաժեշտ էր գտնել գաղափարախոսական այն հիմքը, որը կարող էր մեկտեղել ընդհանուր շահերը, պահպանել տնտեսական սերտ հարաբերությունները և աջակցել միմյանց տնտեսությունների կայուն աճին:

Հետխորհրդային պետությունների տնտեսական ինտեգրման և Եվրասիական միության ստեղծման առաջարկները եղել են միության փլուզումից անմիջապես հետո: Եվրասիական միությունը պետությունների ինտեգրման նոր ձևաչափ էր՝ անդամների իրավահավասարության և կամավորության սկզբունքով, որը կոչված էր ամրապնդելու կայունությունը և անվտանգությունը հետխորհրդային տարածքում:

Դրամավարկային քաղաքականության համակարգման ԵՄ փորձի հետ համեմատության դեպքում պետք է հաշվի առնել մի շարք տարբերություններ:

ԵՄ-ը միավորում է երկրների, որոնք տարբերվում են լեզվով, տնտեսական զարգացման մակարդակով, մշակույթով: ԵՄ անդամ պետությունները ունեին առևտրային սերտ հարաբերություններ, ուստի դրանք միացան ինստիտուցիոնալ հիմքով: Առևտրային հարաբերություններին նոր որակ հաղորդելու համար ստեղծվեց միասնական հաշվարկային մեխանիզմը՝ էքյուն, որը անկանխիկ հաշվարկային միավոր էր: Ինտեգրացիոն գործընթացները հանգեցրին նաև ԵՄ

մասշտաբով միասնական բանկային համակարգի և եվրոյի ֆիզիկական շրջանառության:

ԵՏՄ-ն ունի զարգացման այլ հետագիծ: Անդամ պետությունները, լինելով Խորհրդային Միության նախկին անդամներ, ունեն միասնական ինստիտուցիոնալ կառույցի փորձ, սակայն այստեղ ապրանքների և ծառայությունների առևտրի ինտենսիվություն, ինչպես ԵՄ-ի դեպքում է, չի դիտվում: Բացի այդ ԵՏՄ-ում ավելի քիչ երկրներ են ինտեգրված, ինչը գործնականում հեշտացնում է դրամավարկային և ընդհանրապես տնտեսական քաղաքականությունների ոլորտներում համագործակցությունը և դրանց համակարգումը:

Հատկանշական է, որ Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման զարգացման և խորացման ինստիտուցիոնալ և կառուցվածքային առումով մեծապես կիրառվել է Եվրոպական միության փորձը:

Եվրասիական մաքսային միությունը (Բելառուսի, Ղազախստանի և Ռուսաստանի Մաքսային միություն) գործունեությունը սկսել է 2010 թ. հունվարի 1-ից: Մաքսային միության ստեղծումն առաջին լուրջ քայլն էր ավելի լայն ինտեգրացիոն ծրագրի՝ ԵՏՄ ճանապարհին: 2012 թ. հունվարի 1-ից արդեն Միասնական տնտեսական տարածքը Ռուսաստանի, Բելառուսի և Ղազախստանի տարածքում ուժի մեջ մտավ: Վերջինս կոչված էր ապահովելու այդ տարածքում ապրանքների, ծառայություններ և կապիտալի ազատ տեղաշարժը: Այս ինտեգրացիոն գործընթացները իրենց վերջին հանգրվանին հասան 2015թ. հունվարի 1-ին՝ ԵՏՄ մեկնարկով:

Եվրասիական տնտեսական միությունը լայն հնարավորությունների գոտի է՝ ավելի քան 182 միլիոն բնակչությամբ: ԵՏՄ ՀՆԱ-ն կազմում է շուրջ 2,2 տրիլիոն ԱՄՆ դոլար (2014թ.), ինչը կազմում է համաշխարհային ՀՆԱ-ի 3,2%-ը: Արտահանումը կազմում է 1,3 տրլն ԱՄՆ դոլար (2014թ.), ինչը համաշխարհային

արտահանման 3,7%-ն է: ⁷⁶ Նավթի արտահանման ծավալներով ԵՏՄ աշխարհում զբաղեցնում է առաջին տեղը:

Ինտեգրման արդյունքում ակնկալվող մակրոտնտեսական հետևանքները կապված են մաքսատուրքի վերացման արդյունքում գների իջեցմամբ, ԵՏՄ մակարդակում հավասար տնտեսական հնարավորությունների և հարաբերությունների, առողջ մրցակցության ապահովմամբ, նոր երկրների ներգրավմամբ, ծախսերի կրճատմամբ, աշխատուժի արտադրողականության աճով, աշխատավարձի բարձրացմամբ, արտադրանքի և սպառման աճով:

Իրացնելու համար տնտեսական ինտեգրացիայի ընձեռնած հնարավորությունների համալիրը ԵՏՄ անդամ պետություններին անհրաժեշտ է վարել հաշվենկատ տնտեսական քաղաքականություն: Մասնավորապես, առանձին կարևորություն է ներկայացնում դրամավարկային քաղաքականության ներդաշնակեցումը՝ որպես տնտեսական ինտեգրման հետագա խորացման և արդյունավետության բարձրացման կարևոր գործիք:

ԵՏՄ շրջանակներում դրամավարկային քաղաքականությունների համակարգման համատեքստում Եվրասիական միության ստեղծման պայմանագրով և վերջինի հավելվածներով դրվել են պետությունների միջև նշված քաղաքականությունների համաձայնեցման հիմքերը:

ԵՏՄ-ի մասին պայմանագրի XIV բաժինը և 15-րդ հավելվածը նվիրված է համաձայնեցված արժույթային քաղաքականության իրականացմանը: ԵՏՄ պայմանագրի համաձայն՝ անդամ պետություններն իրականացնում են համաձայնեցված արժույթային քաղաքականություն՝ նպատակ ունենալով զարգացնելու համագործակցությունը արժույթային-ֆինանսական ոլորտում, ապահովելու կապիտալի ազատ տեղաշարժն արտաքին առևտրային և ներդրումային ոլորտներում, ապահովելու ազգային արժույթների փոխադարձ փոխարկելիությունը: Արժույթային հարաբերությունների համատեքստում հատկապես կարևորվում է ազգային դրամավարկային և արժույթային քաղաքականությունների համակարգումը՝ ապահովելու ֆինանսական

⁷⁶ Евразийская Экономическая Интеграция: Цифры и Факты; 2014

կայունություն ԵՏՄ երկրներում: Բացի այդ, առաջին պլան է մղվում փոխարժեքային քաղաքականության համակարգման հիմնախնդիրը, քանի որ փոխարժեքային ռիսկերը բացասաբար են ազդում ԵՏՄ տարածքում փոխադարձ առևտրի և ներդրումների վրա:

Մաքսային արգելքների բացակայության պայմաններում ԵՏՄ շրջանակներում համաձայնեցված փոխարժեքային քաղաքականությունն առանձնակի նշանակություն ունի՝ ապահովելու ապրանքների, աշխատանքի և ծառայությունների մրցունակությունը ԵՏՄ ողջ տարածքում: ԵՏՄ պայմանագրի Հոդված 64-ում սահմանվում են միության արժույթային քաղաքականության համաձայնեցման հիմնական սկզբունքները, խնդիրները և նպատակները⁷⁷: Այս կետում հարկ է առանձնացնել հատկապես՝ ազգային արժույթի դերի բարձրացման խնդիրը անդամ պետությունների փոխադարձ առևտրային և ներդրումային գործարքներում: Այս առումով հոդվածում կարևորվում է անդամ պետությունների արժույթների փոխադարձ փոխարկելիությունը, ինչպես նաև ֆինանսական շուկաների վերահսկողության իրականացումը: Հատկանշական է, որ Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովն այժմ աշխատանքներ է տանում ԵՏՄ պայմանագրի Հոդված 64-ին վերաբերող արժույթային իրավահարաբերությունների համաձայնեցված մոտեցումների վերաբերյալ (կետ 4) համաձայնագրի շուրջ: Այս համաձայնության ընդունման արդյունքում կհանվեն արժույթային և հաշվարկային արգելքները ապրանքների և ծառայությունների առևտրում, կապիտալի ներդրումներում, ինչպես նաև պետական պարտատոմսերի կամ այլ արժեթղթերի ձեռքբերման հարցում, և հնարավորություններ կստեղծվեն միության անդամների բանկերում բացել և վարել հաշիվներ արտասահմանյան և ազգային արժույթով:

2025 թ. միասնական ֆինանսական կարգավորիչ մարմնի ստեղծումը, ֆինանսական շուկաների մոտարկումը և արժույթային քաղաքականությունների

⁷⁷ Եվրասիական տնտեսական միության մասին պայմանագիր, Հոդված 64, Համաձայնեցված արժույթային քաղաքականության նպատակները և սկզբունքները. Բաժին XIV, Արժույթային քաղաքականություն, <http://mineconomy.am/uploads/EAEU_Paymanagir_hayeren.pdf>

համակարգումը հիմք են տալիս եզրակացնել, որ այս առումով անցում է կատարվելու որակական նոր փուլի: Եվրոպական ՏԱՄ-ը, դրա ձևավորման փորձը թույլ կտա առավել ճշտորեն գնահատելու արժույթային միություն ստեղծելու հնարավորությունը և միասնական արժույթի ներդրումը ԵՏՄ տարածքում:

Առաջին հերթին պետք է դիտարկել միջոցառումների այն շարքը, որը թույլ կտա ԵՏՄ-ին զարգանալու և խորացնելու երկրների միջև տնտեսական ինտեգրացիան՝ կառույցի շրջանակներում:

Դրամավարկային քաղաքականությունների համակարգման համատեքստում անհրաժեշտ է քննարկել ինտեգրման ճանապարհին առկա մարտահրավերները և խոչընդոտները: Այս առումով հարկ ենք համարում դիտարկել ԵՏՄ անդամ պետությունների տնտեսությունների մոտարկումը կոնվերգենցիայի (զուգամիտում) տեսության շրջանակներում:

Տնտեսական կոնվերգենցիայի տեսությունը համեմատական տնտեսագիտության կարևոր տեսություններից է և ուսումնասիրում է տնտեսությունների մոտարկման աստիճանը՝ տարբեր տնտեսական փոփոխականների օգնությամբ: Այս տեսությունը առանցքային նշանակություն ունի հատկապես արժույթային ինտեգրման պայմաններում: Այսպես, այս տեսության տարբեր մեխանիզմներ ընդգրկված են ԵՄ մրցունակության բարձրացման պայմանների տեսական հիմքում, ինչպես նաև ակտիվ կիրառություն ունեն՝ ԵՄ-ում անդամ պետությունների տնտեսությունների մոտարկման աստիճանը գնահատելիս:

Զուգամիտում հասկացությունը համեմատական տնտեսագիտության մեջ առանձնանում է դիտարկվող փոփոխականների բնույթով դեպի *անվանական* կամ *իրական* զուգամիտման աստիճանի գնահատմամբ: Չնայած իրական զուգամիտումն անբաժանելիորեն կապված է անվանական զուգամիտման հետ, երկու մոտեցումներն էլ պետք է դիտարկվեն որպես զուգահեռ գործընթացներ:

Անվանական զուգամիտումը դիտարկվում է տնտեսությունների անվանական ցուցանիշների մոտարկումը իրար՝ գնաճի մակարդակ,

կենտրոնական բանկի տոկոսադրույք և այլն: Եվրոպական ՏԱՄ-ի շրջանակներում անվանական զուգամիտումը ընկալվում է որպես Մասստրիխտյան չափանիշների իրականացում:

Ի տարբերություն անվանականի՝ իրական զուգամիտման աստիճանի չափումը կատարվում է նախապես ընտրված իրական մակրոտնտեսական ագրեգացված ցուցիչներով: Այսպիսի համախառն ցուցիչ է օրինակ էմպիրիկ հետազոտություններում հաճախ գործածվող մեկ շնչին բաժին ընկնող ՀՆԱ-ի մակարդակը⁷⁸:

Եվրոպական ՏԱՄ-ի թերությունները ի հայտ են գալիս յուրաքանչյուր ճգնաժամային երևույթի հետ: Նման թերությունների շարքում կարելի է նշել որոշ երկրների ֆինանսական շուկաների թույլ ինտեգրացիան, անդամ պետությունների կոնվերգենցիայի ցածր աստիճանը, հարկաբյուջետային քաղաքականության համաձայնեցման հիմնախնդիրները: ԵՄ 2013թ-ի բացասական տնտեսական աճը 2014 թ. արդեն զսպվեց՝ գրանցելով 1.4% ՀՆԱ-ի աճ⁷⁹: Ընդ որում՝ տարբեր երկրների միջև ցուցիչների տարբերությունները բարձրացնում են տնտեսական աճի մյուս հիմնահարցը՝ միության համաչափ զարգացումը:

Աղյուսակ 2.4

ԵՄՄ անդամ երկրների դիրքը՝ համաձայն Համաշխահային տնտեսական ֆորումի «Համաշխարհային մրցունակության համաթվի»: (Բեկառուսը ընդգրկված չէ զեկույցում⁸⁰)

	2012 թ.	2013 թ.	2014 թ.	2015 թ.
Հայաստան	82	79	85	82
Ղազախստան	51	87	50	42
Ղրղզստան	127	121	108	102
Ռուսաստան	108	64	53	45

⁷⁸ Dvorokova K., Sigma versus Beta-convergence in EU28: do they lead to different results? Mathematical Methods in Finance and Business Administration, 2014, <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2014/Tenerife/ECONMATH/ECONMATH-13.pdf>

⁷⁹ Աղբյուրը՝ Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat>

⁸⁰ World Economic Forum, Reports: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/>

Զուգամիտման գործընթացը արգելակվում է մի շարք հանգամանքների արդյունքում:

Առևտրային շուկաների և աշխատուժի ճկունության, մրցակցության պակասը դրդել է այս երկրներին կապիտալի ոչ ռացիոնալ բաժանման: Եվրոյի ներդրումից հետո վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքի էական նվազման արդյունքում առաջ եկան գնաճային երևույթներ:⁸¹

Ինչ վերաբերում է ԵՏՄ-ին, ապա անդամ երկրները համաշխարհային մրցունակության վարկանիշով զբաղեցնում են ոչ բարձր դիրքեր (Աղյուսակներ 2.4; 2.5):

Աղյուսակ 2.5

ԵՏՄ անդամ երկրների դիրքը՝ համաձայն Համաշխարհային բանկի խմբի՝ «Բիզնես վարելու դյուրինությունը» զեկույցի⁸²

	2012 թ.	2013 թ.	2014 թ.	2015 թ.
Հայաստան	32	37	45	35
Բելառուս	58	63	57	44
Ղազախստան	49	50	77	41
Ղրղզստան	70	68	102	67
Ռուսաստան	112	92	62	51

Բացի այդ, ԵՏՄ անդամ երկրների տնտեսությունները մեծապես տարբերվում են միմյանցից՝ իրենց չափերով և առանձնահատկություններով: Մեծ տարբերություններ կան մակրոտնտեսական որոշ ցուցանիշների առումով, հատկապես՝ ՀՆԱ-ի մակարդակի, վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքների, առևտրային հաշվեկշռի առումներով: Ընդ որում՝ 2015 թ. ապրանքների և ծառայությունների փոխադարձ առևտրի ծավալները կրճատվել են մեկ քառորդով, ընդամին՝ փոխադարձ առևտրի ծավալն անդամ պետությունների ընդհանուր առևտրի մեջ կազմում է ընդամենը 13.5%, այն դեպքում, երբ ԵՄ-ում այն կազմում է շուրջ 40%: Հարկ է ուշադրություն դարձնել նաև ներմուծեցնական

⁸¹ Real convergence in the euro area: evidence, theory and policy implications, ECB Economic Bulletin. – Issue 5 – 2015, p. 31

⁸² World Bank Group, Doing Business Report Series: <<http://www.doingbusiness.org/reports>>

առևտրաշրջանառության կառուցվածքին: Առաջարկվող ապրանքների նմանությունը նվազեցնում է փոխադարձ հետաքրքրությունը՝ շատ դեպքերում անդամ պետություններին դարձնելով նաև մրցակիցներ:

ԵՏՄ պայմանագրով արձանագրված է համաձայնեցված մակրոտնտեսական քաղաքականության իրականացման մասին: ԵՏՄ անդամ պետությունները պետք է ուղղորդեն ջանքերը՝ տնտեսական կայուն զարգացման հիմնական մակրոտնտեսական ցուցիչներին, որոնք մոտարկված են մասստրիխտյան չափանիշներին: Տնտեսության կայունության հիմնական ցուցիչները մասնավորապես սահմանվում են ԵՏՄ պայմանագրի XIII բաժնում՝ Հոդված 63-ով⁸³:

- Երկրի պետբյուջեի համախառն պակասուրդը չպետք է գերազանցի ՀՆԱ-ի 3 %-ը,
- Պետական պարտքը չպետք է գերազանցի ՀՆԱ-ի 50%-ը,
- Գնաճի մակարդակը տարեկան կտրվածքով չպետք է 5 տոկոսային կետով գերազանցի ամենացածր գնաճ ունեցող ԵՏՄ անդամ երկրի ցուցանիշը:

Սակայն եվրոպական փորձը հուշում է, որ պետք է ուղղվել ոչ միայն անվանական կոնվերգենցիայի, այլև իրական զուգամիտման:

Իրական զուգամիտման կարելի է հասնել ազգային դրամավարկային խելամիտ քաղաքականությամբ՝ նպաստելու տնտեսական և սոցիալական մոտարկմանը, հատկապես այն դեպքում, որ ԵՏՄ-ն ԵՄ-ի պես չունի տարածաշրջանային ինտեգրացիայի ֆինանսական գործիքներ՝ կառուցվածքային և համահարթեցման հիմնադրամներ, որոնք ուղղված են կրճատելու զարգացման անհամաչափություններն անդամ երկրների միջև: Իրական կոնվերգենցիայի համար առաջին հերթին անհրաժեշտ է մակրոտնտեսական կայունություն:⁸⁴

⁸³ Եվրասիական տնտեսական միության մասին պայմանագիր, Հոդված 63, Համաձայնեցված արժույթային քաղաքականության նպատակները և սկզբունքները. Բաժին XIII, Մակրոտնտեսական քաղաքականություն.

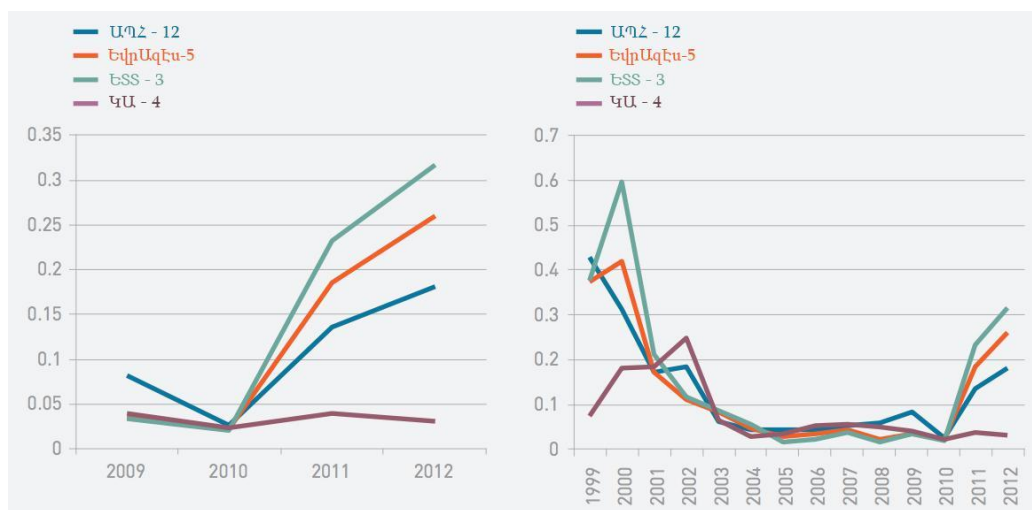
<http://mineconomy.am/uploads/EAEU_Paymanagir_hayeren.pdf>

⁸⁴ Real convergence in the euro area: evidence, theory and policy implications; ECB Economic Bulletin, Issue 5 / 2015 p. 30 <<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/ecbu/eb201505.en.pdf>>

Անհրաժեշտ է մեծ ուշադրություն դարձնել մակրոտնտեսական այնպիսի մեխանիզմների, որոնք կարող են մեղմացնել ֆինանսական պարբերաշրջանները և միությունում ապահովել կայունություն:

Այսպիսի կոնվերգենցիոն չափանիշները ԵՏՄ պայմանագրով սահմանված մակրոտնտեսական ցուցիչներից բացի ընդգրկում են մակրոտնտեսական այլ ցուցիչներ ևս՝ տարեկան գնաճի մակարդակը, ազգային արժույթի փոխարժեքի տատանումը ԱՄՆ դոլարի հանդեպ մեկ տարվա ընթացքում, վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը, մեկ շնչին բաժին ընկնող ՀՆԱ-ի մակարդակը, ընթացիկ հաշվեկշռի պակասուրդը՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ, զուտ առևտուրը:

Բացահայտելու համար արժույթային ինտեգրացիայի հնարավորությունը անհրաժեշտ է գնահատել մասնավորապես ԵՏՄ անդամ երկրների դրամավարկային քաղաքականությունների զուգամիտման աստիճանը:

Գծապատկեր 2.10. Տնտեսությունների դրամավարկային քաղաքականության ցուցիչի զուգամիտման ցուցիչի շարժընթացը՝ 4 հետխորհրդային տարածաշրջաններում 2009-2012 թթ. (ձախից) և 1999-2012 թթ. (աջից) (**Աղբյուր՝ Система индикаторов евразийской интеграции II⁸⁵**)

Եվրասիական զարգացման բանկը մասնավորապես ներկայացրել է ԱՊՀ տնտեսությունների դրամավարկային քաղաքականության կոնվերգենցիայի աստիճանը 1999-2012 թթ.՝ ըստ տարբեր կլաստներների, որոնք ընդգրկում են

⁸⁵ Система индикаторов евразийской интеграции II. — ЦИИ ЕАБР, 2014. с. 20

տարբեր տարածաշրջաններ՝ ԱՊՀ, ԵվրԱզԷՍ, Եվրասիական տնտեսական տարածք, Կենտրոնական Ասիա (գծապատկեր 2.10):

Դիտարկելու համար դրամավարկային քաղաքականության զուգամիտումը ԵՏՄ համատեքստում ընտրվել է դրամավարկային քաղաքականության մի շարք ցուցիչներ և դրա արդյունավետության վրա ազդող մակրոտնտեսական մի շարք ցուցանիշներ՝ գնաճի տարեկան մակարդակը, կենտրոնական բանկերի տոկոսադրույքը, ընթացիկ հաշվեկշիռը, փոխարժեքի տարեկան տատանումները, ինչպես նաև ՀՆԱ-ի նկատմամբ պետական պահուստների, պետական պարտքի և տնտեսության փողայնացման մակարդակը:

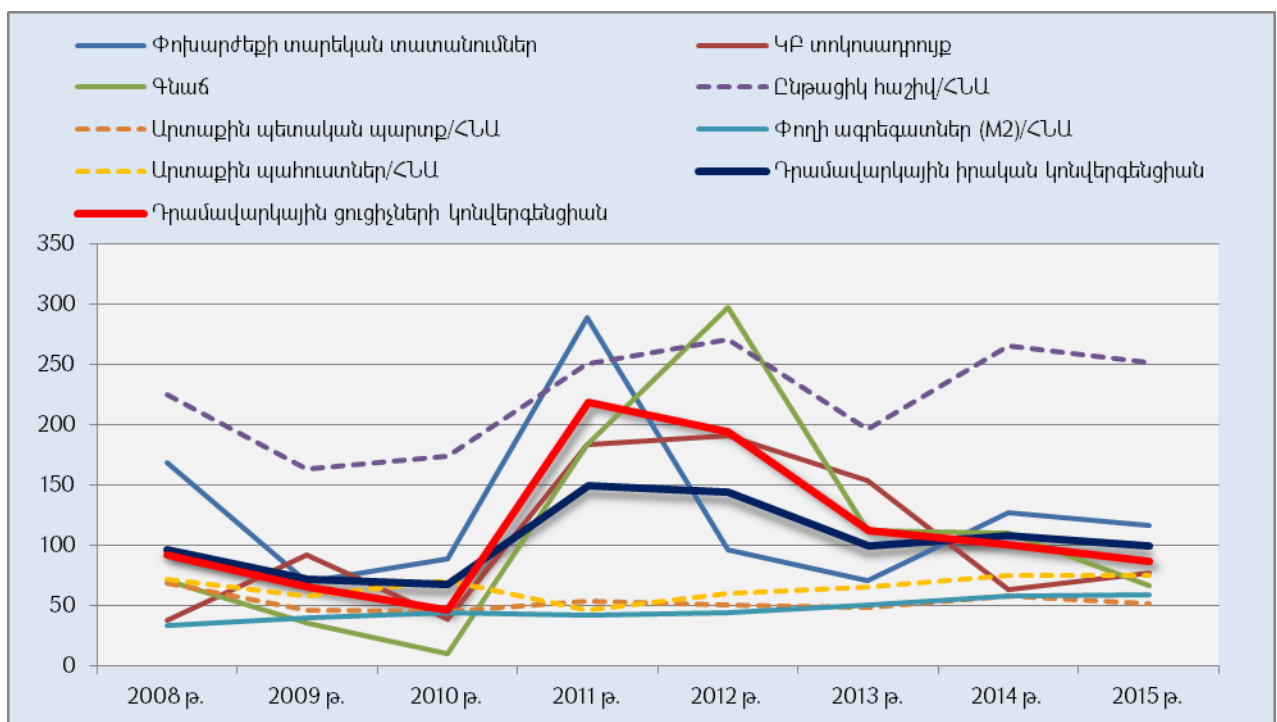
Ըստ այդմ՝ կարելի է առանձնացնել զուգամիտման երկու ցուցիչ՝ *դրամավարկային ցուցիչների անվանական համախառն զուգամիտումը* և *դրամավարկային իրական համախառն զուգամիտումը* (գծապատկեր 2.11): Որպես առաջին ցուցիչ՝ *դրամավարկային ցուցիչների անվանական համախառն զուգամիտման* հիմք ընտրվել են դրամավարկային քաղաքականությունը բնորոշող երեք հիմնական ցուցիչ՝ փոխարժեքի քաղաքականության առումով՝ փոխարժեքի տարեկան տատանումները ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ, տոկոսադրույքի քաղաքականության առումով՝ ազգային կենտրոնական բանկերի վերաֆինանսավորման (հիմնական) տոկոսադրույքները, գների կայունության քաղաքականության առումով՝ գնաճի տարեկան մակարդակը, և հաշվարկվել է ԵՏՄ անդամ երկրներում դրանց մոտարկման աստիճանը և ներկայացվել է զուգամիտման աստիճանի տարեկան շարժընթացը 2008-2015 թթ.:

Գնահատելու համար դրամավարկային քաղաքականության իրական կոնվերգենցիայի աստիճանը մեր կողմից ընտրվել են դրամավարկային քաղաքականությունը պայմանավորող մի շարք այլ ցուցանիշներ՝ ՀՆԱ-ի նկատմամբ ընթացիկ հաշվի, արտաքին պետական պարտքի, արտաքին պետական պահուստների և տնտեսությունների փողայնացման մակարդակները: Այնուհետև դրանց համադրմամբ մշակվել է իրական զուգամիտման համախառն ցուցիչը և ներկայացվել է ԵՏՄ անդամ երկրների դրամավարկային

քաղաքականությունների անվանական և իրական զուգամիտման շարժընթացը 2008-2015 թթ.:

Մեր կողմից նշված երկու ցուցիչները, ինչպես արդեն նշել ենք փոխկապված են, և երկուսն էլ կարևոր են հետևություններ անելու համար: Այսպես, ինչպես կարելի է նկատել, անդամ երկրներում փոխարժեքի տատանումների, ինչպես նաև գնաճի մակարդակի շարժընթացը զգալի բացասական ազդեցություն ունեցել դրամավարկային քաղաքականությունների զուգամիտման հարցում: Ի տարբերություն այդ ցուցանիշի՝ ազգային կենտրոնական բանկերի հիմնական տոկոսադրույքների զուգամիտումը զգալի է:

Հատկանշական է, որ համախառն իրական զուգամիտման ցուցիչի շարժընթացը ավելի կտրուկ է, քան անվանական ցուցիչի շարժընթացը:

Գծապատկեր 2.11. ԵՏՄ անդամ երկրների միջև դրամավարկային ցուցիչների կոնվերգենցիայի և դրամավարկային իրական կոնվերգենցիայի աստիճանը 2008-2015 թթ-ին⁸⁶

⁸⁶ Գծապատկերը կազմված է հեղինակի կողմից՝ օգտագործելով ՀԲ-ի, ԱՄՀ-ի, ԵՏՄ անդամ երկրների ազգային վիճակագրական ծառայությունների տվյալները: Վերընթաց կորը ցույց է տալիս ցուցիչների տարամիտում (դիվերգենցիա), իսկ վարընթացը կորը՝ զուգամիտում:

Հարկ է նկատել նաև, որ դրամավարկային քաղաքականության զուգամիտման իրական և անվանական համախառն ցուցիչները 2013 թ-ից ի վեր զուգամիտման ավելի բարձր աստիճան ունեն:

Պայմանավորված 2014 թ-ին արտաքին մակրոտնտեսական շուկի հետ հետ՝ ԵՏՄ դրամավարկային մարմինները տարբեր գործիքներով արձագանքեցին երևան եկած մարտահրավերներին, ինչը 2014 թթ. արտացոլվեց անվանական ցուցիչի տարամիտմամբ (դիվերգենցիա): 2015 թ. արդեն, կապված մակրոտնտեսական վիճակի հարաբերական կայունացմամբ՝ նշված համախառն ցուցիչը վերադարձավ նախկին մակարդակի: Ինչ վերաբերում է դրամավարկային անվանական կոնվերգենցիայի ցուցիչին, ապա այն ցույց է տալիս զուգամիտման դանդաղ խորացում: Այնուամենայնիվ, դրամավարկային քաղաքականությունների ընթացիկ պատկերը, չնայած գրանցված ընդհանուր թույլ զուգամիտման, դեռևս հեռու է՝ ապահովելու արժույթային ինտեգրման համար անհրաժեշտ հիմքը:

Վերոնշյալ ցուցանիշների տարբերությունների վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ առայժմ վաղ է խոսել արժույթային միության մասին: Բացի այդ, Ռուսաստանը և Ղազախստանն արտահանող երկրներ են, իսկ Հայաստանը և Ղրղզստանը՝ ներկրողներ: Պարզ է, որ ներկրողներին առավել շահեկան է ունենալ ազգային արժույթի ավելի բարձր փոխարժեք, իսկ արտահանող երկրներին՝ առավել ցածր փոխարժեք: Եթե ԵՏՄ-ում միասնական արժույթի ներդրման որոշում ընդունվի, ապա դժվար կլինի ներդաշնակեցնել տարբեր երկրների շահերը:

Եվրոպական տնտեսական և արժույթային միության «4 միությունների» հայեցակարգը առավել առաջնային քայլերի թվում նշում է «ֆինանսական միության» ստեղծումը⁸⁷: Եվրասիական նախագիծը նույնպես մեծապես կարևորում է այդ հիմնահարցը: Ֆինանսական կարգավորման համակարգի ինտեգրացիան թույլ կտա մեծացնել ԵՏՄ անդամ երկրների ներդաշնակեցման

⁸⁷ Juncker J.C., Completing Europe's Economic and Monetary Union, Report, European Commission, 2015: < https://ec.europa.eu/priorities/sites/beta-political/files/5-presidents-report_en.pdf>, p. 5

աստիճանը՝ ուժեղացնելով ֆինանսական համակարգը և բարձրացնելով ֆինանսական շուկաների թափանցիկությունը, ինչպես նաև ապահովելով ֆինանսական ծառայություններից օգտվողների պաշտպանությունը: Ֆինանսական շուկաների ինտեգրացիայի նպատակով և ԵՏՄ անդամ պետությունների ֆինանսական կայունության ապահովման առումով առանձին ուշադրություն պետք է հատկացվի ազգային վճարային համակարգերի վրա: Ինչ վերաբերում է միասնական ֆինանսական կարգավորիչ մարմնին, ապա այս հարցի կարգավորումը առայժմ թողնվել է մինչև 2025 թ.⁸⁸:

ԵՏՄ պայմանագրի համաձայն՝ միության անդամ պետությունները պետք է միտվեն միասնական ֆինանսական շուկայի ստեղծմանը: Ինստիտուցիոնալ մեխանիզմի առումով 2025 թ-ին նախատեսվում է մեկ միասնական ֆինանսական կարգավորիչ մարմնի ստեղծումը: Սպասվում է, որ այն օժտված կլինի ԵՏՄ տարածքում բանկերի, ֆոնդային և ապահովագրական շուկաների կանոնակարգման և վերահսկողության գործառույթով⁸⁹:

Մյուս կողմից՝ միասնական ֆինանսական բորսայի ներդրումը՝ փոխադարձ ընդունելի դրամական գործողություններով, կնպաստի ֆինանսական համագործակցության որակի բարձրացմանը: Որպես առաջին քայլ կարելի է ներդրնել ԵՏՄ անդամ պետությունների բրոկերների և դիլերների գործունեության փոխադարձ ճանաչումը և նրանց մուտքը ազգային ֆոնդային բորսաներ:

ԵՏՄ երկրների ֆինանսական համակարգը բավականաչափ թույլ է զարգացած, ինչը երևում է՝ տնտեսության փողայնացման և վարկավորման ցածր մակարդակով: Վարկավորման ցուցանիշով Ռուսաստանի և Հայաստանի ցուցանիշներն ամենաբարձրն են՝ 60% և 50%, Ղազախստանում՝ 35%, Բելառուսում՝ 24% և Ղրղզստանում՝ 21%: Ընդ որում՝ պետությունների ֆինանսական շուկաները մեծապես տարբերվում են իրենց ծավալով,

⁸⁸ Хулхачиева Б.В., Финансовая политика в рамках Евразийской интеграции, ЕЭП, М., 2015, с. 30

⁸⁹ նույն տեղը՝ с. 32

քանակական ցուցիչներով, զարգացվածության մակարդակով, ինչպես նաև կառուցվածքով:

Տնտեսական և արժույթային միության փորձով դրամավարկային քաղաքականության համակարգման շրջանակներում հաջորդ քայլը կարելի է դիտարկել բանկային միություն ստեղծելու հեռանկարը՝ միասնական ինստիտուցիոնալ համակարգով և ռիսկերի կառավարման միասնական մեխանիզմով, վերաֆինանսավորման հիմնադրամով և բանկերի նկատմամբ արգելքներով: Բանկային միության շրջանակներում հնարավոր է պարտավորությունների ապահովագրման միասնական համակարգի ստեղծման մասին համաձայնություն՝ Եվրոպական տնտեսական և արժույթային միության ռազմավարական ծրագրի առաջարկի օրինակով:

Աղյուսակ 2.6

ԵՏՄ անդամ պետությունների բանկային համակարգերի ընդհանուր բնութագիրը (2014 թ)⁹⁰

	Բանկերի քանակը	Համախառն ակտիվներ, մլրդ, ԱՄՆ դոլար	Բանկերի կապիտալը համախառն ակտիվների համեմատ (%)
Հայաստան	22	1,1	13.57
Բելառուս	31	42,3	13.32
Ղազախստան	38	94,7	13.66
Ղրղզստան	24	2,3	16.20
Ռուսաստան	834	1813,8	8.54

Սակայն ԵՏՄ տարածքում բանկային գործունեության համար առայժմ կարգավորումների տարբեր մեխանիզմներ են գործում՝ բանկերի գրանցման և լիցենզավորման, միջազգային կապիտալի, վճարային համակարգի առումով (Աղյուսակ 2.6): Բացի այդ բանկային համակարգերը ԵՏՄ անդամ երկրներում տարբեր ինստիտուցիոնալ և կառուցվածքային հիմքերի վրա են: Սա խոչընդոտներ է առաջացնում ԵՏՄ շրջանակներում ֆինանսական ինտեգրման արդյունավետ կազմակերպման համար:

⁹⁰ Стародубцева Е. Б, Мировая экономика. Вызовы глобального развития. Научное обозрение, / Финансовый университет при Правительстве Рос. Федерации, Москва, сс. 37-43, 2015, с. 39

Ինչ վերաբերում է արժույթային ինտեգրացիային, ապա վերոնշյալ կոնվերգենցիոն խնդիրները հաղթահարելու համար անհրաժեշտ է, որ անդամ պետությունները իրականացնեն օրենսդրությունների և կառուցվածքային զգալի ներդաշնակեցման աշխատանքներ: Արդյունքում՝ ԵՏՄ անդամ պետությունները արդեն պատրաստ կլինեն անցնելու տնտեսական ինտեգրման հաջորդ փուլ՝ արժույթային ինտեգրման:

Արժույթային միության շրջանակներում պետությունների համագործակցությունն ունի որոշ դրական կողմեր (գործարքային ծախսերի վերացում, փոխարժեքային ռիսկերի վերացում, և այլն), սակայն առկա են նաև որոշ հիմնախնդիրներ՝ ազգային դրամավարկային քաղաքականությունների անկախության կորուստ՝ դրամավարկային մի շարք գործիքներից հրաժարում և այլն: Այս հիմնախնդիրներին կանդրադառնանք հաջորդ ենթագլխում:

ԵՄ փորձի առավել գործնական առաջարկը՝ ապրանքների և ծառայությունների շուկաների կատարելագործումն է՝ ստեղծելով այնպիսի պայմաններ, որպեսզի միության տարածքում ապահովվեն «չորս ազատությունները»: Չնայած որոշակի առաջընթացին, ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի և աշխատուժի շուկաների շարժունակությունը բավականին սահմանափակ է և առկա են մի շարք տեխնիկական և իրավական խոչընդոտներ: Փոխադարձ մաքսատուրքերի վերացման կողքին դեռևս առկա է ոչ սակազնային կարգավորման մեթոդների կիրառման հիմնախնդիրը:

Ինչ վերաբերում է աշխատուժի շարժունակությանը, ապա դրան մեծապես խոչընդոտում է տեղեկատվության բացը միգրացիայի իրական ծավալների վերաբերյալ: Իրավիճակի բարելավում կդիտվի իրական կոնվերգենցիայի դեպքում, տնտեսական քաղաքականության համակարգման շրջանակներում ազգային օրենսդրությունների փոփոխման արդյունքում:

Ինչպես Եվրամիության փորձն է ցույց տալիս, զուգամիտման գործընթացը կաղում է կամ երբեմն չեզոքանում է, եթե այդպիսի զուգամիտումը չի

զուգահեռվում հարկաբյուջետային ոլորտի մոտարկմամբ⁹¹: Ֆիսկալ քաղաքականությունների տարակերպությունը Եվրոպայի ամենաշատ քննարկվող խնդիրներից է, քանի որ հարկաբյուջետային կարգավորումների համակարգման բոլոր փորձերն անարդյունավետ են եղել, իսկ Մասստրիխտի պայմանագրով սահմանված պետական պարտքի մակարդակը (ՀՆԱ-ի 60%-ից ոչ ավելի) պարբերաբար խախտվում է ԵՏԱՄ երկրների մեծ մասի կողմից: 2009 թ. եվրոգոտում պարտքային ճգնաժամը դեռևս սուր է դրված. Հունաստանի իրավիճակն սպառնում է ոչ միայն եվրոպական բանկերին, այլ նաև եվրոգոտու այլ երկրներին⁹²:

Այս առումով ԵՏՄ զարգացման երկարաժամկետ հեռանկարում արժե դիտարկել միասնական՝ համամիութենական բյուջեի գաղափարը, որտեղ կհամախմբվեն ազգային բյուջեների մեծ մասը և բյուջետային քաղաքականությունը, այդ թվում՝ միասնական պարտքի վարումը կհամակարգվի մեկ միասնական հարկաբյուջետային մարմնի կողմից: Այս քայլը Եվրոպական ՏԱՄ-ի բյուջետային համակարգման մեխանիզմներից (կառուցվածքային և տարածաշրջանային հիմնադրամներ և ԵՄ սահմանափակ բյուջե) մեկ քայլ առաջ է, ինչի շնորհիվ միության անդամ երկրների համաչափ զարգացումը, ինչպես նաև մոտարկումն ավելի արդյունավետ հնարավոր կլինեք կազմակերպել: Հարկաբյուջետային քաղաքականությունների համաչափ կոնվերգենցիան թույլ կտա չկրկնել Եվրամիության ձախողումները և սխալները ինտեգրացիայի այս փուլում:

Այսպիսով, ամփոփելով վերլուծությունը, ինչպես նաև դրամավարկային քաղաքականությունների և փոխարժեքի ռեժիմների համեմատությունը, կարելի է եզրակացնել, որ դրամավարկային կոնվերգենցիայի մակարդակը ԵՏՄ երկրների միջև բավականին ցածր մակարդակի վրա է: Առայժմ լուծված չէ հիմնահարցերի

⁹¹ Juncker J.C., Completing Europe's Economic and Monetary Union, Report, European Commission, 2015, p. 13

⁹² Ngai V., Stability and Growth Pact and Fiscal Discipline in the Eurozone, Working Paper 12-10, Wharton Financial Institutions Center, University of Pennsylvania, 2012, p. 53

մեծ շղթա, որոնք թույլ կտային ինստիտուցիոնալ և իրավական ներդաշնակեցումներից բարձրանալ իրական կոնվերգենցիայի մակարդակի:

Դրամավարկային քաղաքականության համակարգման համատեքստում ստորև կներկայացնենք արժույթային ինտեգրման հիմնախնդիրը ԵՏՄ շրջանակներում և կդիտարկենք միասնական արժույթի ներմուծման հնարավորությունը:

2.3. ԵՏՄ շրջանակներում արժույթային ինտեգրման հեռանկարները

Եվրասիական տնտեսական ինտեգրացիոն գործընթացներին զուգընթաց միասնական արժույթի ներմուծման վերաբերյալ քննարկումներն ավելի առարկայական են դառնում: Մաքսային միության և Միասնական տնտեսական տարածքի (իսկ ապա նաև Եվրասիական տնտեսական միության) ստեղծմամբ ֆինանսական, արժույթային, դրամավարկային համաձայնեցված քաղաքականությունների իրականացումը դրվել է ինստիտուցիոնալ հիմքերի վրա:

Մասնավորապես, ինչպես արդեն նշել ենք, «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» պայմանագրի Հոդված 64-ը, ինչպես նաև Հավելված 15-ը նվիրված է արժույթային քաղաքականությունների համակարգմանը: Այստեղ ամրագրված են այն սկզբունքները և հարցերի այն շրջանակը, որոնք անհրաժեշտ է հաշվի առնել՝ ապահովելու ԵՏՄ անդամ երկրների միջև արժույթային համաձայնեցված քաղաքականությունը⁹³:

Արժույթային ինտեգրացիայի մասին տեսությունն ընդհանուր առմամբ ուսումնասիրում է միասնական արժույթային տարածք ստեղծելու տնտեսական հետևանքները և այս համատեքստում քննարկվում է արժույթային միության մեջ մտնելու նպատակահարմարությունը: Հիմնահարցը, ինչպես արդեն նշել ենք, պետք է դիտարկել «օպտիմալ արժույթային տարածք» (Optimum Currency Area) եզրի շրջանակներում: Մասնավորապես, արժույթային ինտեգրման արդյունավետությունը կապված է մի շարք գործոնների հետ՝ փոխարժեքային քաղաքականություն⁹⁴, արտադրական գործոնների

⁹³ Եվրասիական տնտեսական միության մասին պայմանագիր, Հավելված 15. Արձանագրություն համաձայնեցված արժույթային քաղաքականության իրականացմանն ուղղված միջոցների մասին. <http://www.mineconomy.am/uploads/14_arm.pdf>

⁹⁴ Friedman M., The Case for Flexible Exchange Rates, in Friedman M. (ed.), Essays in Positive Economics, University of Chicago Press, Chicago, 1953, p. 157

շարժունակություն⁹⁵, տնտեսության բացության մակարդակ⁹⁶, տնտեսության ոլորտային դիվերսիֆիկացիայի աստիճան⁹⁷, հարկաբյուջետային ոլորտի ինստիտուցիոնալ ներդաշնակեցում, կապիտալի շուկաների ինտեգրում⁹⁸ և այլն:

Անհրաժեշտ է ուսումնասիրել նաև արժութային ինտեգրման ընձեռնած հնարավորությունները՝ փոխարժեքային քաղաքականության համաձայնեցում⁹⁹, տնտեսության պարբերաշրջանների ներդաշնակեցում՝ հիմնված տնտեսությունների մասնագիտացման վրա¹⁰⁰ և այլն:

Հարկ է նշել, որ արժութային ինտեգրումը ինքնին միասնական արժույթ չի ենթադրում: Այն ֆինանսական շուկաների ինտեգրում է, որը ներառում է ինչպես կապիտալի շարժը, այնպես էլ ընդհանուր սկզբունքների, կառուցվածքների, ինստիտուտների, այդ թվում՝ ներդաշնակ բանկային համակարգի ստեղծումը:¹⁰¹ Արժութային միությունն արժութային ինտեգրման վերջին փուլն է: Արժութային ինտեգրման ճանապարհին անդամ պետությունների տնտեսությունները դեռ պետք է իրականացնեն բարեփոխումներ ֆինանսական ոլորտում, ներդաշնակեցնեն իրենց ֆինանսական ինստիտուտները, ազատականացնեն արժութային քաղաքականությունները, ներդնեն արժութային վերահսկողության արդյունավետ համակարգ, ինչպես նաև ներդաշնակեցնեն օրենսդրական բազան: Բացի այդ, պետք է լիարժեքորեն գործի ընդհանուր շուկան, որը կապահովի ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի և աշխատուժի ազատ

⁹⁵ Mundell, R., A Theory of Optimum Currency Areas, American Economic Review, Volume 51, Issue 4, 1961, p. 657

⁹⁶ McKinnon, R., Optimum Currency Area, American Economic Review, 1963, p. 717

⁹⁷ Corden, W., Monetary Integration, Essays in International Finance International Finance Section No. 93, Princeton University, 1972

⁹⁸ Mundell, R., Uncommon arguments for common currencies. In The Economics of Common Currencies, Cambridge, MA: Harvard Univ. Press, 1973, pp. 114–32

⁹⁹ Calvo, G. and C. Reinhart, Fear of Floating, The Quarterly Journal of Economics, 117 (2), 2002, p. 379

¹⁰⁰ Frankel, J. and A. Rose, Is EMU more justifiable ex post than ex ante?, European Economic Review, 41, 1997, p. 753

¹⁰¹ Geeroms, H. and Karbownik P., A monetary union requires a banking union. BEEP-Bruges European Economic Policy Briefings 33 / 2014, p. 22

շարժը: Սա կհանգեցնի արժույթային ինտեգրման, որի շրջանակներում, որպես վերջնական արդյունք, հնարավոր կլինի ներդնել միասնական արժույթը:

Պետք է փաստել, որ արժույթային միությունը տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման մի բաղադրիչն է: Մինչ այդ մակարդակը ինտեգրվող երկրները պետք է անցնեն նախնական փուլերը՝ ազատ առևտրի գոտի, մաքսային միություն, ընդհանուր շուկա:¹⁰² Այս փուլերը բխում են ինտեգրացիոն գործընթացների տրամաբանությունից, և ինտեգրման յուրաքանչյուր հերթական աստիճանի կարելի է հասնել այն դեպքում, երբ ինտեգրվող երկրները լուծել են նախորդ փուլում իրենց առջև դրված խնդիրները: Ինչ վերաբերում է Եվրամիության փորձին, ապա Եվրոպական երկրներին տասնյակ տարիների աշխատանք է անհրաժեշտ եղել՝ ստեղծելու և ներմուծելու միասնական արժույթը: Հատկանշական է, որ Եվրոպական արժույթային միությանը՝ Եվրոգոտուն, ԵՄ 28 երկրներից անդամակցում են 19-ը: Հատկանշական է, որ Եվրոն մտել է շրջանառության մեջ Եվրոպական արժույթային միության ստեղծումից 20 տարի անց միայն: Եվրոպայի փորձը հուշում է, որ արժույթային միության ստեղծումը կարճաժամկետ որոշման հարց չէ, ընդհակառակը՝ այն շատ երկարատև գործընթաց է, ինչը ենթադրում է մի շարք ոլորտներում քաղաքականությունների և գործողությունների համակարգում:

Եվրոյին նախորդել է Էքյու-ն՝ Եվրոպական արժույթային միավորը (European Currency Unit, ECU), որը ստեղծվել է 1979 թ. Փոխարժեքի Եվրոպական մեխանիզմի (Exchange Rate Mechanism, ERM) շրջանակներում գործածվում էր պետությունների միջև անկանխիկ գործարքներում: Այն իրենից ներկայացնում էր արժույթների զամբյուղ՝ հիմնված ֆիքսված փոխարժեքերի սկզբունքի վրա՝ որոշակի սահմանների շրջանակներում տատանման հնարավորությամբ:¹⁰³

Արժույթային միությունների վրա ազդող դրական գործոնների թվում կարելի է նշել արտադրական գործոնների շարժունակությունը (mobility),

¹⁰² Balassa, B., The Theory of Economic Integration (Richard D. Irwin, Homewood IL). 1961

¹⁰³ Mongelli, F. P., European Economic and Monetary Integration, and the Optimum Currency Area Theory. European Commission, Economic Papers 302, 2008, p. 11

առևտրային հարաբերությունների ավելի բարձր աստիճանը, փոխարժեքային ռիսկի նվազումը, տնտեսական պարբերաշրջանների զուգամիտումը և այլն:¹⁰⁴

Ինչ վերաբերում է աշխատուժի շարժունակությանը, ապա այն համարվում է ընդհանուր շուկայի ձևավորման կարևորագույն բաղկացուցիչներից մեկը: Արտադրական գործոնների և, մասնավորապես, աշխատուժի շարժունակությունը արժույթային միության դեպքում կարող են ստանձնել շուկայի կարգավորիչի դերը, ինչպես նաև արձագանքել միությանն սպառնացող տարատեսակ տնտեսական խնդիրներին:

Արժույթային ինտեգրման պարագայում լողացող փոխարժեքից անցում է կատարվում ֆիքսված փոխարժեքի: Այս անցումը փոխարժեքային ռիսկի նվազեցման և հարաբերական կայունության շնորհիվ կհանգեցնի օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների աճին, որն էլ իր դրական ազդեցությունը կունենա տնտեսության վրա: Այս առումով ներմիութենական տնտեսվարող սուբյեկտները փոխադարձ առևտրային գործարքներում կազատվեն լրացուցիչ փոխարժեքային ռիսկից:

Արժույթային միությունները միության անդամ երկրների տնտեսությունների վրա կարող են ունենալ մի շարք բացասական հետևանքներ: Այսպես, իր կարևորությամբ առանցքային է համարվում միասնական արժույթի անցման դեպքում պետության կողմից ինքնուրույն դրամավարկային, այդ թվում՝ արժույթային քաղաքականության անցկացման իրավունքի սահմանափակումը. փոխարժեքային քաղաքականությունը պետության տնտեսական կարևոր գործիքներից է, և արժույթային միության անդամ պետությունների տարատեսակ առևտրային շահերի պայմաններում չափազանց բարդ կլինի գտնել փոխզիջումային և բոլորի կողմից ընդունելի մոդել: Բացի այդ միասնական արժույթի դեպքում գնաճային ճնշումները՝ կապված որևէ առանձին երկրի հետ, տարածվում են մյուս անդամ երկրների վրա:

¹⁰⁴ Edwards, S., Monetary Unions, External Shocks and Economic Performance: A Latin American Perspective. NBER, Working Paper No. 12229, 2006, p. 5

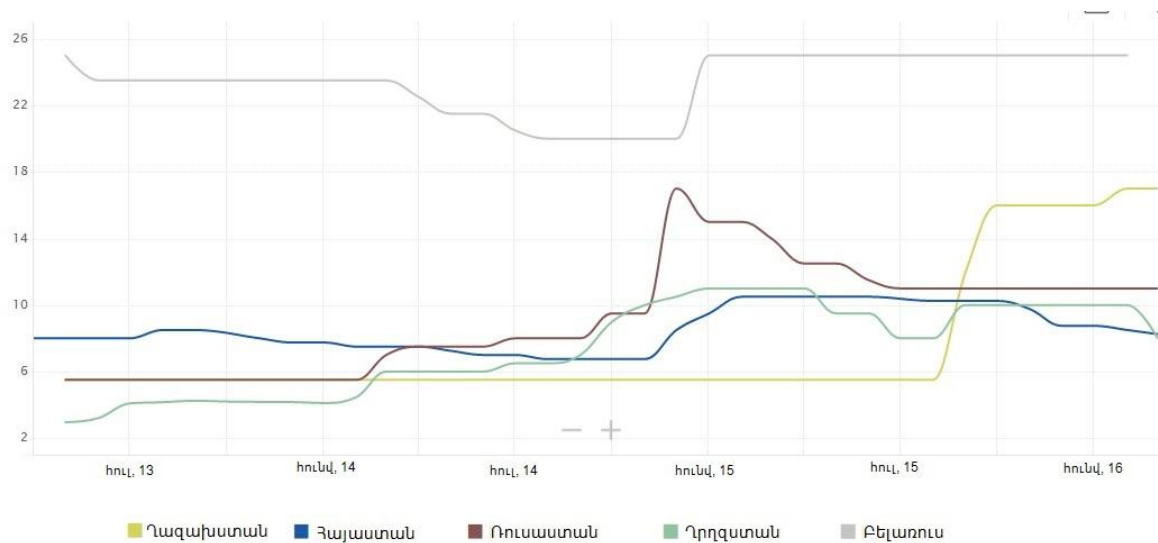
ԵՏՄ անդամ երկրների տնտեսությունների չափը և հնարավորությունները համասեռ չեն: ԵՏՄ տարածքում դիտվող մակրոտնտեսական խնդիրների պայմաններում այս պետություններն օբյեկտիվ պատճառներով դեռևս չեն կարող հրաժարվել դրամավարկային, ինչպես նաև հարկաբյուջետային ազգային քաղաքականություններից, որոնք թույլ են տալիս ավելի արագ կերպով արձագանքել ի հայտ եկած մարտահրավերներին և ցուցաբերել անհրաժեշտ ճկունություն՝ ապահովելու ազգային տնտեսությունների կայունությունը:¹⁰⁵ Այս առումով ուսանելի է եվրոպական արժույթային ինտեգրման փորձը: Ինչպես ցույց է տալիս Եվրոպական ՏԱՄ-ի փորձը, արժույթային միության անդամներն ավելի դժվարությամբ են արձագանքում պահանջարկի անհամաչափ շոկերին՝ ոչ ճկուն աշխատավարձի և աշխատուժի շարժունակության սահմանափակմամբ պայմանավորված: Բյուջետային պակասուրդի ֆինանսավորման համար պետությունը պետական պարտատոմսեր է թողարկում՝ իր կողմից չվերահսկվող արժույթով, ինչը հնարավոր է հանգեցնի վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքի բարձրացմանը, լիկվիդայնության ճգնաժամի, և հեռանկարում՝ դեֆոլտի¹⁰⁶: Ինքնուրույն արժույթային քաղաքականություն վարելու ընձեռած ճկունությունը ԵՄ որոշ երկրների (օրինակ՝ Լեհաստանը և Չեխիան) ստիպել է առժամանակ կասեցնել եվրոգոտուն միանալու գործընթացները: Այս համատեքստում ուսանելի են նաև եվրոգոտի մտած Հունաստանի տնտեսության կրած բացասական հետևանքները: Այսպիսով՝ դրամավարկային սովերենությունը կորցնելով՝ երկրները լուրջ խնդիրների առաջ կարող են կանգնել ազգային տնտեսության անկման փուլում:

Արժույթային միության ստեղծման ճանապարհին ԵՏՄ-ի առջև նույնպես ծառացած են մի շարք մարտահրավերներ: Իր կարևորությամբ աչքի են ընկնում տնտեսական ինստիտուտների կառուցվածքային տարբերություններին, ինչպես նաև ազգային օրենսդրություններն ու ֆինանսական ոլորտի կարգավորման սկզբունքների տարբերություններին առնչվող հիմնախնդիրները: Այս

¹⁰⁵ Baldwin, R. E.; Wyplosz, C., The Economics of European Integration, 2012, Chapter 11, p. 17

¹⁰⁶ Grauwe P., Economics of Monetary Union, Oxford University Press, 267 p., 2014

տարբերություններն այնուամենայնիվ, ինչպես արդեն նշել ենք, ինստիտուտների ներդաշնակման սկզբունքով ժամանակի ընթացքում պետք է հարթվեն:

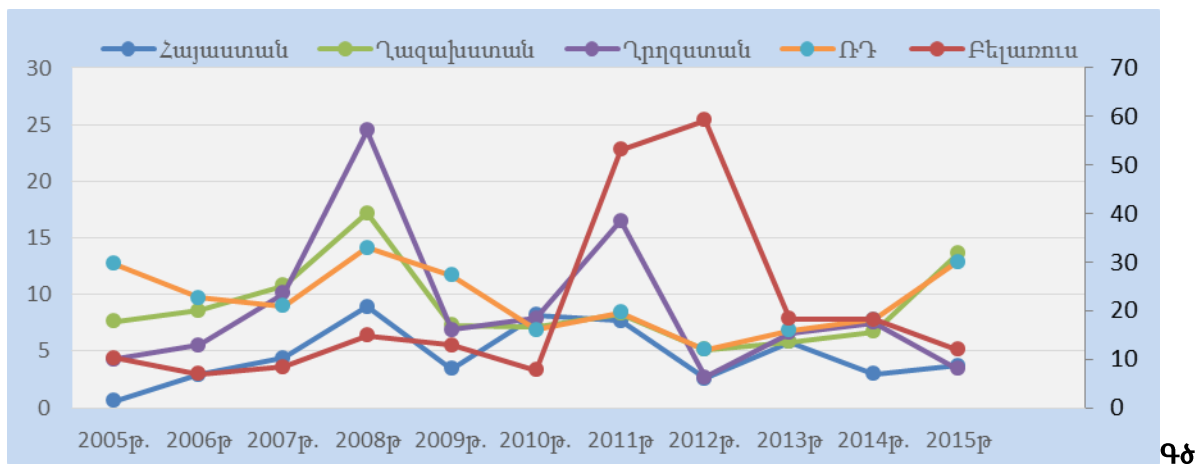
Գծապատկեր 2.12: ԵՏՄ անդամ երկրների ԿԲ-երի տոկոսադրույքների դինամիկան 2013 թ. մարտ - 2015 թ. մարտ ամիսները (Աղբյուրը՝ Համաշխարհային բանկ)¹⁰⁷

ԵՏՄ շրջանակներում արժույթային միության ստեղծմանը խոչընդոտում են նաև մակրոտնտեսական այլ անհամաչափություններ: Դրանց թվում կարելի է առանձնացնել վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը, որն, ինչպես արդեն նշել ենք դրամավարկային քաղաքականության կոնվերգենցիան ուսումնասիրելիս, խիստ տարբերվում է ԵՏՄ անդամ երկրներում (գծապատկեր 2.12): Հատկանշական է, որ այս ցուցանիշի շարժընթացի դիտարկումը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ ազգային կենտրոնական բանկերի տոկոսադրույքի քաղաքականության հարցում կենտրոնական դրամատների համաձայնեցված գործողություններ չեն իրականացվել:

Ինչ վերաբերում է գնաճին, ապա ԵՏՄ ստեղծման մասին պայմանագրում սահմանված է գնաճի առավելագույն մակարդակը, ըստ որի գնաճը անդամ պետություններում չպիտի գերազանցի 5 %-ը, այնինչ Ռուսաստանում, օրինակ, այն 2015 թ.-ին ՍԳԻ տարեկան ցուցանիշով գնաճի վերոնշյալ շեմը չի խախտել միայն ՀՀ-ը (գծապատկեր 2.13):

¹⁰⁷ The World Bank, World DataBank/ World Development Indicators: <http://beta.data.worldbank.org/>

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ միությունն առայժմ չունի տնտեսական այն նախապայմանները, որոնք անհրաժեշտ են միասնական արժույթի ներմուծման համար: Բացի այդ, ԵՏՄ տարածքում այժմ չկան բավարար քանակությամբ ապրանքային, ծառայությունների, կապիտալի և ներդրումների հոսքեր: 2014 թ. դրությամբ ԵՏՄ անդամների միջև առևտրաշրջանառության տոկոսն արտաքին առևտրաշրջանառության ընդհանուր ծավալում կազմում էր ընդամենը 11.7%:

ապատկեր 2.13: Սպառողական գների աճը ԵՏՄ անդամ պետություններում 2005-2015 թթ. (%) (Աղբյուրը՝ Համաշխարհային բանկ)¹⁰⁸

Բացի այդ, տնտեսական փոխկապակցվածության պայմաններում՝ ԵՏՄ անդամ պետությունների արժույթային շուկաները 2015 թ. բավականին անկայուն են եղել: Չնայած առևտրի ֆիզիկական չափերը քիչ են նվազել, սակայն միջազգային գների նվազման պայմաններում արժեքային մակարդակով փոխադարձ առևտուրը նախորդ տարվա համեմատությամբ նվազել է շուրջ 26%-ով:

Ֆինանսական կարգավորման ոլորտում, ինչպես արդեն նշել ենք, պետք է իրականացվի օրենսդրությունների ներդաշնակեցում ստեղծվելիք ֆինանսական կարգավորիչ մարմնի շնորհիվ, ինչը նշանակում է, որ մինչև 2025 թ. արժույթային միության մասին խոսելը վաղ է: Սա հաստատում է նաև ԵՏՄ գործադիր մարմնի՝ Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի, հաղորդագրությունը, որում

¹⁰⁸ The World Bank, World DataBank/ World Development Indicators: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx>

մասնավորապես նշվում է, որ ԵՏՄ տարածքում միասնական արժույթի ներմուծման պլաններ առայժմ չկան:¹⁰⁹

Արժույթային քաղաքականության իրականացման հարցում երկրները պետք է գտնեն ինտեգրացիոն շահերից բխող լուծումներ, օրինակ, փոխադարձ առևտրային հաշվարկներում ազգային արժույթի կիրառումը՝ միասնական արժույթային զամբյուղով, ինչպես նաև միասնական հաշվարկային մեխանիզմի ներդրումը: Այսպես՝ 2015թ. առևտրային գործարքների մեջ ՌԴ ռուբլիով գործարքները կազմել է 69.6%, դոլարով՝ 23.8%, եվրոյով 5.3%, բելառուսական տենգեով՝ 0.5%, ռուբլիով՝ 0.4%, այլ արժույթներով՝ 0.3%: Հատկանշական է, որ ռուսական ռուբլիով գործարքների տեսակարար կշիռը տարեցտարի աճ է գրանցում:

Այս մեխանիզմների հետևողական կիրառումը դրական ազդեցություն կարող է ունենալ, օրինակ, էներգետիկ ռեսուրսների ներկրման դեպքում՝ մեղմելով միջազգային արժույթների փոխարժեքային ռիսկերը: Արժույթային ինտեգրումը գործարարության համար օգտակար կլինի, քանի որ ցանկացած արտարժույթային փոփոխության դեպքում ներմիութենական փոխարժեքը հստակ կլինի:

Հարկ ենք համարում նշել, որ տնտեսությունների աստիճանական կոնվերգենցիան տնտեսական միություններում կրում է օբյեկտիվ բնույթ: Մասնավորապես, ԵՏՄ շրջանակներում նորմատիվ տարբեր ակտերով սահմանվում են տնտեսական ինստիտուտների օրենսդրությունների ներդաշնակեցումը, ինչպես նաև համակարգված տնտեսական քաղաքականությունների իրականացումը: Այս տեսանկյունից առկա հիմնախնդիրները տնտեսական միության ճիշտ և շրջահայաց ռազմավարության արդյունքում աստիճանաբար կստանան իրենց լուծումները, իսկ ինտեգրացիոն գործընթացները ժամանակի ընթացքում կհանգեցնեն միության անդամների միջև փոխլրացման և համագործակցության ավելի բարձր մակարդակի:

¹⁰⁹ Новая финансовая среда ЕАЭС - Экономика и финансы ЕАЭС, Мониторинг. Выпуск № 2, 2015 г., с. 60. <<http://valuta.eaeu.inesnet.ru/vtoroj-vypusk-monitoringa-ekonomika-i-finansy-eaes/>>

Ի մի բերելով այս հատվածում ներկայացրած պարզաբանումները՝ կարող ենք փաստել, որ առկա է խնդիրների և մարտահրավերների մի խումբ, որն այս փուլում միասնական արժույթի գաղափարը դարձնում է ոչ իրատեսական: ԵՏՄ անդամ պետությունների տնտեսություններն ունեն ինստիտուցիոնալ և որակական լուրջ տարբերություններ¹¹⁰: Այս պետությունների առևտրային արտահանման կառուցվածքի անհրաժեշտ դիվերսիֆիկացիայի պակասը, մակրոտնտեսական ցուցանիշներում տարբերությունները, ինստիտուտների և օրենսդրությունների տարբերությունը, ՌԴ տնտեսության ներկա խնդիրների բացասական ազդեցությունը միության ներսում փոխադարձ առևտրաշրջանառության վրա հանդես են գալիս որպես արժութային ինտեգրումն արգելակող էական գործոններ:

Այնուամենայնիվ, պարզ է, որ արժութային ինտեգրումը տնտեսական միության հանգրվաններից մեկն է, և տեղի ունեցող կոնվերգենցիոն գործընթացները վաղ թե ուշ կհանգեցնեն ԵՏՄ անդամ պետությունների տնտեսությունների փոխշաղկապմանը և ներդաշնակեցմանը: Անհրաժեշտ դրամավարկային քաղաքականության մշակման ոլորտում սերտ համագործակցությունը, կենտրոնական (ազգային) բանկերի մակարդակով գործակցության ուժեղացումը կբերի մի կետի, որտեղ արժութային ինտեգրումն արդեն կհամարվի օրակարգային:

Արդյունավետորեն գործող արժութային միությունը հնարավոր է բացառապես ինտեգրացիոն նախորդ աստիճանները անցնելուց հետո: ԵՏՄ-ն կարող է անցնել այդ ճանապարհը ավելի արագ, քան ԵՄ-ն է, քանի որ ինտեգրվող երկրների թիվը ԵՏՄ-ի պարագայում ավելի պակաս է, սակայն մյուս կողմից շտապողականությունը կարող է հղի է լինել մի շարք խնդիրներով՝

1. ԵՏՄ-ն կատարելագործելու առաջնային նպատակներից է ոչ միայն անվանական, այլ նաև ազգային տնտեսությունների իրական կոնվերգենցիայի հասնելը, ինչպես նաև միասնական ֆինանսական

¹¹⁰ Хейфец Б., Евразийский Экономический Союз: Новые вызовы для бизнеса; Общество и Экономика, № 6, 2015, с. 8

շուկայի ձևավորումը՝ զարգացած ենթակառուցվածքով և ընդհանուր պահանջներով:

2. Արժույթային միության ստեղծումը պահանջում է ամբողջությամբ համապատասխանել չորս ազատությունների սկզբունքին, ֆիսկալ քաղաքականության սերտ համակարգում, պետական պարտքի հետ կապված հարցերի միասնական որոշումներ: ԵԿԲ-ի վերջին հետազոտությունները հաստատում են, որ եվրոյի գործածումը միանշանակորեն չի ազդում իրական կոնվերգենցիայի խորացման վրա, այսինքն՝ արժույթային միությունը չպետք է դիտարկել որպես համընդհանուր լուծում¹¹¹:

3. ԵՏՄ առկա իրավիճակը թույլ չի տալիս մոտակա ժամանակաըջանում միասնական արժույթի անցման շուրջ եզրակացություն կատարել: Որևէ վերպետական արժույթի մասին գաղափարներից ամենաիրատեսականը տարածաշրջանային հաշվարկային միավորի ստեղծումն է: Դեռևս ԵՏՄ-ում պետք է համաձայնեցնել փոխարժեքային քաղաքականությունները, ազգային արժույթների չափաբաժնի մեծացումը և ապադոլարայնացումը:

Արժույթային միության ստեղծումը ոչ միայն տնտեսական որոշում է, այլև քաղաքական: Այս քայլը կատարելով՝ եվրոպական ՏԱՄ-ը բախվեց ավելի խորը ինտեգրման, վերպետական մարմինների ընդլայնման անհրաժեշտության հիմնախնդրին:

Հաշվի առնելով միասնական արժույթի ներմուծման ճանապարհին առկա հիմնախնդիրները և հիմնվելով նաև Եվրահանձնաժողովի «հինգ նախագահների» ավանդական զեկույցում նշված ՏԱՄ-ի զարգացման «ճանապարհային քարտեզի» վրա, կարծում ենք, որ առավել նպատակահարմար է արժույթային ինտեգրումը իրականացնել՝ հետևյալ փուլերով¹¹²:

¹¹¹ Real convergence in the euro area: evidence, theory and policy implications, ECB Economic Bulletin. – Issue 5 – 2015, p. 31

¹¹² Juncker J.C., Completing Europe's Economic and Monetary Union, Report, European Commission, 2015: < https://ec.europa.eu/priorities/sites/beta-political/files/5-presidents-report_en.pdf>

Առաջին փուլում ԵՏՄ անդամները պետք է շեշտը դնեն առկա ինստիտուտների գործիքների ամրապնդման և գոյություն ունեցող պայմանագրերի կյանքի կոչման վրա: Մասնավորապես, արժույթային ինտեգրման շրջանակներում պետք է հետևել ԵՏՄ պայմանագրի հոդված 64-ին՝ փոխադարձ առևտրում ազգային արժույթների կիրառմանը: Այս առումով պետք է ապահովվի արժույթների բացարձակ փոխարկելիություն՝ ԵՏՄ սահմաններում: Վերջինը ենթադրում է կապիտալի և ընթացիկ հաշվի հետ սահմանափակումների, այդ թվում՝ ոչ ֆորմալ արգելքների վերացում: Սա այլ հիմնախնդիրների՝ կապված ազգային արժույթի հանդեպ վստահության մակարդակի և արտաքին առևտրում դրանց դերի բարձրացման հետ կհանգեցնի նաև դոլարայնացման մակարդակի անկման:

Երկրորդ փուլում նպատակահարմար ենք համարում միասնական ֆինանսական կարգավորիչ մարմնի ստեղծմանը զուգահեռ միասնական վճարային միավորի անցման կազմակերպումը, որը կօգտագործվի անկանխիկ գործարքներում: «Եվրասիական արժույթային միավորը»¹¹³ (ԵԱԱՄ) կներկայացվի Եվրասիական փոխարժեքի միասնական մեխանիզմի ներքո: Այն կարող է ստեղծվել էքյուի նմանությամբ՝ արժույթային զամբյուղում ազգային արժույթների հաշվարկման մեջ միության յուրահատկություններով պայմանավորված փոփոխություններով: Հատկանշական է, որ էքյուի ներդրման համար Եվրոպական ընկերակցությանը պահանջվեց հինգ տարի: Այս մեխանիզմի վրա հիմնված մոդելը ներկայացնում ենք հաջորդ գլխում:

Երրորդ փուլում անհրաժեշտ է դրամավարկային հարաբերությունների միասնականացումը զուգակցել ֆինանսական, հարկաբյուջետային և առևտրային քաղաքականությունների համակարգման հետ: Այն կբերի տնտեսական ամբողջական ինտեգրման և մակրոտնտեսական զուգամիտման: Վերջինի բավարար մակարդակը և ազգային տնտեսությունների նմանությունը թույլ կտա ներմուծել միասնական արժույթային միավորը: Միասնական արժույթի

¹¹³ Եզրը հեղինակինն է՝ էքյուի՝ (թարգմ.՝ եվրոպական արժույթային միավոր) նմանությամբ

կազմակերպման մեխանիզմների քննարկումը այս աշխատանքի շրջանակներից դուրս է:

Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման հետագան կախված է միմյանց նկատմամբ վստահության մակարդակից և տնտեսական քաղաքականության շուրջ միջոցառումների համաձայնեցումից: Արժութային և փոխարժեքի քաղաքականության համակարգումը անհրաժեշտ նախապայման է՝ առաջընթաց ապահովելու տնտեսական ինտեգրման հարցում: Անհրաժեշտ է երկարատև լուծումներ գտնել դրամավարկային և տնտեսական քաղաքականության այլ ճյուղերում՝ ներդաշնակեցնելու տարվող գործունեությունը, իսկ միասնական արժույթի հեռանկարին հասնելու համար անհրաժեշտ է անցնել արժութային ինտեգրման բոլոր փուլերը՝ ապահովելով զուգամիտման անհրաժեշտ աստիճանը:

ԳԼՈՒԽ 3. ՀՀ ԴՐԱՄԱՎԱՐԿԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԻՆՏԵԳՐՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

3.1. ՀՀ դրամավարակային քաղաքականության մրցունակությունը եվրասիական տնտեսական ինտեգրման պայմաններում

ԵՏՄ-ին Հայաստանի անդամակցությամբ Հայաստանի համար առաջ են գալիս նոր հնարավորություններ բացահայտելու տնտեսական ներուժը այդ միության մեջ, որը կոչված է ապահովելու ՀՆԱ-ի աճ, կյանքի ավելի բարձր որակ, լայն և պաշտպանված շուկա, ներդրումների աճ արտահանող հատվածներում, տրանսպորտային փակուղու հիմնահարցի լուծում, էներգետիկայի ոլորտում երկարաժամկետ լուծումներ:¹¹⁴ Մյուս կողմից՝ եվրասիական տնտեսական ինտեգրմամբ ապահովվում է ՀՀ ռազմավարական և տնտեսական անվտանգությունը: Այսպես, համաձայն ՀՀ Ազգային անվտանգության ռազմավարության՝ ռազմավարական դաշինքների թուլացումը ազգային անվտանգության սպառնալիք է: Տնտեսական սպառնալիքների թվում է նաև ՀՀ մեկուսացումը տարածաշրջանային ծրագրերից կամ ոչ բավարար ներգրավվածությունը դրանց:¹¹⁵

Հայաստանի մակրոտնտեսական արդյունքները վերջին երկու տարում պայմանավորված են եղել արտաքին շուկերի, հատկապես՝ հիմնական տնտեսական գործընկեր ՌԴ տնտեսության անկման ազդեցությամբ: Այս ազդեցությունը բացի առևտրային հոսքերի կրճատումից ազդեց նաև մասնավոր տրանսֆերտների մակարդակի կրճատման վրա:

¹¹⁴ Армения и Таможенный союз: оценка экономического эффекта интеграции – ЦИИ ЕАБР, 2013, էջ 18

¹¹⁵ Տե՛ս ՀՀ Ազգային անվտանգության ռազմավարություն. Մաս I, 3-րդ կետ, 2007 թ.: <http://www.mfa.am/u_files/file/doctrine/Doctrinarm.pdf>

Այս համատեքստում անհրաժեշտ է ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության այնպիսի լուծումների առաջադրումը առաջացած խնդիրներին, որոնք իրավիճակային են և բխում են օրակարգային հիմնահարցերի տրամաբանությունից: Այս առումով Կենտրոնական բանկի քաղաքականությունը պետք է նախաձեռնողական լինի և արագ արձագանքի մակրոտնտեսական փոփոխություններին: Հատկապես եվրասիական տնտեսական ինտեգրման պայմաններում, երբ ՀՀ ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի և աշխատուժի շուկաները ավելի խորն են ինտեգրվում, մակրոտնտեսական ազդեցությունները փոխանցումային տարբեր մեխանիզմներով ավելի արագ և մեծ ազդեցություն կարող են ունենալ ՀՀ տնտեսության վրա:

Ինչպես արդեն նշել ենք, եվրասիական տնտեսական ինտեգրման շրջանակներում դրամավարկային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացմանը խոչընդոտում են դրամավարկային և արժույթային քաղաքականությանն առնչվող մի շարք հիմնահարցեր, մասնավորապես՝

- տնտեսության դոլարայնացման մակարդակը,
- ՀՀ դրամի հանդեպ վստահության պակասը,
- ՀՀ դրամի անկայունությունը,
- Գների ձևավորման ոչ շուկայական մեթոդների առկայությունը,
- ԿԲ գործիքակազմի պակասը,

Առկա են նաև դրամավարկային քաղաքականության վրա ազդող մի շարք այլ գործոններ՝

- ՀՀ և ԵՏՄ մյուս պետությունների դրամավարկային և մակրոտնտեսական այլ ցուցիչների զուգամիտման ցածր մակարդակը,
- Էներգակիրներ ներմուծող երկրի կարգավիճակը,
- ՀՀ արտահանման կառուցվածքը,
- ՀՀ հիմնական տնտեսական գործընկեր ՌԴ նկատմամբ կիրառվող պատժամիջոցները,

- տնտեսության մասշտաբների տարբերությունը ԵՏՄ անդամ մյուս պետությունների համեմատությամբ,
- ՀՀ տնտեսության բացությունը արտաքին տնտեսական շուկերի առաջ,
- ՀՀ առևտրային հաշվի բացասական հաշվեկշիռը,

Ներկայացված հիմնախնդիրները շատ հաճախ փոխադրկապված են և հանդես են գալիս որպես խնդիրների համախումբ:

Այս համատեքստում հարկ ենք համարում դիտարկել դրամավարկային քաղաքականության փոխանցումային մեխանիզմը: Այն հիմնականում բաղկացած է երեք փուլից: Սկզբում՝ կենտրոնական բանկի պաշտոնական տոկոսադրույքի փոփոխությունը փոխանցվում է շուկայական կարճաժամկետ տոկոսադրույքներին և փոխարժեքին: Այնուհետև ֆինանսական շուկայում գները և փոխարժեքը ազդում են տնային տնտեսությունների և ձեռնարկությունների սպառման, խնայողության և ներդրման վարքի վրա վրա: Ի վերջո՝ համախառն արդյունքի մակարդակը ստիպում է գներին ադապտացվել՝ վերականգնելու հավասարակշռությունը:¹¹⁶

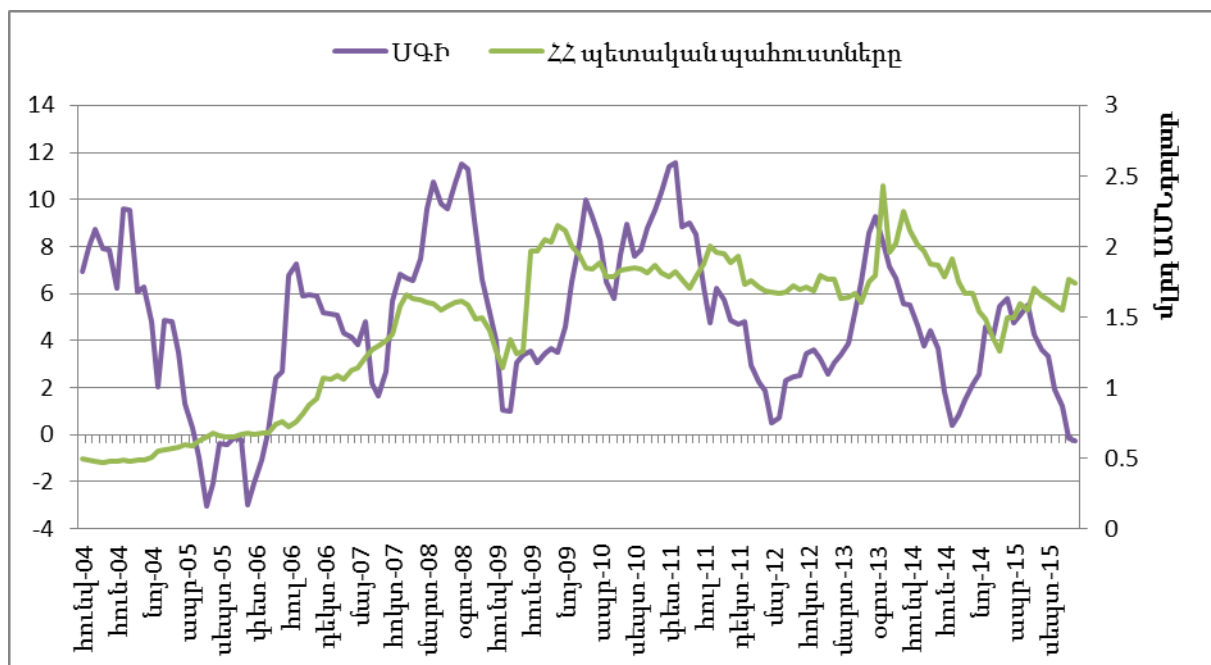
Դրամավարկային խիստ քաղաքականության դեպքում, երբ վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը բարձրանում է և փողի առաջարկը պակասում է, արժույթն արժևորվում է: Այն հանգեցնում է արտահանման անկման, տեղական ապրանքների և ծառայությունների պահանջարկի անկման (որը համեմատաբար ավելի թանկ է դարձել՝ ի տարբերություն ներմուծվող ապրանքների և ծառայությունների) և համախառն պահանջարկի կրճատման: Այն նաև ազդում է գների մակարդակի վրա, քանի որ այս դեպքում ներմուծվող ապրանքների և ծառայությունների գները կրճատվում են, և անուղղակիորեն, քանի որ այն վատթարացնում է տեղական արտադրանքի մրցունակությունը: Ուստի, արժույթի արժևորումը նվազեցնում է տվյալ տնտեսության մրցունակությունը:

¹¹⁶ Angeloni, I., Ehrmann M., Monetary Policy Transmission in the Euro Area: Any Changes after EMU? European Central Bank, Working Paper N240, 2003, p. 15

Ստորև, պայմանավորված ՀՀ-ում առկա հիմնախնդիրների առանձնահատկություններով, կվերլուծենք դրամավարկային քաղաքականության մի շարք գործիքների ազդեցությունը՝

- դրամավարկային քաղաքականության ռեժիմը (monetary policy framework),
- փոխարժեքի քաղաքականությունը (exchange policy),
- վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքի քաղաքականությունը (policy rate),

ՀՀ Կենտրոնական բանկի կողմից իրականացվող դրամավարկային քաղաքականության նպատակը գների կայունության ապահովումն է¹¹⁷: Այս նպատակի համատեքստում ԿԲ-ն վարում է գնաճի թիրախավորման քաղաքականություն:

Գծապատկեր 3.1. Սպառողական գների աճը Հայաստանի Հանրապետությունում 2005-2015 թթ (Աղբյուրը՝ ԱՄՀ)¹¹⁸:

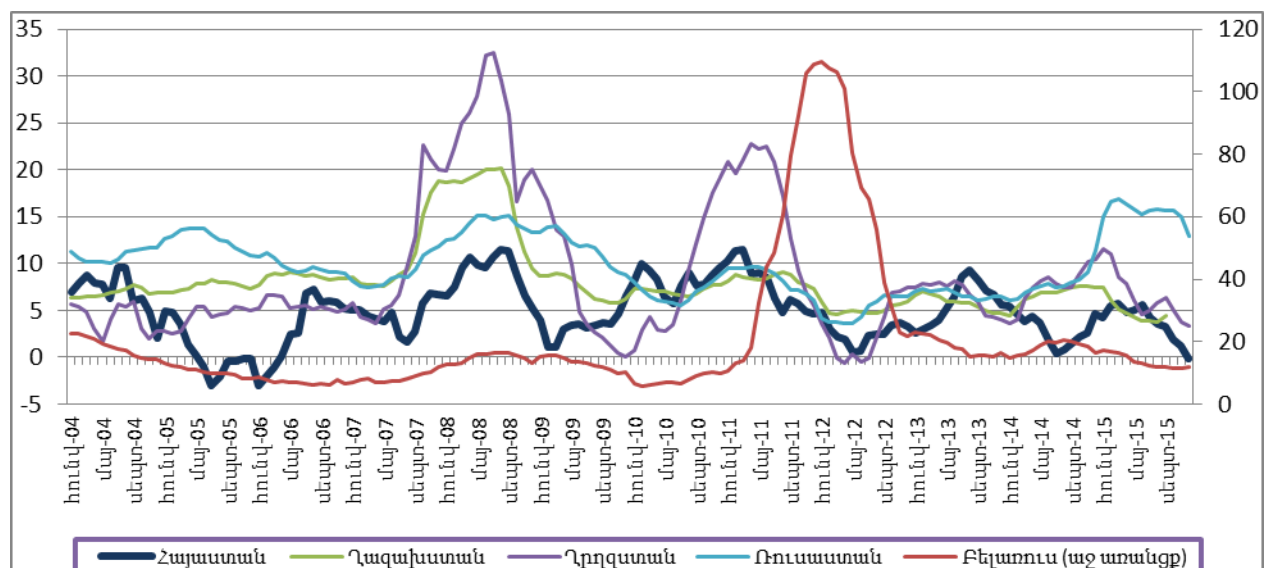
Գնաճի թիրախավորման քաղաքականությունը, որը որդեգրվել է 2006 թ., գների կայունության ապահովման առոժումով վերջին մի քանի տարիներին ընդհանուր առմամբ կատարել է իր առջև դրված հիմնական խնդիրը՝ ապահովել գնաճի պետական բյուջեով սահմանվող 4 ± 1.5 տոկոսային ցուցանիշը

¹¹⁷ ՀՀ օրենքը Կենտրոնական բանկի մասին, Հոդված 4

¹¹⁸ IMF eLibrary Data, International Financial Statistics (IFS): <<http://data.imf.org/?sk=5dabaff2-c5ad-4d27-a175-1253419c02d1&slid=1390030109571>>

(գծապատկեր 3.1): Կայունարար ազդեցությունն առավել ցայտուն է դրսևորվում համեմատելով ԵՏՄ անդամ պետությունների նույն ցուցանիշները (գծապատկեր 3.2): Ընդ որում՝ Հայաստանը գնաճի տարեկան ցուցանիշով (բացի 2010թ-ից) ցուցաբերել է ամենացածր մակարդակը (գծապատկեր 3.3):

Սակայն հարկ է նշել, որ գնաճի թիրախավորման քաղաքականությունն իրագործելիս անհրաժեշտ է ուսումնասիրել դրա ունեցած կողմնակի հետևանքները: Ցածր գնաճը այս քաղաքականության պայմաններում կենտրոնական բանկերի հիմնական նպատակն է: Սակայն միայն այս նպատակի վրա հիմնվելը կարող է բացասաբար ազդել այլ առանցքային փոփոխականների վրա: Ինչպես ընդգծում է ԱՄՀ փորձագետներից Բլանչարդը, որ ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը ցույց տվեց, որ գնաճի մասին նախկին մտածելակերպը սխալ էր. գների կայունությունն ավտոմատ կերպով չի հանգեցնում աշխատատեղերի ստեղծմանը, աղքատության կրճատմանը և տնտեսական աճին¹¹⁹:

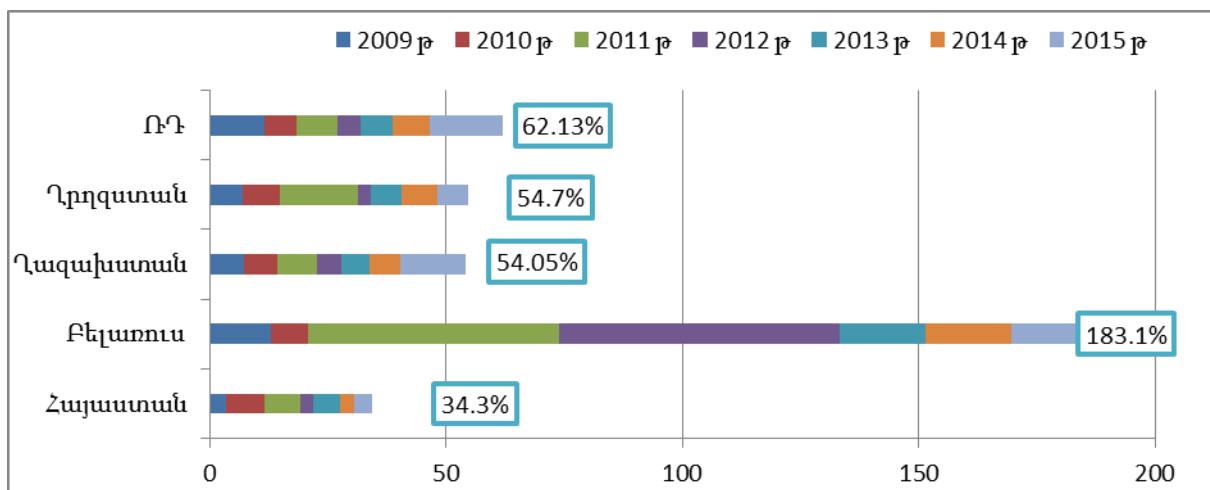

Գծապատկեր 3.2. Սպառողական գների աճը Հայաստանի Հանրապետությունում 2004-2015 թթ.¹²⁰:

¹¹⁹ Blanchard, O., Dell’Ariccia G., and Mauro P., Rethinking Macroeconomic Policy, IMF State Position Note, 2010, pp. 7-8, <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2010/spn1003.pdf>>

¹²⁰ IMF eLibrary Data, International Financial Statistics (IFS): <<http://data.imf.org/?sk=5dabaff2-c5ad-4d27-a175-1253419c02d1&slid=1390030109571>>

Բացի այդ, ինչպես նշել ենք, գնաճը Հայաստանի տնտեսությունում մասամբ պայմանավորված է նաև ոչ դրամավարկային գործոններով: Այսպես, ՀՀ առևտրային հաշվեկշիռն ունի բացասական տեսք, և սրանով պայմանավորված՝ ներմոծումը իր էական ներգործությունն է ունենում գների աճի վրա: Այս առումով կիրառվում է «ներմուծված գնաճ» հասկացությունը: Մյուս կողմից՝ ներմուծման կառուցվածքում որոշ ապրանքախմբեր գտնվում են տարբեր տնտեսական մենաշնորհների կամ գերիշխող դիրք ունեցող ընկերությունների ձեռքում: Այս պարագայում գների աճը պայմանավորվում է նաև սուբյեկտիվ հանգամանքներով (Հավելված 4, գծապատկերներ 4.1, 4.2):

Գծապատկեր 3.3. Սպառողական գների միջին տարեկան աճը նախորդ տարվա համեմատ և կուտակային աճը 2009-2015 թթ:

Ինչպես արդեն նշել ենք, գնաճի թիրախավորումը հիմնականում ուղեկցվում է փոխարժեքի լողացող քաղաքականության հետ:

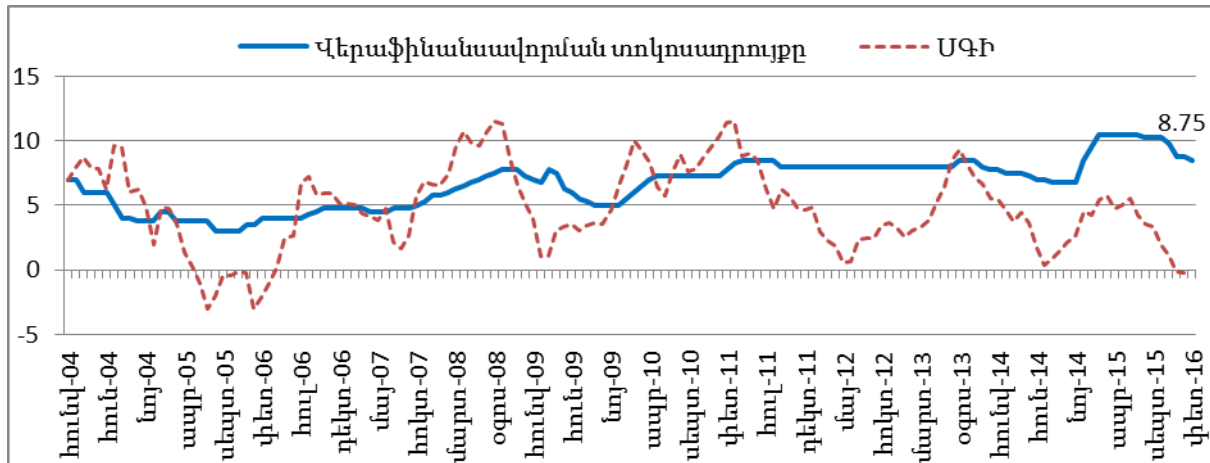
Չնայած ՀՀ-ը ֆորմալ առումով որդեգրել է լողացող փոխարժեքի քաղաքականությունը, այնուամենայնիվ վերջին տարիներին իրականացվել են արժույթային միջամտություններ՝ փորձելով կայունացնել փոխարժեքը: Այս իմաստով հատկանշական է, որ 2013 թ. ԱՄՀ-ի կողմից հրապարակված տվյալների համաձայն՝ Հայաստանը դասակարգվում էր որպես լողացող փոխարժեքային քաղաքականություն ունեցող երկիր, իսկ 2014 թ. Հայաստանը

դասակարգված էր որպես ավելի պակաս ճկուն՝ «մասամբ սահող» (crawl-like) փոխարժեքային քաղաքականություն ունեցող երկիր:

2014 թ-ին ԵՏՄ անդամ պետությունների բոլոր արժույթները ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ արժեզրկվեցին: Սա թերևս պայմանավորված էր տնտեսությունների առևտրում ներմուծման տեսակարար կշռով, ինչպես նաև տնտեսության դոլարայնացման բարձր մակարդակով՝ այդպիսով փորձելով ճնշել գների աճը: ՀՀ դրամը, ի դեպ, ի տարբերություն ԵՏՄ անդամ այլ երկրների, ամենաքիչը արժեզրկվեց ԱՄՆ դոլարի հանդեպ: Այս հանգամանքը Հայաստանին և ԵՏՄ անդամ մյուս պետություններին տրվեց որոշակի կորուստների գնով՝ կապված արժույթային միջամտությունների համար ներգրավված միջոցների աղբյուրների հետ: Այսպես, 2014թ. ընթացքում ՀՀ միջազգային պահուստները կրճատվել են ավելի քան 35%-ով: Ընդ որում անկումային են եղել գրեթե բոլոր ամիսները անկման ուղու վրա են եղել 2014 թ. մեծ մասի դեպքում՝ 2014 թ. հունվարի 2.11 միլիարդ ԱՄՆ դոլարից նվազելով մինչև 1.26 միլիարդ ԱՄՆ դոլար: 2015 թ-ին միջազգային պահուստների վրա ճնշումների նվազումը և դրա համալրումը, ինչպես նաև փոխարժեքի կայունացումը հիմնականում պայմանավորված են եղել ռուսական դրամավարակային քաղաքականությամբ՝ կապված ռուբլու փոխարժեքի կայունացման հետ և 2015 թ մարտին ՀՀ ԿԲ-ի թողարկած եվրոբոնդերի հետ:

Բացի պետական պահուստներով տեղի ունեցած միջամտություններից ԿԲ-ն դիմել է նաև բազմաթիվ այլ գործիքների կիրառման: 2014 թ-ի ավարտին նախ բարձրացվեց լոմբարդային տոկոսադրույքը մինչև 21 տոկոսի մակարդակ: Բացի այդ առաջին անգամ օգտագործվել է դրամավարակային քաղաքականության երրորդ գործիքը (առաջին երկուսը՝ բաց շուկայում գործողություններ, տոկոսադրույքի փոփոխություն) պարտադիր պահուստավորման գործիքը: Այսպես, պարտադիր պահուստավորման դրույքը բարձրացվեց կրկնակի չափով՝ նախկին 12%-ից մինչև 24%: Երբ արժույթային շուկան արդեն կայունացավ 2015 թ-ի սկզբին արդեն ՀՀ ԿԲ-ն արդեն նվազեցրեց այն մինչև 20%, իսկ լոմբարդային գործարքների տոկոսադրույքը՝ 12 տոկոս:

Ինչ վերաբերում է վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքի կիրառմանը, ապա ԿԲ-ն վերջին տարիներին ակտիվորեն օգտագործել է այս գործիքը: Վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը հիմնականում համեմատվում է գնաճի մակարդակի հետ (գծապատկեր 3.5):

Գծապատկեր 3.5. ՀՀ ԿԲ վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը և միջին ամսական գնաճը 2010-2015 թթ.¹²¹

Այսպես, սովորաբար վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքի բարձր մակարդակով կենտրոնական բանկերը փորձում են ճնշել գների աճը՝ օգտագործելով այն՝ որպես կարճաժամկետ հատվածում հակացիկլիկ մեխանիզմ: Սակայն այս մեխանիզմի կիրառումը երկարաժամկետ հատվածում կարող է խաթարել գների իրական պատկերը, ինչպես նաև հանգեցնել բացասական երևույթների: Վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը, ինչը բանկային տոկոսադրույքի խողովակով ներդրումների վրա զգալի ազդեցություն ունի, կարող է հանգեցնել տնտեսական ակտիվության նվազմանը: Բարձր տոկոսադրույքը, ներգրավված վարկային ռեսուրսների արդյունքում, նաև իր ազդեցությունն է ունենում արտադրանքի ինքնարժեքի վրա՝ երկարաժամկետ հատվածում հանգեցնելով սպառողական գների աճի:

Հատկանշական է, որ նույնիսկ գնաճի մակարդակի կանխատեսված մակարդակում լինելու պայմաններում 2014-ին ՀՀ Կենտրոնական բանկի սահմանած տոկոսադրույքը բավական բարձր է եղել: Այսպես, դրամի

¹²¹ Աղբյուրը՝ Համաշխարհային բանկ՝ The World Bank, World DataBank/ World Development Indicators: <<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx>>

արժեզրկման պարագայում, պահպանելու համար գնաճի նախանշված ցուցանիշը, ԿԲ խորհուրդը 2014 թ-ի բարձրացրել է տոկոսադրույքը 3.75%-ով՝ մինչև 10.5 տոկոս: 2015 թ. վերջին արդեն այն կայունացավ 8,75%-ի սահմաններում (գծապատկեր 3.6): 2016 թ. մարտի տվյալներով այն կազմել է 8.25%:

Հարկ ենք համարում նշել, որ փոխարժեքային քաղաքականությունը եվրասիական տնտեսական ինտեգրման պայմաններում կարևորվում է առևտրային հարաբերությունների՝ արտահանման և ներմուծման վրա ունեցած ներգործությամբ: Այսպես, արժևորված դրամի պարագայում ներմուծվող էժան ապրանքները կարող են ներխուժել տնտեսություն և էլ ավելի խորացնել առևտրային հաշվեկշռի թերկշռվածությունը՝ մրցակցության մեջ մտնելով տեղական արտադրանքի հետ:

Արտահանման վրա ազդեցության առումով փոխարժեքի քաղաքականության անհամաչափ փոփոխությունների արդյունքում հայկական դրամը շատ քիչ է արժեզրկվել ԱՄՆ դոլարի հանդեպ, ռուսական ռուբլու զգալի արժեզրկման պայմաններում: Այս հանգամանքում ՀՀ արտահանող ձեռնարկությունների արտադրանքը դոլարային արտահայտությամբ ունի բարձր ինքնարժեք, ինչն ուղղակի անմրցունակ է դարձնում հայկական արտահանումը ՀՀ հիմնական գործընկեր երկիր՝ ՌԴ: Հատկանշական է, որ հայկական դրամի արժեզրկումը դոլարի և եվրոյի հանդեպ ԵՏՄ անդամ երկրների համեմատությամբ ամենափոքրն էր: Այս համատեքստում հարկ է նշել, որ արդեն 2014թ. ՀՀ արտահանումը դեպի ՌԴ կրճատվել է 8 %-ով, իսկ 2015 թ. ևս 8,8 %-ով:

Ընդ որում՝ փոխադարձ առևտրի ծավալները կրճատվել են ԵՏՄ գրեթե բոլոր երկրների հետ՝ մինչդեռ ՀՀ 2015 թ. արտահանման 2.8% աճ է գրանցել (Աղյուսակ 3.2):

Հարկ է նշել, որ 2015 թ. արդեն դրամ-ԱՄՆ դոլար փոխարժեքը հիմնականում կայուն է եղել՝ պայմանավորված Կենտրոնական բանկի միջամտություններով, և ավելի ուշ՝ զուտ արտաթույթի ներհոսքի շնորհիվ:

Վերջինը պայմանավորված էր դեպի նոր շուկաներ արտահանումով, տուրիզմի օգուտներով և ներկրման էական կրճատումով (35.3%):

Աղյուսակ 3.1

ԵՏՄ անդամ պետությունների ապրանքների արտաքին առևտուրը երրորդ երկրների հետ՝
2015 թ. (2014թ. համեմատ, մլն ԱՄՆ դոլար)¹²²

	Արտահանում	Ներմուծում	Սալդո	2014թ-ի համեմատ	
				արտահանում	ներմուծում
ԵՏՄ, այդ թվում՝	374 107,0	205 386,7	168 720,3	67,3	64,7
Հայաստան	1253,4	2218,9	-965,5	102,8	67,5
Բելառուս	15688,6	13105,6	2583,0	78,8	72,0
Ղազախստան	40838,8	19292,7	21546,1	56,5	73,3
Ղրղզստան	1136,7	2063,2	-926,5	91,2	66,8
Ռուսաստան	315189,5	168706,3	146483,2	68,4	63,3

Ինչպես արդեն նշել ենք, ՀՀ-ը, պայմանավորված առևտրում ներմուծման բաժնի մեծությամբ, կրում է գնաճի ազդեցություն: Հարկ է նաև նշել, որ հաշվի առնելով Հայաստանի էներգետիկ ռեսուրսներ ներկրող երկրի կարգավիճակը, առանձին կարևորություն է ներկայացնում հատկապես գազի գինը և դրա ազդեցությունը տնտեսության վրա:

Աղյուսակ 3.2

ԵՏՄ անդամ պետությունների ապրանքների փոխադարձ առևտրի ծավալները 2015թ-ին

	Մլն ԱՄՆ դոլար	2014թ-ի համեմատ	Կշիռը ընդհանուր ԵՏՄ ընդհանուր առևտրի մեջ
ԵՏՄ	45379,8	74,2	100
Հայաստան-Բելառուս	33,3	86,9	0,07
Հայաստան-Ղազախստան	5,6	75,8	0,01
Հայաստան-Ղրղզստան	0,5	108,1	0,00
Հայաստան-Ռուսաստան	1274,2	91,2	2,82

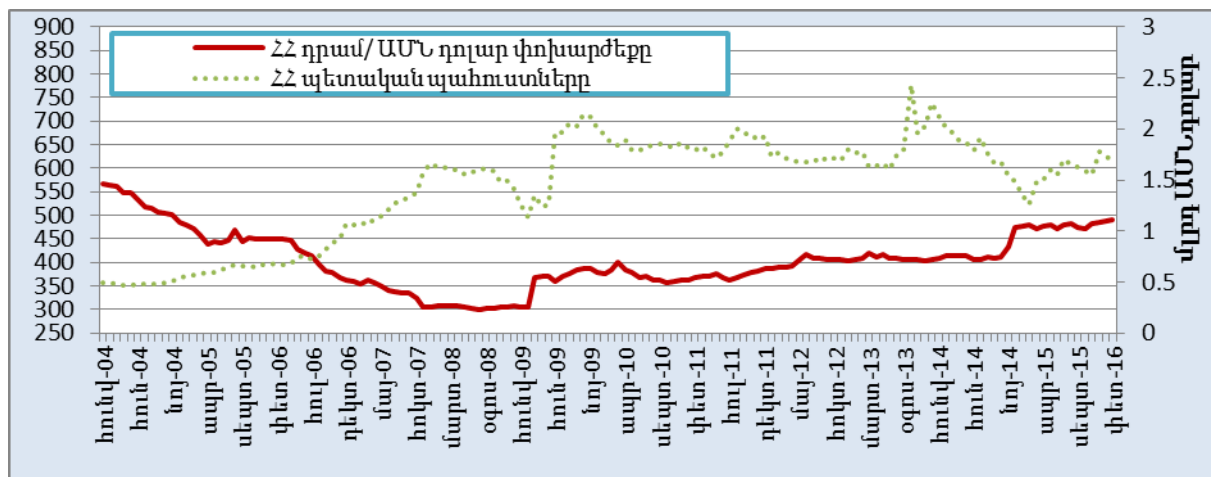
Էներգետիկ ռեսուրսների գնի ազդեցությունը կարող է էական ազդեցություն ունենալ ողջ տնտեսության վրա: Էներգակիրների ցածր գներն անուղղակիորեն ազդում են նաև արդյունաբերական արտադրանքի ինքնարժեքի

¹²² ЕЭК, Об итогах внешней и взаимной торговли товарами государств – членов Евразийского экономического союза, Евразийская экономическая комиссия, 2016

վրա, ինչը կարող է ապահովել այդ արտադրանքի մրցունակությունն արտաքին՝ այդ թվում՝ ԵՏՄ շուկայում:

Այսպես՝ ազգային արժույթի արժևորման դեպքում պակասում է տեղական արտադրանքի արտահանման մրցունակությունը՝ կապված ինքնարժեքի ավելացման հետ: Իսկ արժեզրկման դեպքում հանգեցնում է գնաճային երևույթների, ինչպես նաև արտաքին պարտքն ավելանում է՝ կապված արտարժույթի փոխարժեքի արժևորման հետ:

Ինչպես արդեն նշել ենք, փոխարժեքների տատանումների ֆոնին էներգակիրների գնի վրա մեծապես կարող է ազդել փոխադարձ առևտրում ազգային արժույթների կիրառումը: Այս հիմնախնդրի լուծմանն է նվիրված ԵՏՄ պայմանագրի Հոդվածը 64-ը: Սա իր հերթին կհանգեցնի ազգային արժույթների հանդեպ վստահության ամրապնդմանը, ինչպես նաև դրանց կայունացմանը: Այս առումով բնական գազի գնի ձեռքբերումը ռուսական արժույթով կհանգեցնի ոչ միայն մակրոտնտեսական դրական ներգործության Հայաստանի տնտեսության վրա, այլև կունենա սոցիալ-տնտեսական դրական ազդեցություն:

Գծապատկեր 3.6. ՀՀ դրամի փոխարժեքը ԱՄՆ դոլարի հանդեպ և ՀՀ արտաքին պետական պահուստների մակարդակի շարժը 2004-2015 թթ.¹²³:

¹²³ Կազմվել է՝ ՀԲ և ԱՄՀ վիճակագրական տվյալների հիման վրա: World DataBank/ World Development Indicators: <<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx>> ; International Monetary Fund, IMF eLibrary data, International Financial Statistics: <<http://data.imf.org/?sk=5DABAFF2-C5AD-4D27-A175-1253419C02D1>>

Վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքի գործիքի ազդեցությունը ՀՀ-ում սահմանափակ է՝ պայմանավորված փողի առաջարկի և պահանջարկի վրա ազդելու ունակությամբ: Այսպես, փողի պահանջարկը տնտեսության փողայնացման ցածր աստիճանի (2014 թ.՝ 34,6%՝ M2) պարագայում լրացվում է արտարժույթով: Այս հանգամանքը հանգեցնում է տնտեսության դոլարայնացման ամրապնդմանը:

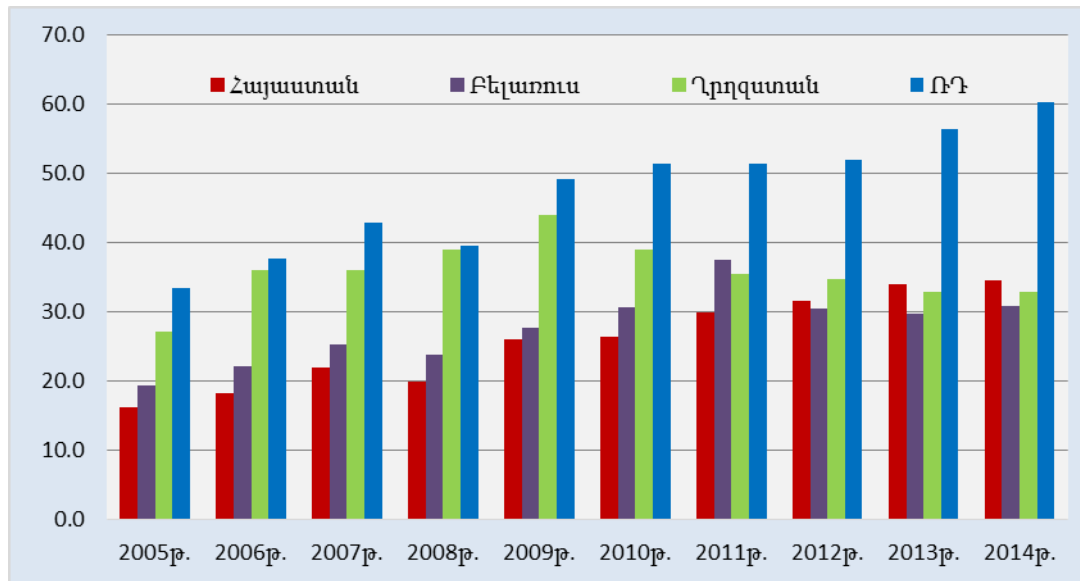
Փոխարժեքի և վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքի միջոցով դրամը արժևորվել է՝ տնտեսության մեջ արտաքին պահուստների հաշվին միջամտություններ կատարելով: Արժևորված դրամի պարագայում, ինչպես արդեն նշել ենք, ընկնում է երկրի արտաքին մրցունակությունը:

Սակայն, մյուս կողմից, դրամի արժեզրկումը հղի է լուրջ սոցիալական հետևանքներով: Ուստի քայլեր պետք է ձեռնարկվեն՝ փորձելով դուրս գալ առաջացած իրավիճակից նվազագույն կորուստներով: Արտահանումը խրախուսելու նպատակով հրամայական է դրամի աստիճանական արժեզրկումը: Սա հնարավոր է արդյունավետորեն իրականացնել հարկաբյուջետային թիրախավորված քաղաքականության իրականացման հետ մեկտեղ:

Այսպես, սոցիալական հատուկ հատկացումներով և կոմպենսացիոն քաղաքականությամբ կարող են մեղմվել արժեզրկման արդյունքում առաջ եկած սոցիալ-տնտեսական հետևանքները:

Քննարկվող հիմնահարցի տեսանկյունից անհրաժեշտ է ուսումնասիրել նաև դրամավարկային մեկ այլ կարևոր փոփոխական՝ տնտեսության փողայնացման մակարդակը: Այս ցուցիչը ՀՀ պարագայում, ինչպես արդեն նշել ենք, գտնվում է ցածր մակարդակում (գծապատկեր 3.7): Վերջին հանգամանքը սահմանափակում է դրամավարկային քաղաքականության տարբեր գործիքների ազդեցությունը տնտեսության վրա: Հայաստանում, ինչպես և ԵՏՄ անդամ մյուս երկրներում փողայնացման ցածր մակարդակը իր հերթին հանգեցնում է տնտեսության դոլարայնացման: Վերջինին նպաստում են նաև ՀՀ դրամի հանդեպ վստահության պակասը՝ կապված գների կայունության և դրամի դիրքի ամրության հետ: Փողայնացման մակարդակը իր կարևոր ազդեցությունն է

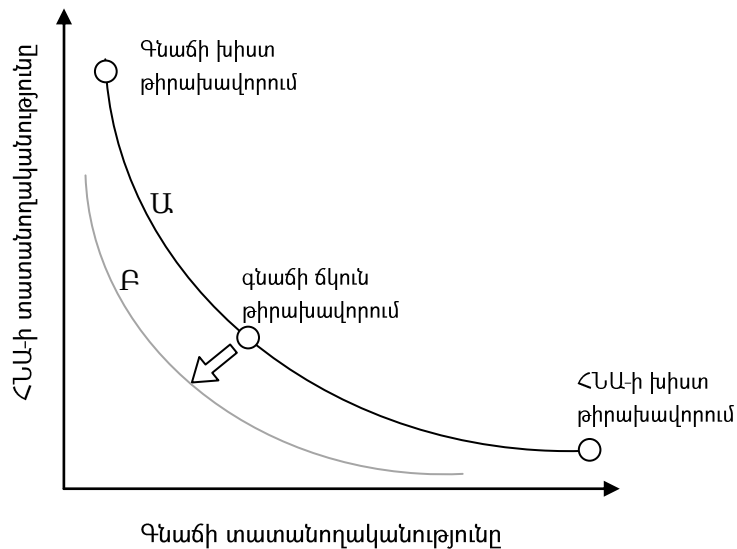
ունենում նաև հարկաբյուջետային քաղաքականության վրա: Այսպես, օրինակ, այս ցուցիչի չափից է կախված ներքին պարտքի հնարավորությունները:

Գծապատկեր 3.7: Փողի ագրեգատների (M2) ծավալը ԵՏՄ անդամ երկրներում (ՀՆԱ-ի նկատմամբ, %)¹²⁴

Բնութագրելու համար ՀՀ ԿԲ վարած դրամավարկային քաղաքականությունը կարող ենք անդրադառնալ աշխատանքում հիշատակված Կորսետիի՝ ներքին և արտաքին կայունությանն ուղղված դրամավարկային մոդելների քննությանը: Կարող ենք նշել, որ ՀՀ ԿԲ-ը տանում է հենց ներքին կայունությանն ուղղված՝ խիստ նպատակադրման քաղաքականություն՝ այդպիսով երկրորդական պլան մղելով արտաքին կայունության գործոնները: Ներքին կայունության նպատակի հետապնդումը ենթադրում է գնաճի խիստ թիրախավորում, և դրամավարկային հիմնական գործիքները ծառայում են այս նպատակին: Այս քաղաքականությունն ինտեգրման պայմաններում, բարեկեցության փոխարեն կարող է հանգեցնել է հակառակ էֆեկտի՝ գների աղավաղված մակարդակ, կապիտալի արտահոսքի դեպի միության անդամ այլ երկիր, պետական պարտքի մեծացման, ընթացիկ հաշվի պակասուրդի և այլն (գծապատկեր 3.8):

¹²⁴ International Monetary Fund, IMF eLibrary data, International Financial Statistics: <<http://data.imf.org/?sk=5DABAFF2-C5AD-4D27-A175-1253419C02D1>>

Գծապատկեր 3.8. Արտաքին և ներքին կայունությունների առաջնահերթությունները¹²⁵

Այսպիսով, դրամավարկային քաղաքականության տարատեսակ գործիքների փոխկապվածությունը և դրանց ազդեցությունը տնտեսության վրա հրամայական է դարձնում այս ուղղությամբ համակարգված և հաջորդական քայլերի իրականացումը¹²⁶: Այս իմաստով առանձին ուշադրության է արժանի հատկապես Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման շրջանակներում դրամավարկային քաղաքականությունների համակարգումը՝ որպես տնտեսական ինտեգրմանը նպաստող գործոն:

Եվրասիական տնտեսական ինտեգրացիոն գործընթացների ճանապարհին անհրաժեշտ է հասկանալ հետագա քայլերի հաջորդականությունը: Սկսված ինստիտուցիոնալ բարեփոխումները հիմք են դրել երկարատև մի գործընթացի, որն իր արդյունքում հանգեցնելու է Եվրասիական տնտեսական տարածքում ավելի խորը ինտեգրացիայի՝ ընդհանուր շուկաների ստեղծումով՝ հիմնված միության անդամների միջև առևտրի ազատականացման վրա: Այս առումով պետք է նշել, որ բացի առևտրային խոչընդոտներից, մաքսատուրքերի վերացումից, Եվրասիական տնտեսական ինտեգրացիան պետք

¹²⁵ Bergo J., Monetary policy, cyclical fluctuations and competitiveness, Central Bank of Norway
<<http://www.bis.org/review/r020910c.pdf>>, p. 6

¹²⁶ Թավադյան Ա., Դրամավարկային քաղաքականությունը տնտեսական անվտանգության տեսանկյունից. «21-րդ ԴԱԲ», թիվ 6 (64), 2015թ.

է հանգեցնի ներդաշնակ դրամավարկային և հարկաբյուջետային քաղաքականությունների ներդրմանը՝ հիմնված ընդհանուր սկզբունքների, կանոնների վրա: Այս առումով ՀՀ քայլեր պետք է ձեռնարկի բարելավելու ներդրումային միջավայրը և ազատականացնելու ներքին շուկան՝ դառնալու բարենպաստ վայր ԵՏՄ խոշոր կապիտալի կենտրոնացման համար:

Հաշվի առնելով Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման պայմաններում դրամավարկային քաղաքականությունների համակարգման ճանապարհին առկա հիմնահարցերի համալիր վերլուծության և առաջարկությունների անհրաժեշտությունը, ինչպես նաև ընթացիկ իրավիճակով պայմանավորված ինտեգրացիոն գործընթացի՝ ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության առջև դրած մարտահրավերների առանձնահատկությունները՝ առաջարկվում է կիրառել «ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության մրցունակություն» եզրույթը: Այն կարելի է սահմանել որպես տնտեսական ինտեգրման պայմաններում ՀՀ տնտեսության և շուկաների ազատականացման որակական նոր փուլի արդյունքում ԿԲ-ի կողմից դրամավարկային քաղաքականության քայլերի այնպիսի հաջորդականություն, որը մի կողմից թույլ կտա ապահովելու ԵՏՄ-ում՝ այլ անդամ երկրների հետ դրամավարկային քաղաքականության համակարգման, այդ համատեքստում՝ արժույթային ինտեգրման սահուն և արդյունավետ ընթացքը, մյուս կողմից՝ թույլ կտա խուսափել ինտեգրումով պայմանավորված հիմնախնդիրներից՝ այս համատեքստում ստանձնելով նախաձեռնողական դիրք: Այս առումով առանցքային դեր ունեն թե վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքի, թե փոխարժեքի, թե գնաճի թիրախավորման քաղաքականությունները:

Այս համատեքստում առանձնացրել ենք ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության մրցունակության բարձրացման ուղղությամբ ԿԲ կողմից իրականացվող դրամավարկային քաղաքականության հետևյալ առաջնահերթությունները Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման շրջանակներում.

1. Ուժեղ դրամի քաղաքականությունը, հենվելով միայն ներքին կայունության՝ գնաճի խիստ թիրախավորման քաղաքականության վրա, իր կողմնակի ազդեցությունն ունեցավ դեպի ԵՏՄ այլ երկրներ, մասնավորապես՝ դեպի առևտրային հիմնական գործընկեր՝ ՌԴ արտահանման կրճատման, բիզնես ակտիվության նվազման, մյուս կողմից՝ արտաքին պահուստների կրճատման վրա: Այս առումով անհրաժեշտ է նվազեցնել ԿԲ արտաքին պահուստներով պայմանավորված բաց շուկայում գործողություններով ճշգրտումները՝ ԱՄՆ դոլարի հանդեպ դրամի փոխարժեքի նկատմամբ՝ թույլ տալով շուկային ձևավորելու հավասարակշռության:

2. Անհրաժեշտ է դրամավարկային քաղաքականության ներքին կայունության նպատակին զուգահեռ հաշվի առնել նաև արտաքին կայունության նպատակը: Մասնավորապես, գնաճի խիստ թիրախավորման քաղաքականությունից անհրաժեշտ է անցում կատարել ճկուն գնաճի քաղաքականության, երբ հաշվի են առնվում երկրի արտաքին կայունության նպատակները ևս: Այս առումով դրամավարկային մրցունակ քաղաքականությունը այնպիսին է, երբ համախառն արդյունքի և գների տատանումները հնարավորինս զսպվում են՝ առանց վնասելու միմյանց՝ ապահովելով ՀՆԱ պոտենցիալի և գնաճի նպատակների իրականացումը (գծապատկեր 3.4-ում՝ Ա կորից անցումը Բ կորին):

3. Վերաֆինանսավորման գործիքի կիրառումը երկարաժամկետ հատվածում կարող է ցածր գնաճի փոխարեն հանգեցնել սպառողական գների աճի՝ պայմանավորված ապրանքի ինքնարժեքի բարձրացմամբ: Այս առումով անհրաժեշտ է վերանայել վերաֆինանսավորման տոկոսադրույքը՝ մոտեցնելով այն գնաճի կանխատեսելի ցուցանիշին:

4. ԵՏՄ համաձայնեցված քաղաքականությունների շրջանակներում ՀՀ-ը, պետք է ակտիվ դեր ստանձնի՝ աստիճանաբար ներդաշնակեցնելու տարվող դրամավարկային քաղաքականությունների սկզբունքները և մեխանիզմները՝ նախատեսելով անդամ պետությունների միջև արժույթային քաղաքականության՝ այդ թվում փոխարժեքի և տոկոսադրույքի քաղաքականության համաձայնեցում:

Վերջինը թույլ կտա նվազեցնել արտաքին տնտեսական շուկերի ազդեցությունը ազգային տնտեսությունների վրա և կմեղմի մակրոտնտեսական ռիսկերը:

5. Որպես փոխարժեքային քաղաքականության առաջնային հիմնախնդիր՝ անհրաժեշտ է ԵՏՄ շրջանակներում բարձրացնել ազգային արժույթների կիրառման ընդլայնման հարցը՝ բարձրացնելու դրանց հանդեպ վստահությունը, հուսալիությունը, մյուս կողմից՝ նպաստելու տնտեսության դոլարայնացման մակարդակի նվազմանը: Բացի այդ, Հայաստանի համար հնարավորություն կստեղծվի զգալիորեն ավելի էժան ձեռք բերելու Ռուսաստանից ներկրվող գազը, ինչը սոցիալ-տնտեսական զգալի դրական հետևանքներ կունենա Հայաստանի վրա:
6. Համաձայնեցված արժույթային քաղաքականությունը, անշուշտ, կհանգեցնի ինտեգրման շրջանակներում անհամաչափության մեղմման, գների և փոխարժեքների զուգամիտման առումներով անդամ պետությունների կողմից վարվող դրամավարկային քաղաքականության արդյունավետության բարձրացմանը: Միջնաժամկետ հատվածում կարելի է դիտարկել արժույթային զամբյուղի կիրառումը անկանխիկ գործարքներում: Դրա արդյունավետությամբ և փոխադարձ կոնվերգենցիայի մակարդակի աճով պայմանավորված՝ հետագայում կարելի է դիտարկել նաև միասնական արժույթի ներմուծման հարցը:
7. Ռազմավարական իմաստով կարևորագույն նշանակություն ունի հատկապես Ֆինանսական շուկաների ինտեգրմանը նվիրված 70-րդ հոդվածը, որը նախատեսում է կենտրոնական բանկերի սերտ համագործակցություն և Ֆինանսական վերահսկման մեխանիզմի ներմուծում: Ֆինանսական շուկաների ինտեգրումը դրական ազդեցություն կունենա բիզնես միջավայրի բարելավման և կապիտալի շարժունակության բարձրացման առումով: Այս առումով անհրաժեշտ է ազատականացնել ՀՀ ֆինանսական շուկան՝ ապահովելու առկա հնարավորությունների իրացումը: Ֆինանսական շուկաների ազատականացումը ենթադրում է ոչ միայն ֆորմալ սահմանափակումների վերացումը, այլև մի շարք բարեփոխումների իրականացում (տե՛ս՝ Գլուխ 2): Ֆինանսական քաղաքականությունների համակարգումը կհանգեցնի ներդրումային միջավայրի

բարելավմանը՝ արդյունքում հանգեցնելով կապիտալի ներհոսքին, միևնույն ժամանակ կանխելով կապիտալի արտահոսքը:

3.2. Եվրասիական տարածաշրջանային միասնական հաշվարկային միավորի մոդելը

Ինչպես արդեն նշել ենք, դրամավարկային ինտեգրման շրջանակներում միջնաժամկետ հեռանկարում կարելի է դիտարկել արժույթային միասնական միավորի ներմուծումը՝ փոխարժեքի կարգավորման մեխանիզմով: Այսպես կարող ենք կառուցել տարածաշրջանային հաշվարկային միավորի մոդել՝ եվրասիական արժույթային համակարգի պոտենցիալ խարսխված արժույթով՝ միջպետական և մասնավոր ոլորտներում անկանխիկ կիրառության համար:

Որպես այդպիսի մոդելի հիմք վերցրել ենք Եվրոպական փոխարժեքի մեխանիզմի (ERM) շրանակներում էքյուի մեխանիզմը, ինչն ազգային արժույթների զամբյուղ է: Որոշակի միջակայքում տատանումների հնարավորության դեպքում այն իրենից ներկայացնում է փոխարժեքի սահող խարսխի ռեժիմ: Երբ դրույքներն մոտ են նախանշված միջակայքերին, ապա կենտրոնական բանկը պետք է միջամտի՝ բաց շուկայում գործողություններով: Էքյուի մեխանիզմը հիմնականում գործում էր 2.5 տոկոս տատանումների միջակայքով (Իսպանիայի և Իտալիայի համար՝ $\pm 6\%$):

Ազգային արժույթների փոխարժեքների հաշվարկներում կիրառվել է մինչև 1999 թ. կիրառվող էքյուի հաշվարկման բանաձևը (փոխարժեքների հաշվարկվել են կիրառվել է Հատուկ փոխառության իրավունքը (ՀՓԻ, SDR)¹²⁷.

$$S_i = ECU(0) \times (W_i) \times FX_i(0)$$

Որտեղ՝

S_i – i արժույթի արժեքն է ԵԱԱՄ-ում,

W_i – i արժույթի կշիռն է՝ պայմանավորված մակրոտնտեսական գործոններով,

¹²⁷ Edison H.J., Is the ECU an optimal currency basket? International Finance Discussion Papers, Number 282, 1986, p. 5

$FX_i(0)$ – ազգային արժույթի փոխարժեքն է արտարժույթի հանդեպ,

$ESU(0)$ – ՀՓԻ/ԵԱԱՄ փոխարժեքն է արժույթային միավորին անցման ժամանակ:

Այսպիսով, ԵԱԱՄ-ի՝ ՀՓԻ-ով արտահայտված արժեքը տրված t ժամանակահատվածում, ըստ էության, մասնակից արժույթների արժեքների գումարն է, որ փոխակերպվում է ՀՓԻ-ի՝

$$ESU(t) = \sum S_i \times \frac{1}{FX_i}$$

Մոդելի կառուցման համար առաջին քայլով անհրաժեշտ է որոշել յուրաքանչյուր արժույթի կշիռը զամբյուղում: Այնուհետև այս կշիռներին անհրաժեշտ է տալ իրական քանակական արտահայտություն՝ օգտագործելով ընթացիկ փոխարժեքը ՀՓԻ-ի նկատմամբ: Ազգային արժույթների տեսակարար կշիռները պետք է արտացոլեն երկրի տնտեսական նշանակությունը միության մեջ:

Աղյուսակ 3.3

Ազգային արժույթների համախառն կշիռը ԵՏՄ ՀՆԱ-ում և արտաքին առևտրում

	ՀՆԱ (անվանական, 2014թ., մլրդ. \$)	Տեսակարար կշիռը (%)	Արտահանու- մը	Տեսակարար կշիռը (%)	Միջինացված տեսակարար կշիռը (%)
Բելառուս	76.14	3.502864	43.56	6.281907	4.892385
Ղազախստան	217.87	10.02323	85.23	12.29125	11.15724
Ղրղզստան	7.40	0.340441	2.73	0.393701	0.367071
Հայաստան	11.64	0.535505	3.32	0.478786	0.507146
Ռուսաստան	1860.60	85.59796	558.58	80.55435	83.07616
Ընդամենը	2173.65	100	693.42	100	100

Աղյուսակ 3.4

ՀՓԻ անվանական փոխարժեքը՝ ԵՏՄ անդամ պետությունների ազգային արժույթների նկատմամբ (2015 թ-ի դեկտեմբերի միջին ցուցանիշը)

	Բելառ. ռուբլի	Տենգե	սոմ	դրամ	ռուբլի
1 ՀՓԻ	25731.62	471.1621	105.1759	678.6928554	100.9957

ՀՓԻ անվանական փոխարժեքը	0.0000389	0.0021224	0.0095079	0.0014734	0.0099014
--------------------------------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Պարզելու համար արժույթային զամբյուղում ԵՏՄ արժույթների տեսակարար կշիռը՝ որպես հաշվարկման հիմք կիրառվել է ԵՏՄ ՀՆԱ-ում և արտահանման մեջ անդամ երկրների տեսակարար կշռի համախառն ցուցիչը (Աղյուսակ 3.3):

Աղյուսակ 3.5

ԵՏՄ ազգային արժույթների կշիռները (W_i) և արժեքները (S_i) ԵԱԱՄ զամբյուղում¹²⁸

	Արժույթի համախառն կշիռը զամբյուղում (%)	Արժույթի փոխարժեքը ՀՓԻ-ի նկատմամբ	Զամբյուղի կշիռը արտահայտված ՀՓԻ-ով	Ազգային արժույթների փոխարժեքները ԵԱԱՄ-ի նկատմամբ
Բել. ռուբլի	4.89239	25731.620	0.00019	30248.33
Տենգե	11.15724	471.162	0.02368	553.87
Սոմ	0.36707	105.176	0.00349	123.64
Դրամ	0.50715	678.693	0.00075	797.82
Ռուս. ռուբլի	83.07616	100.996	0.82257	118.72
ՀՓԻ փոխարժեքը ԵԱԱՄ-ի նկատմամբ	-	-	0.85068	-

Անհրաժեշտ է որոշել նաև արժույթային զամբյուղում ազգային արժույթների տատանումների սահմանները:

Աղյուսակը 3.6

2011թ. օգոստոս-2014թ. օգոստոս ժամանակահատվածի ԵՏՄ արժույթների միջին ամսական անվանական փոխարժեքների տատանումները ԱՄՆ դոլարի և ՀՓԻ-ի նկատմամբ:

	բել. ռուբլի	տենգե	սոմ	դրամ	ռուս. ռուբլի
ՀՓԻ առավ.	15836.70	284.85	84.21	640.94	56.08
ՀՓԻ նվազ.	12423.70	223.61	70.13	592.26	45.05
Տատանումը	±13.74	±13.69	±10.04	±4.11	±12.24
Դոլարի հետ, առավ	10430.00	184.08	54.48	418.58	36.93
Դոլարի հետ, նվազ	8020.00	147.69	45.60	379.59	28.95
Տատանումը	±15.02	±12.32	±9.74	±5.14	±13.78
Միջին տատանումը	±14.38	±13.01	±9.89	±4.62	±13.01

¹²⁸ Աղյուսակը կազմվել է հեղինակի կողմից՝ հիմնվելով ԵՏՄ ՀՆԱ-ում և արտահանման մեջ անդամ երկրների տեսակարար կշիռը:

Այդ նպատակով հաշվարկվել է 2011 թ. օգոստոսից 2014 թ. օգոստոս ընկած ժամանակահատվածում փոխարժեքների միջին ամսական տատանումները՝ ՀՓԻ-ի և ԱՄՆ դոլարի նկատմամբ և առաջարկվել է ազգային արժույթների փոխարժեքների հետևյալ սահմանների կիրառումը՝ ՀՀ դրամի և Ղրղզստանի սոմի համար $\pm 10\%$, ղազախական տենգեի, բելառուսական ռուբլու և ռուսական ռուբլու համար՝ $\pm 15\%$ ինտերվալները:

Այսպիսով, մոդելի արդյունքներն ամփոփված են Աղյուսակ 1-ում, որտեղ ներկայացված են 1 ԵԱԱՄ-ի փոխարժեքն ազգային արժույթների նկատմամբ:

Ներկայացված մոդելն ունի որոշ սահմանափակումներ.

1. Մոդելում շեղումը կրճատելու համար ընտրվել է 2011 թ. օգոստոսից մինչև 2014 թ. օգոստոս ընկած հատվածը՝ չներառելով արտաքին շուկով պայմանավորված արժութային տատանումները, որոնք ծայր առան 2014 թ. կեսերից:
2. Որպես արժութային հարաբերական կշռի հաշվարկման գործոն՝ կիրառվել է ընդհանուր ՀՆԱ-ում և ընդհանուր առևտրում երկրի տնտեսության տեսակարար կշռի ցուցանիշը: Հետագա հաշվարկներում կարելի է հաշվի առնել այլ մակրոտնտեսական գործոններ ևս:
3. Հաշվարկային միավորի փոխարժեքի համար ընտրվել է ՀՓԻ-ն, որն առավել ներկայացուցչական արժութային միավոր է: Հետագա հաշվարկներում կարելի է օգտագործել նաև այլ՝ ոչ տատանողական արժույթներ: Պայմանավորված եվրոյի և դոլարի վերջին տասնամյակի տատանումների հետ՝ գտնում ենք, որ այս արժույթները նպատակահարմար չեն հաշվարկների հիմք լինելու համար:

Հարկ է ընդգծել, որ փոխադարձ տատանումների զսպումը նախանշված սահմաններում կպահանջի ազգային դրամավարկային իշխանությունների ակտիվ շուկայական միջամտություններ՝ միջազգային պահուստների կիրառմամբ: Այս առումով հրամայական է ԵՏՄ երկներում 2014 թ. զգալի կրճատումից հետո համալրել արտաքին պահուստների մակարդակը:

Եվրասիական արժույթային միավորը կարող է շրջանառվել էքյուի նմանությամբ՝ պաշտոնական և մասնավոր անկանխիկ գործարքներում կիրառվելով որպես հաշվարկային միավոր: Հաշվարկային միասնական միավորի ներդրումից առաջ, սակայն, կարևոր է իրագործել մի խումբ հիմնարար բարեփոխումներ: Այսպես, անհրաժեշտ է բարձրացնել ազգային արժույթների կշիռը և վստահությունը դրանց հանդեպ՝ մեծացնելով դրանց կիրառումը փոխադարձ հաշվարկներում, միջնաժամկետ հատվածում ամբողջությամբ հրաժարվելով արտարժույթով գործարքներից և անցում կատարելով ազգային արժույթների: Այդ նպատակով դեռևս պետք է ապահովվի արժույթային քաղաքականությունների կարգավորման և վերահսկման մարմինների համագործակցությունը, ԵՏՄ պայմնագրային բազայի ամրապնդումը և ընդլայնումը, ինչպես նաև արժույթային քաղաքականությանը վերաբերող օրենսդրությունների ներդաշնակեցումը:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Համաշխարհային զարգացումների արդի փուլում տնտեսական գործոնները առանցքային դեր են խաղում պետությունների կողմից ազգային շահի իրացման համար, որով պայմանավորված ինտեգրումը համաշխարհային տնտեսական հարաբերություններում ավելի է խորանում: Եվրասիական տարածաշրջանը՝ որպես մակրոաշխարհի մի բաղադրատարր, այսօր հայտ է ներկայացնում դառնալու համաշխարհային տնտեսության առանձին բևեռ: Այս գործընթացը նպատակ ունի մի կողմից՝ տարածաշրջանային ինտեգրման մակարդակում ռեսուրսների արդյունավետ տեղաբաշխման, երկրների մրցակցային առավելությունների բյուրեղացման, տարածաշրջաններում համաչափության հաստատման, մյուս կողմից՝ համաշխարհային մակարդակում՝ տարբեր տարածաշրջանների հետ Եվրասիական տարածաշրջանի մրցակցության աճի: Հայաստանն այս գործընթացի մաս է կազմում և պետք է օտգագործի ինտեգրման հնարավորությունները՝ տնտեսական զարգացման ներուժի իրացման տեսանկյունից:

✓ Ուսումնասիրելով միջազգային տնտեսական ինտեգրման մակրոտնտեսական ազդեցությունները, ինչպես նաև դրամավարկային քաղաքականությունների համակարգման առկա փորձը՝ կարելի է եզրակացնել, որ տնտեսական քաղաքականության՝ մասնավորապես դրամավարկային գործիքների ճիշտ, արդյունավետ, թիրախային և համաձայնեցված կիրառման դեպքում ինտեգրացիայի օգուտները երկրների համար կարող են ընդլայնվել:

✓ Գնահատվել են ԵՏՄ անդամ երկրների դրամավարկային քաղաքականությունների առանձնահատկությունները և մարտահրավերները՝ ուսումնասիրելով ԵՏՄ մաս կազմող երկրների դրամավարկային քաղաքականության առանձնահատկությունները: Այդ համատեքստում ուսումնասիրվել և գնահատվել են դրամավարկային քաղաքականության

հոչակած ռեժիմների, նպատակների և գրանցած արդյունքների, ինչպես նաև դրամավարկային քաղաքականությունների արդյունավետության առկա խնդիրները՝ կապված ֆինանսական բացության, գնաճի զսպման քաղաքականության, փոխարժեքի քաղաքականության, կենտրոնական բանկերի անկախության, հոչակած սկզբունքների պահպանման, ինչպես նաև ազգային արժույթների հանդեպ վստահության պակասի հետ:

✓ Զուգադրելով ԵՏՄ անդամ երկրների դրամավարկային ռեժիմների և փոխարժեքի քաղաքականությունների գրանցած արդյունքները դրամավարկային քաղաքականության և դրա վրա ազդող մի շարք այլ մակրոտնտեսական ցուցիչների հետ՝ գնահատվել է ԵՏՄ անդամ երկրների դրամավարկային քաղաքականությունների իրական զուգամիտումը: Գնահատման արդյունքում կարող ենք փաստել, որ ԵՏՄ-ում դրամավարկային քաղաքականությունների զուգամիտման առկա աստիճանը առայժմ խոչընդոտում է ԵՏՄ-ում արժույթային խորը ինտեգրմանը:

✓ Ոսումնասիրելով ԵՄ գրանցած փորձը դրամավարկային քաղաքականությունների համակարգման առումով և դիտարկելով դրա հնարավոր կիրառումը ԵՏՄ համար՝ կարելի է եզրակացնել, որ Եվրոպական ինտեգրացիայի անցած փորձը կարևոր հետևություններ կարող է տալ թե՛ հնարավոր լուծումների ադապտացիայի, թե՛ գրանցված անհաջողություններից խուսափելու առումով: Ավելի խորը ինտեգրման շրջանակներում անհրաժեշտ է հաշվի առնել մակրոտնտեսական այլ ոլորտների ներդաշնակեցումը և մոտարկումը: Անդամ երկրների տնտեսությունների իրական կոնվերգենցիայի աճի դեպքում միայն հնարավոր կլինի քայլեր ձեռնարկել միասնական արժույթի անցման համար: Վերջինը միջնաժամկետ հատվածում անհրատեսական է:

✓ Որպես դրամավարկային քաղաքականությունների համակարգմանն ուղղված քայլ՝ առաջին հերթին անհրաժեշտ է դիտարկել ԵՏՄ պայմանագրային բազայի ամրապնդումը և կիրառումը՝ մասնավորապես արժույթային և փոխարժեքի քաղաքականությունների համաձայնեցման, ազգային արժույթների փոխարկելիության և փոխադարձ գործարքներում դրանց կիրառման՝ ԵՏՄ

պայմանագրում և իրավական այլ ակտերում տեղ գտած դրույթները և սկզբունքները:

✓ ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության վերլուծության շրջանակներում գնահատվել է նաև ՀՀ դրամավարկային քաղաքականության մրցունակությունը եվրասիական տնտեսական ինտեգրման շրջանակներում և քննարկվել է ինտեգրումով պայմանավորված դրամավարկային գործիքների արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված գործողությունների ամբողջությունը:

✓ Հաշվի առնելով ԵՏՄ անդամ երկրների արտաքին առևտրի հումքահանքային կառուցվածքը, ինչպես նաև ԵՏՄ-ում՝ ռուսական շուկայի գերիշխող դիրքը՝ արտաքին անցանկալի զարգացումների տարբեր խողովակներով իրենց բացասական ազդեցությունն են ունենում ԵՏՄ երկրների տնտեսության զարգացման վրա: ՀՀ կողմից իրականացրած դրամավարկային քաղաքականությունը դիտարկելով այս համատեքստում՝ կարող ենք եզրակացնել, որ ուժեղ դրամի քաղաքականությունն իր բացասական հետևանքներն է ունեցել արտաքին պահուստների կրճատման վրա: Արտաքին մակրոտնտեսական զարգացումների արդյունքում ԵՏՄ շրջանակներում առևտրային հոսքերը նվազել են՝ պայմանավորված արժույթային և դրամավարկային քաղաքականության տարբեր մոտեցումներով: Այս առումով ավելի օրակարգային է դառնում դրամավարկային քաղաքականությունների համակարգումը և դրամավարկային իշխանությունների փոխհամաձայնեցված գործունեությունը՝ ապագա մակրոտնտեսական շուկերին դիմագրավելու միասնական մեխանիզմների և գործիքների կիրառման նպատակով:

Վերոնշյալ եզրակացությունների հիման վրա մշակվել են հետևյալ *առաջարկությունները՝*

1. Առաջարկվում է ԵՏՄ շրջանակներում դրամավարկային քաղաքականությունների ներդաշնակեցումը զուգադրել հարկաբյուջետային և առևտրային քաղաքականությունների համակարգման հետ: Անհրաժեշտ է քայլերը ձեռնարկել, մասնավորապես մակրոտնտեսական ցուցանիշների

չափանիշների կիրառման առումով վերահսկման համակարգի ներդրման ուղղությամբ՝ Եվրոպական ՏԱՄ-ի՝ «Գերպակասուրդի ընթացակարգի» և «Մակրոտնտեսական անհավասարակշռության ընթացակարգի» օրինակներով:

2. Առաջարկվում է քայլեր ձեռնարկել ազատականացնելու ԵՏՄ անդամ երկրների ֆինանսական շուկաները և առկա արժույթային սահմանափակումները: Այս նպատակով անհրաժեշտ է ամրապնդել ԵՏՄ շրջանակներում կենտրոնական (ազգային) բանկերի միջև գործակցությունը՝ փոխադարձ համաձայնագրերով հասնելու ֆինանսական շուկաների ազատականացմանը: Այս քայլով ԵՏՄ-ում դրամավարկային ինտեգրացիայի իրականացման արդյունավետությունը կաճի, այդ համատեքստում կարագանա ֆինանսական շուկաների ինտեգրումը, ինչը կարագացնի արժույթային ինտեգրացիայի կազմակերպումը:

3. Առաջարկվում է Հայաստանի և ԵՏՄ անդամ այլ երկրների տնտեսությունները խթանելու նպատակով ԵՏՄ շրջանակներում դրամավարկային քաղաքականության համակարգման ոլորտում կոնկրետ քայլեր ձեռնարկել՝ հիմնվելով ԵՏՄ պայմանագրային բազայի վրա: Մասնավորապես, արժույթային ներդաշնակեցման նպատակով անհրաժեշտ է բարձրացնել ազգային արժույթների օգտագործումը փոխադարձ հաշվարկներում՝ հիմնվելով ԵՏՄ մասին պայմանագրի, մասնավորապես՝ Հոդված 64-ի և պայմանագրի Հավելված 15-ի վրա: Պայմանավորված Հայաստանի՝ էներգակիրներ ներկրող երկրի կարգավիճակով՝ այս քայլը ՀՀ տնտեսության համար էական սոցիալ-տնտեսական դրական հետևանքներ կունենա՝ հաշվի առնելով էներգետիկ ռեսուրսների, հատկապես՝ բնական գազի գնման գործարքներում ՌԴ ռուբլու կիրառման օգուտները:

4. Առաջարկվում է ԵՏՄ շրջանակներում փոխադարձ հաշվարկներում աստիճանաբար ամբողջությամբ անցում կատարելու ազգային արժույթների կիրառմանը փոխադարձ գործարքներում: Դա, որպես կողմնակի հետևանք, կհանգեցնի դոլարայնացման աստիճանի կրճատմանը ԵՏՄ անդամ բոլոր երկրներում, և զուգահեռաբար կամրացնի ազգային արժույթի դիրքերը՝

բարձրացնելով դրա հուսալիությունը: Արժույթների փոխադարձ փոխարկելիությունը և գործարքներում ազգային արժույթների կիրառումը հիմք կնախապատրաստի՝ արժութային ինտեգրման հաջորդի փուլի՝ առաջարկված արժութային զամբյուղի ներդրման համար:

5. Որպես դրամավարկային քաղաքականության ինտեգրման հաջորդ փուլ՝ առաջարկվում է արժութային զամբյուղով հաշվարկային միավորի կիրառումը փոխադարձ անկանխիկ գործարքներում՝ որպես միասնական արժույթի և անկախ դրամավարկային քաղաքականությունների մոտեցումների լավագույն այլընտրանք: Այս համատեքստում առաջարկվել է «Եվրասիական արժութային միավորի» մոդելը: Վերջինը հանդես է գալիս՝ որպես դրամավարկային և արժութային քաղաքականության արդյունավետության և կանխատեսելիության բարձրացման, մյուս կողմից՝ ապադոլարայնացման և ազգային արժույթների ամրապնդման նպատակահարմար գործիք: Այս առումով մեծապես կարող է օգտակար լինել Եվրոպական արժութային միավորի՝ էքյուի փորձը: Այս դեպքում առաջարկվել է «Եվրասիական արժութային միավորի» փոխարժեքի հաշվարկման համար հիմք ընդունել ՀՓԻ-ը, իսկ ազգային արժույթների կշիռները հաշվարկել ԵՏՄ համախառն ՀՆԱ-ում և համախառն արտաքին առևտրում անդամ երկրների տնտեսությունների տեսակարար կշռով:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Գալոյան Դ., Մարկոսյան Ա., Տնտեսական ինտեգրման տարածաշրջանային ասպեկտները, 294 էջ, Երևան, 2014 թ.
2. Եվրասիական տնտեսական միության մասին պայմանագիր.
<http://mineconomy.am/uploads/EAEU_Paymanagir_hayeren.pdf>
3. Թադևոսյան Զ., Գալոյան Դ., Մարկոսյան Ա., Միջազգային տնտեսական ինտեգրացիա, 180 էջ, Երևան, 2006 թ.
4. Թադևոսյան Զ., Գալոյան Դ., Միջազգային տնտեսագիտություն. տեսություն և քաղաքականություն: Ուսումնական ձեռնարկ, 218 էջ, Երևան, 2015 թ.
5. Թավադյան Ա., Դրամավարկային քաղաքականությունը տնտեսական անվտանգության տեսանկյունից. «21-րդ ԴԱՐ», թիվ 6 (64), 2015 թ.
6. Թավադյան Ա., Ինտեգրացիոն գործընթացների իրական հնարավորությունները. «21-րդ ԴԱՐ», թիվ 5 (57), 2014 թ.
7. Թորոսյան, Թ. Շ., Միջազգային տնտեսագիտություն, 3րդ հր: 205 էջ, Տնտեսագետ, Երևան, 2009 թ.
8. Մարգարյան Ա., Սոլոդովնիկով Ա., Գալոյան Դ., Եվրասիական տնտեսական միության անդամ երկրների տնտեսությունների մրցունակության համեմատականը, Հայաստան. Ֆինանսներ և էկոնոմիկա ամսագիր. N 9-10 (171-172), 2014 թ.
9. Մելքումյան Մ. և ուրիշներ, ՀՀ տնտեսության ոլորտային զարգացման և հարկաբյուջետային քաղաքականության հիմնախնդիրները Մաքսային միության անդամակցության պայմաններում, Տնտեսագետ, Երևան, 2015 թ.
10. Հայաստանի տնտեսական զեկույց 2014: Եվրասիական ինտեգրացիան և Հայաստանի առևտուրը, ՏՀՀԿ, Երևան, 2014 թ.
11. ՀՀ Ազգային անվտանգության ռազմավարություն, 2007 թ.:
<http://www.mfa.am/u_files/file/doctrine/Doctrinarm.pdf>
12. ՀՀ օրենքը Կենտրոնական բանկի մասին
<https://www.cba.am/AM/lalaws/Kentronakan_banki_masin.pdf>
13. Նազարյան Գ., Հախվերդյան Դ., Հայաստանի համեմատական առավելությունները ԵՏՄ երկրների առևտրային հոսքերի համադրության մեջ, 21-րդ ԴԱՐ, №3 (61), էջ 67-86, 2015
14. Օրդուխանյան Վ., Փողի շուկան: Բանկային համակարգը և դրամավարկային քաղաքականությունը (դասախոսություններ), 80 էջ, Երևան, Տնտեսագետ, 2004թ.
15. Авдокушин Е. Ф., Международные экономические отношения: Учебник.- Юристь, М., 1999
16. Армения и Таможенный союз: Оценка экономического эффекта интеграции – ЦИИ ЕАБР, 2013
17. Афонцев С.А. Интеграционные дилеммы Единого экономического пространства, Вестник МГИМО, № 6, с. 117-121. 2012

18. Винокуров Е.Ю., Либман А. М, Евразийская континентальная интеграция – Санкт-Петербург, 2012
19. Винокуров Е.Ю., Кулик С.А., Спартак А.Н., Чернышев С.В., Юргенс И.Ю. Конфликт двух интеграций. Москва, 2015
20. Дарбинян А.Р, Некоторые проблемные методологические аспекты Евразийской экономической интеграции, Проблемы современной экономики, issue 3 (55), 2015
21. Глазьев Ю.С., На верном пути интеграции, Евразийская интеграция. № 8, с. 52-70, 2010
22. ЕЭК, Евразийская Экономическая Интеграция: Цифры и Факты; 2015, <http://www.eurasiancommission.org/ru/Documents/EEC_dig_facts1.pdf>
23. ЕЭК, Об итогах внешней и взаимной торговли товарами государств – членов Евразийского экономического союза, Евразийская экономическая комиссия, 2016
24. Зуев, В. Н., Методология классификации и оценки форм региональной интеграции, Евразийская Экономическая Интеграция, 3 (24), 2014
25. Климов А.А., Лексин В.Н., Швецов А.Н., Евразийская интеграция в XXI веке: М., Ленанд, 288 с., 2012
26. Кнобель А., Евразийский экономический союз: Перспективы развития и возможные препятствия. Вопросы экономики. № 3, 2015
27. Кондратов Д., Проблемы создания валютной зоны в Евразийском экономическом союзе. ЕЭИ, № 3 (28), 2015
28. Кротов М.И., Евразийская идея – теоретическая основа евразийской экономической интеграции, Евразийская интеграция, № 12, с. 141-162, 2012
29. Лукашенко А., О судьбах нашей интеграции, Евразийская интеграция, № 10, с. 16-22, 2011
30. Музапарова Л.М., Евразийский экономический союз: Новая реальность в глобальной экономике, Евразийская интеграция, № 12. с. 102-120, 2012
31. Назарбаев Н., Евразийский союз: От идеи к истории будущего, Евразийская интеграция, № 10. с. 23-30, 2011
32. Новая финансовая среда ЕАЭС – Экономика и финансы ЕАЭС, Мониторинг. Выпуск № 2, 2015 г. <<http://valuta.eaeu.inesnet.ru/vtoroj-vypusk-monitoringa-ekonomika-i-finansy-eaes/>>
33. Искаков И.Ж.. Перспективы углубления евразийской интеграции во втором десятилетии XXI столетия, Евразийская интеграция.. № 12. с. 181-200, 2012
34. Путин В., Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня, Евразийская интеграция, № 10, с. 5-15, 2011
35. Романова Т.А.. Три урока европейской интеграции, Евразийская интеграция, № 13, с. 150-180, 2013
36. Сандоян Э.М., Восканян М.А., Манукян Д.Э., Отток капитала из переходных экономиках как следствие нестабильности финансовых рынков, Инновационная экономика России: проблемы и пути решения, Министерство образования и науки РФ, УГЭУ, Екатеринбург, 2012

37. Сандоян Э.М., Восканян М.А., Мнацаканян Л.А., О необходимости гармонизации подходов к валютному регулированию в странах ЕАЭС, Институциональный механизм преодоления рецессии, Ростов н/Д., 2015
38. Система индикаторов евразийской интеграции II. — ЦИИ ЕАБР, 2014, <http://www.eabr.org/general//upload/CII%20-%20izdania/SIEI-2014/EDB%20Centre_Report%2022_SIEI%20II_Rus_1.pdf>
39. Спартак А.Н. Развитие и международно-правовое регулирование процессов региональной экономической интеграции: новые тенденции и явления в начале XXI века // Российский внешнеэкономический вестник. № 7. сс. 28-36. 2010
40. Стародубцева Е. Б, Мировая экономика. Вызовы глобального развития. Научное обозрение, / Финансовый университет при Правительстве Рос. Федерации, Москва, сс. 37-43, 2015
41. Стенографический отчёт о заседании Высшего Евразийского экономического совета. <<http://www.kremlin.ru/events/president/news/49435>>
42. Хапилин С.А. Развитие евразийской экономической интеграции в контексте модели нового регионализма, European Social Science Journal. № 12 (51), сс. 7-9. 2014
43. Хулхачиева Б.В., Финансовая политика в рамках Евразийской интеграции, ЕЭП, М., 2015
44. Хейфец Б., Евразийский Экономический Союз: Новые вызовы для бизнеса; Общество и Экономика, № 6, 2015
45. Agbetsiafa, D., Regional Integration, trade openness, and economic growth: causality evidence from the UEMOA countries, International Business and Economics Research Journal, vol. 9, № 10, 2010
46. Alesina, A. & Wziarg, R., Openness, country size and government, Journal of public economics, vol. 69, no. 3, pp. 305-321, 1998
47. Angeloni, I., Ehrmann M., Monetary Policy Transmission in the Euro Area: Any Changes after EMU? European Central Bank, Working Paper N240, 2003
48. Angelov G., Bogdanov, L., Hristov K., Two Years after EU Accession: Risks and Challenges to New Member States, 2006 <http://osi.bg/cyeds/downloads/Report_Economy.pdf>
49. Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions 2014, IMF, 2014
50. Arestis, P. & Sawyer, M., On the Effectiveness of Monetary Policy and of Fiscal Policy, Review of social economy, vol. LXII, no. 4, 2004
51. Article VIII: General Obligations of Members, Articles of Agreement of the International Monetary Fund
52. Avelino, G., Brown, D., S., & Hunter, W., The effects of capital mobility, trade openness and democracy on social spending in Latin America 1980-1999, American Journal of Political Science, vol. 49, no. 3, pp. 625-641, 2005
53. Ayvazyan, K. and Dabnn, T., Spillovers from Global Economy into Armenia, IMF Working Paper, MCD, 2015

54. Balassa, B., *The Theory of Economic Integration* (Richard D. Irwin, Homewood IL). 1961
55. Baldwin, R. E.; Wyplosz, C.; Chapter 5: The Essential Economics of Preferential Liberalisation, *The Economics of European Integration*, 2012
56. Barbier-Gauchard, A., Betti, T., Diana G., Spillover effects in a monetary union: Why fiscal policy instruments matter? LaRGE Research Center, Université de Strasbourg, Working Paper 2015-01, University of Strasbourg, 2015
57. Bergo J., Monetary policy, cyclical fluctuations and competitiveness, Central Bank of Norway <<http://www.bis.org/review/r020910c.pdf>>
58. Blanchard O., Laeven L., Vesperoni E., Understanding Spillovers, IMFdirect, 2014: <<http://blog-imfdirect.imf.org/2014/11/12/understanding-spillovers/>>
59. Blanchard, O., Dell'Ariccia G., and Mauro P., Rethinking Macroeconomic Policy, IMF State Position Note, 2010, <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/spn/2010/spn1003.pdf>>
60. Calvo, G. and C. Reinhart, Fear of Floating, *The Quarterly Journal of Economics*, 117 (2), 2002
61. Choi C., Does bilateral trade lead to income convergence? Panel Evidence, *Journal of Economic Development*, vol. 34, N1, pp. 71–79, 2009
62. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union - Part Three: Union Policies And Internal Actions - Title VIII: Economic And Monetary Policy - Chapter 1: Economic policy - Article 126 (ex Article 104 TEC) <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:12008E126>>
63. Corden, W., *Monetary Integration, Essays in International Finance* International Finance Section No. 93, Princeton University, 1972
64. Corsetti G., Dedola L., Leduc S., Optimal Monetary Policy in Open Economies. In B.M. Friedman and M. Woodford (Eds.). *Handbook of Monetary Economics*, vol. III. Amsterdam: Elsevier, 2011
65. Down, I., Trade Openness, Country Size and Economic Volatility: The Compensation Hypothesis Revisited, *Business and Politics*, vol. 9, no. 2, Article 3, 2007
66. Dvorokova K., Sigma versus Beta-convergence in EU28: do they lead to different results? *Mathematical Methods in Finance and Business Administration*, 2014 <http://www.wseas.us/e-library/conferences/2014/Tenerife/ECONMATH/ECONMATH-13.pdf>
67. EBRD Transition Report 2015-2016; Rebalancing Finance: EBRD <<http://2015.tr-ebird.com/en/>>, 2015
68. Edison H.J., Is the ECU an optimal currency basket? *International Finance Discussion Papers*, Number 282, 1986
69. Edwards, S., Monetary Unions, External Shocks and Economic Performance: A Latin American Perspective. NBER, Working Paper No. 12229, 2006
70. Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat>

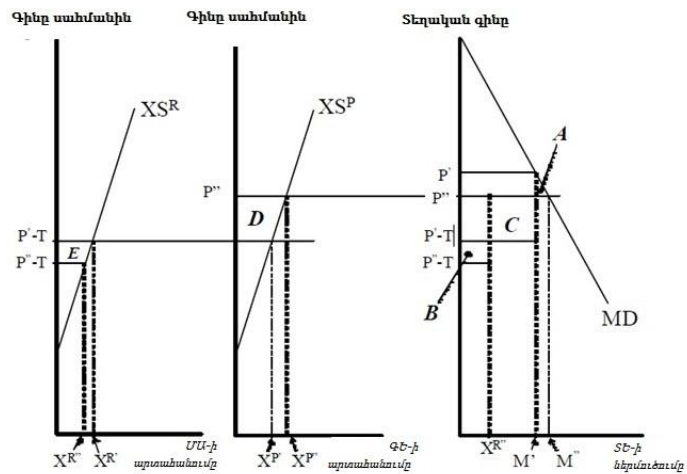
71. Frankel, J.A. , No Single Currency Regime is Right for All Countries or at All Times, NBER Working Paper, No. 7338, 1999
72. Frankel, J. and A. Rose, Is EMU more justifiable ex post than ex ante?, *European Economic Review*, 41, 1997
73. Frenkel, J. A. & Razin, A., Fiscal Policies, Debt, and International Economic Interdependence, NBER Working Papers 1266, National Bureau of Economic Research, Inc., 1984
74. Friedman M., The Case for Flexible Exchange Rates, in Friedman M. (ed.), *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press, Chicago, 1953
75. Geeroms, H. and Karbownik P., A monetary union requires a banking union. BEEP-Bruges European Economic Policy Briefings 33 / 2014
76. Germano L., Governo e grandi imprese: La Fiat da azienda protetta a global player, *il Mulino*, 2013
77. Goldberg, P. K. & Verboven, F., Market integration and convergence to the law of one price: evidence from the European car market, *Journal of international economics*, vol. 65, pp. 49-73, 2005
78. Grauwe P., *Economics of Monetary Union*, Oxford University Press, 267 p., 2014
79. Hines Jr. J. R., Do Tax Havens Flourish? Tax Policy and the Economy, Volume 19, MIT Press, 65-100, 2005
80. IMF eLibrary Data, International Financial Statistics (IFS): <<http://data.imf.org/?sk=5dabaff2-c5ad-4d27-a175-1253419c02d1&sld=1390030109571>>
81. International Monetary Fund, Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions 2014;, 2014
82. Juncker J.C., Completing Europe's Economic and Monetary Union, Report, European Commission, 2015: <https://ec.europa.eu/priorities/sites/beta-political/files/5-presidents-report_en.pdf>
83. Korhonen, I., Wachtel, P. A note on exchange rate pass-through in CIS countries, BOFIT Discussion Papers, No. 2/ 2005, 2005
84. Krugman, Paul R., Obstfeld M., & Melitz M., *International Economics: Theory and Policy*. 9th ed. Prentice Hall, 2011
85. Lee K.S. & Mercurelli F., Convergence in the Core Euro Zone under the Global Financial Crisis, *JEI* 2014 March 29(1) pp. 20-63, 2014
86. Leibfritz W., Thornton J. and Bibbee A., Taxation and Economic Performance. Organization for Economic Cooperation and Development, Economics Department, Working Papers.. No 176, 1997
87. Lipsey, R. G., The Theory of Customs Unions: Trade Diversion and Welfare. *Economica*, 24 (93), pp. 40–46, 1957
88. Marelli, E. & Signorelli, M., , China and India: Openness, trade and effects on economic growth, *The European journal of comparative economics*, vol. 8, no. 1, pp. 129- 154, 2011

89. Marinas, M. C., The effectiveness of fiscal policy in combating economic crisis. An analysis based on the economic literature, *Theoretical and Applied Economics*, vol. 17, pp. 63-78, 2010
90. McKinnon R., Optimum Currency Area, *American Economic Review*, 1963
91. Meade, James E.; *The Theory of Customs Unions*; Amsterdam; North-Holland, 1955
92. Mongelli, F. P., *European Economic and Monetary Integration, and the Optimum Currency Area Theory*. European Commission, Economic Papers 302, 2008
93. Mundell R., A Theory of Optimum Currency Areas, *American Economic Review*, Volume 51, Issue 4, 1961
94. Mundell, R., Uncommon arguments for common currencies. In *The Economics of Common Currencies*, Cambridge, MA: Harvard Univ. Press, 1973
95. Mundell. R., A Theory of Optimum Currency Areas, *American Economic Review*, Volume 51, Issue 4, 1961
96. Nesadurai, H., *Globalisation and Economic Regionalism: A Survey and Critique of the Literature*, CSGR Working Paper No. 108/02, 2002
97. Ngai V., *Stability and Growth Pact and Fiscal Discipline in the Eurozone*, Working Paper 12-10, Wharton Financial Institutions Center, University of Pennsylvania, 2012
98. Obstfeld M., Shambaugh, J.C. & Taylor, A.M, *The Trilemma in History: Trade-offs among Exchange Rates, Monetary Policies, and Capital Mobility*, NBER Working Paper, No. 10396, 2004
99. Pomfret, R., *The Economics of Regional Trading Arrangements*, Oxford University Press Inc., N. Y., 1997
100. Real convergence in the euro area: evidence, theory and policy implications; ECB Economic Bulletin, Issue 5, 2015
<<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/ecbu/ecbu201505.en.pdf>>
101. Rodrik D., The purchasing-power parity doctrine: A reappraisal, *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol.2, pp. 365-412, 2008
102. Rodrik D., How far will economic integration go?, *The Journal of Economic Perspectives*, vol. 14, no. 1, pp. 177-186, 2000
103. Sachs, J. & Warner, A. Economic reform and the process of global integration, *Brookings papers on economic activity*, vol. 1995, no. 1, pp. 1-118, 1995
104. Sachs, J., *Globalization and Patterns of Economic Growth. Globalization: What's New?* Ed. Michael M. Weinstein, Columbia University Press, 214-227., 2005
105. Salvatore, D., *International Economics*, Seventh Edition, Chapter 10, 2007
106. The World Bank, *World DataBank/ World Development Indicators*:
<<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx>>
107. Van Rompuy, H.; *Towards A Genuine Economic And Monetary Union*. Report by President of the European Council, Brussels, 2012
108. Viner, J., *The Customs Union Issue* (Carnegie Endowment for International Peace, New York), 1950

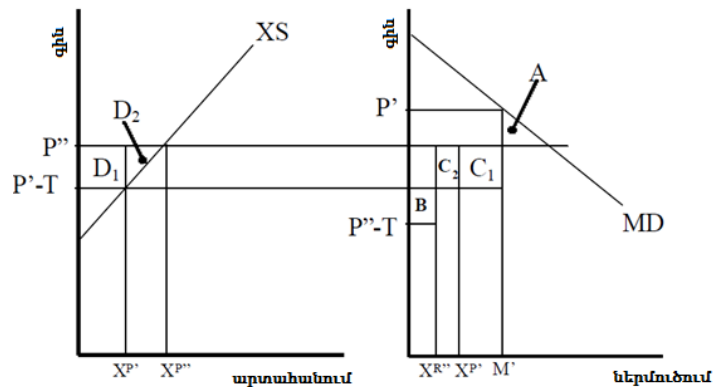
109. Vujakovic, P., How to Measure Globalization? A New Globalization Index (NGI), Atlantic Economic Journal, International Atlantic Economic Society, vol. 38, no. 2, 2010
110. Weinstein, M., Globalization - What's new?, New Columbia University Press, 2005
111. Willem M., The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy, Aldershot, Ashgate. 2001
112. World Bank Group, Doing Business Report Series:
<<http://www.doingbusiness.org/reports>>
113. World Economic Forum, Reports: <<http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016>>, 2016
114. World Trade Organization, Regional Trade Agreements: Facts And Figures, WTO Secretariat: <https://www.wto.org/english/tratop_e/region_e/regfac_e.htm>

ՀԱՎԵԼՎԱԾՆԵՐ

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1

Ա. Արտոնյալ ազատականացման պայմանգրի սոցիալ-տնտեսական հետևանքները

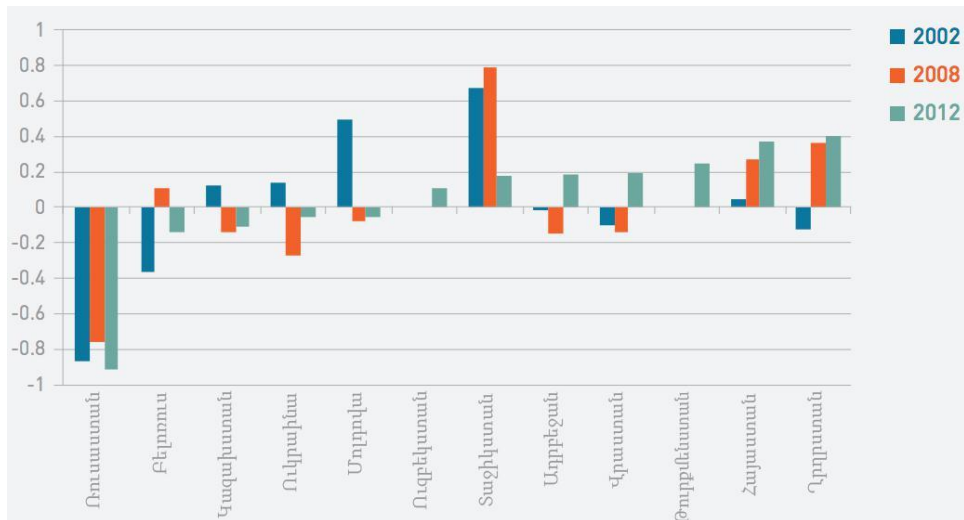
Բ. Մաքսային միության սոցիալ-տնտեսական հետևանքները

MS՝ Ներմուծման առաջարկը, MD՝ Ներմուծման առաջարկը, XS^R ՝ Արտահանման առաջարկը մնացած աշխարհից (ՄԱ), XS^P ՝ Արտահանման առաջարկը Գործընկեր երկրից (ԳԵ), P - Ապրանքի գինը, X^R ՝ Ներմուծումը ՄԱ-ից, X^P ՝ Ներմուծումը ԳԵ-ից, T՝ հարկը, P - T՝ Ապրանքի գինը մինչև հարկումը, D՝ ԳԵ-ի օգուտը, A՝ ՏԵ-ի օգուտը ներկրումների աճից, B՝ ՏԵ-օգ օգուտը գնի իջեցումից, C՝ ՏԵ-ի կորստի չափը

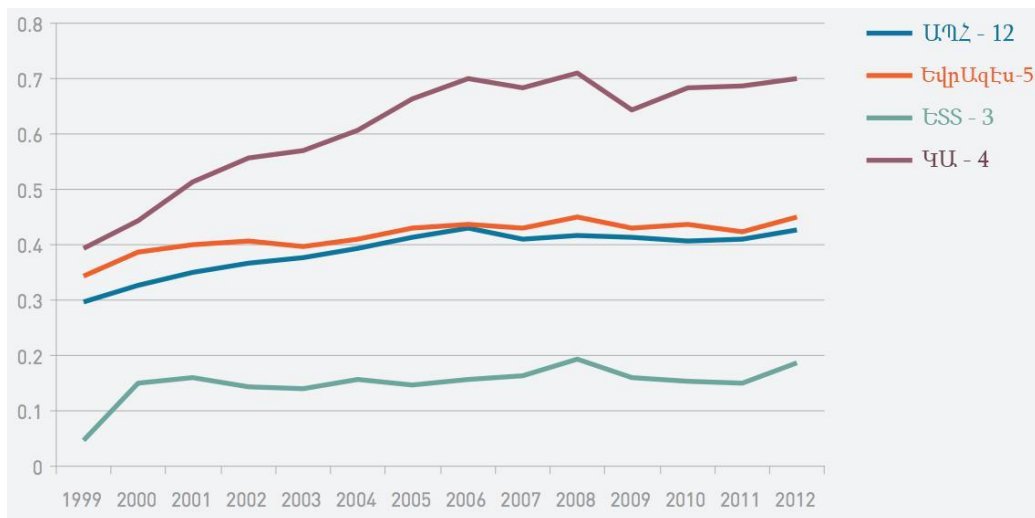
Գծապատկեր 1.1. Արտոնյալ ազատականացման և մաքսային միության սոցիալ-տնտեսական արդյունքները¹²⁹

¹²⁹ Դիլանյան Դ., Տարածաշրջանային ինտեգրման և մակրոտնտեսական ինտեգրման որոշ գործոնների փոխազդեցությունը, Ֆինանսներ և էկոնոմիկա, №3-4 (187-188), էջ 65-67, Երևան, 2016 թ

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 2

Գծապատկեր 2.1. Հետխորհրդային տարածաշրջանում ինտեգրացիայի ընդհանրացված ցուցիչը (համախառն ցուցիչը - երկիրը - տարածաշրջանը՝ ԱՊՀ 12) 2008-2012թթ-ին (Աղբյուրը՝ ԵԶԲ Ինտեգրացիոն հետազոտությունների կենտրոն¹³⁰)

Գծապատկեր 2.2 Մակրոտնտեսական կոնվերգենցիաների ցուցիչի շարժընթացը՝ 4 հետխորհրդային տարածաշրջաններում 1999-2012 թթ. (Աղբյուրը՝ ԵԶԲ Ինտեգրացիոն հետազոտությունների կենտրոն¹³¹)

¹³⁰ Система индикаторов евразийской интеграции II. — ЦИИ ЕАБР, 2014. с. 23

¹³¹ Система индикаторов евразийской интеграции II. — ЦИИ ЕАБР, 2014. с. 20

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 3

Աղյուսակ 3.1

ԵՏՄ անդամ պետությունների ապրանքների արտաքին առևտուրը երրորդ երկրների հետ՝
2015 թ-ին (2014թ-ի համեմատ, մլն ԱՄՆ դոլար)¹³²

	Արտահանում	Ներմուծում	Սալդո	2014թ-ի համեմատ	
				արտահանում	ներմուծում
ԵՏՄ, այդ թվում՝	374 107,0	205 386,7	168 720,3	67,3	64,7
Հայաստան	1253,4	2218,9	-965,5	102,8	67,5
Բելառուս	15688,6	13105,6	2583,0	78,8	72,0
Ղազախստան	40838,8	19292,7	21546,1	56,5	73,3
Ղրղզստան	1136,7	2063,2	-926,5	91,2	66,8
Ռուսաստան	315189,5	168706,3	146483,2	68,4	63,3

Աղյուսակ 3.2

ԵՏՄ անդամ երկրների մակրոտնտեսական ցուցանիշներ: (Աղբյուր՝ Համաշխարհային բանկ)¹³³

Երկիրը	Տարի	ՀՆԱ (ԱՄՆ դոլար)	Բնակչությ ուն	Գործազրկ ությունը (%)	Առևտուրը (ՀՆԱ-ի նկատմամ բ, %)	Գնաճը (տարեկա ն, %)	Արտ. պահուստ ները (համ. արտ. պարտքի համեմատ , %)
Հայաստան	2013թ.	3716,8	2,99	16,2	76,6	3,4	25,9
	2014թ.	3873,5	3,00	17,1	75,4	2,7	17,4
Բելառուս	2013թ.	7722,1	9,47	6	123,8	21,1	16,8
	2014թ.	8040,0	9,47	5,9	115,1	18,1	12,7
Ղազախստան	2013թ.	13611,5	17,03	5,2	66,2	9,7	16,5
	2014թ.	12601,7	17,29	4,1	65,0	6,0	18,6
Ղրղզստան	2013թ.	1282,4	5,72	8,3	134,0	3,2	32,9
	2014թ.	1269,1	5,83	8,1	125,0	7,9	27,0
ՌԴ	2013թ.	14487,3	143,50	5,5	51,3	5,0	...
	2014թ.	12735,9	143,81	5,1	52,9	7,2	...

¹³² ЕЭК, Об итогах внешней и взаимной торговли товарами государств – членов Евразийского экономического союза, Евразийская экономическая комиссия, 2016

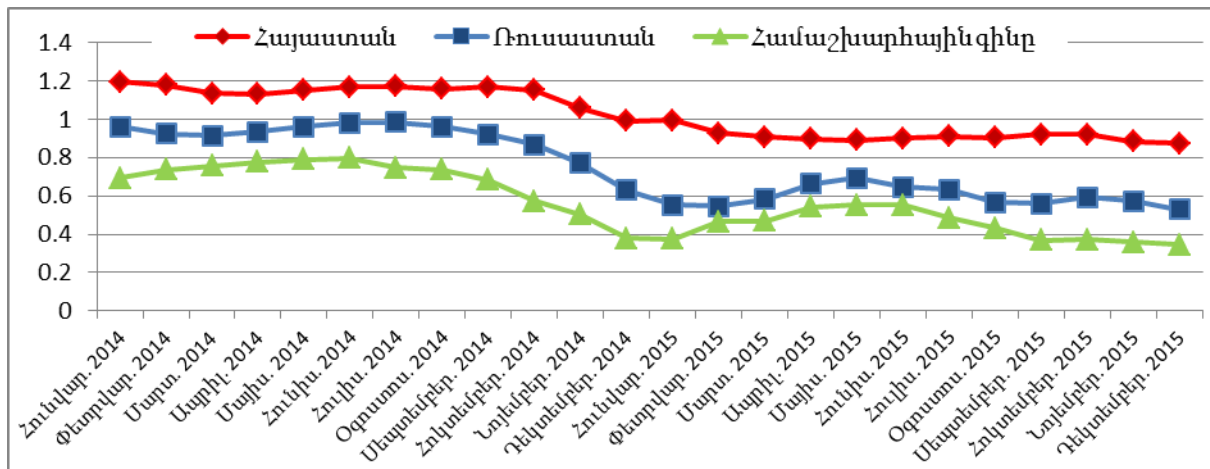
¹³³ The World Bank, World DataBank/ World Development Indicators:
<<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx>>

Աղյուսակ 3.3

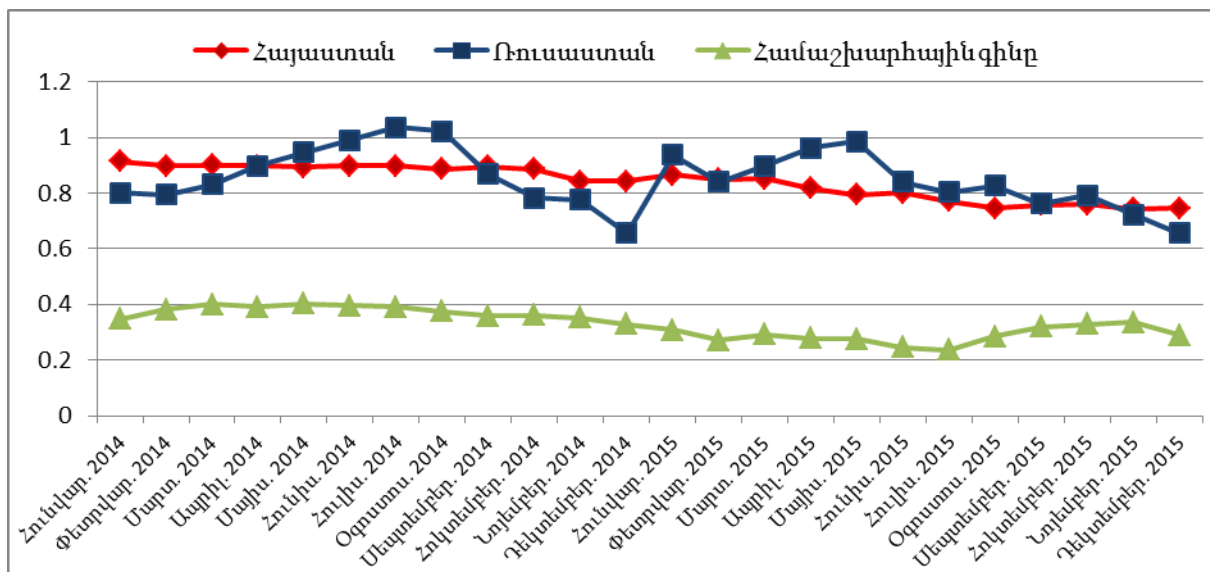
Հայաստանի Հանրապետության արտաքին առևտուրը ԵՏՄ անդամ երկրների հետ 2008-2013 թթ. (մլն ԱՄՆ դոլար)

Երկրներ	Ցուցանիշներ	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ընդամենը	Արտահանում	1057,1	710,1	1041,0	1334,3	1380,2	1480,0
	Ներմուծում	4426,1	3321,1	3748,9	4145,3	4261,2	4476,8
	Շրջանառություն	5483,2	4031,2	4790,0	5479,6	5641,4	5956,8
ԵՏՄ անդամ երկրներ, այդ թվում՝	Արտահանում	213,8	114,4	168,1	232,6	289,7	349,8
	Ներմուծում	898,0	820,0	909,0	945,7	1076,3	1066,6
	Շրջանառություն	1111,9	934,5	1047,2	1178,4	1366,1	1416,4
ՌԴ	Արտահանում	208,1	107,4	160,5	222,2	279,1	334,1
	Ներմուծում	851,1	792,2	835,2	890,8	1057,4	1025,1
	Շրջանառություն	1059,3	899,6	995,7	1113,1	1336,5	1359,2
Բելառուս	Արտահանում	2,7	4,6	4,5	5,9	6,7	8,5
	Ներմուծում	28,3	24,6	31,9	29,5	10,0	40,8
	Շրջանառություն	31,1	29,2	36,4	35,5	16,7	49,3
Ղազախստան	Արտահանում	2,8	2,4	3,0	4,3	3,9	7,2
	Ներմուծում	18,4	3,2	11,8	25,3	8,8	0,7
	Շրջանառություն	21,3	5,6	14,9	29,7	12,8	7,9

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 4

Գծապատկեր 4.1. Բենգինի գներն ընտրված երկրներում 2014-2015 թթ. (ԱՄՆ դոլար/լ)¹³⁴

Գծապատկեր 4.2. Շաքարավազի գներն ընտրված երկրներում 2014-2015 թթ. (ԱՄՆ դոլար/կգ)

¹³⁴ Գծապատկերները կազմվել են հեղինակի հաշվարկների հիման վրա: